

HERMANN
HESSE

Siddhārtha
Indická báseň

Díl první	2
Bráhmaňův syn	2
U šramaňů	6
Gautama.....	10
Procitnutí	14
Díl druhý	17
Kamala	17
U dětských lidí.....	23
Sansára	27
U řeky	31
Převozník	36
Syn	42
Óm	46
Góvinda	49
Info o původní knížce.....	54

Díl první

Bráhmaňův syn

Ve stínu domu, ve slunci říčního břehu poblíž člunů, ve stínu šalového lesa, ve stínu fíkovníku vyrůstal Siddhártha, krásný syn, mladý sokol, spolu s Góvindou, svým přítelem, synem bráhmaňovým. Jeho světlá šíje hnědla od slunce na říčním břehu, při koupání, při posvátných omýváních, při posvátných obětech. Stín padal do jeho temných očí v mangovém háji, při chlapeckých hrách, za zpěvu matky, při posvátných obětech, při výkladech jeho učeného otce, za rozprav s moudrými muži. Již dlouho se účastnil Siddhártha rozmluv moudrých, cvičil se s Góvindou v řečnických soubojích, v umění rozjímání, ve službách meditace. Již dokázal neslyšně vyslovovat óm, slovo slov, vyslovovat je neslyšně do nitra s vdechnutím, vyslovovat je neslyšně navenek s vydechnutím, s duší usebranou, s čelem obklopeným aurou přemýšlivého ducha. Již dokázal rozpoznávat ve svém nitru átman, nezničitelný, jednotný s všehomírem.

Radost proučila do srdce otcova nad synem, učenlivým, prahnoucím po vědění, viděl v něm vyrůstat velkého učence a kněze, knížete mezi bráhmaňy.

Blaženost proučila do prsou matky, když jej viděla kráčet, usedat, povstávat. Siddhárthu, silného, krásného, krácejícího na štíhlých nohou, zdravícího je s dokonalou úctou.

Láska prochvívala srdce mladých bráhmaňských dcer, když Siddhártha šel ulicemi města, se zářícím čelem, s královským pohledem, s útlými boky.

Nade všechny ostatní jej ale miloval Góvinda, jeho přítel, bráhmaňův syn. Miloval Siddhárthovy oči a ušlechtilý hlas, miloval jeho chůzi a dokonalou uměřenost jeho pohybů, miloval vše, co Siddhártha činil a říkal, a nejvíce miloval jeho ducha, jeho vznešené a zářné myšlenky, jeho žhavou vůli, jeho vysoké poslání. Góvinda si uvědomoval: tento se nestane žádným obyčejným bráhmaňem, žádným líným obřadníkem, žádným hamižným obchodníkem se zaklínadly, žádným ješitným, prázdným mluvkou, žádným zlým, úskočným knězem, a také žádnou dobrou, hloupou ovcí ve stádu mnoha jiných podobných. Ne, a ani on, Góvinda, nechtěl být něčím takovým, nechtěl být bráhmaňem, jakých jsou desetitisíce. Chtěl následovat Siddhárthu, milovaného, skvělého. A stane-li se jednou Siddhártha bohem, zařadí-li se jednou mezi ty zářné bytosti, chce jej Góvinda následovat, jako jeho přítel, jako jeho průvodce, jako jeho služebník, jako jeho kopiník, jeho stín.

Tak milovali Siddhárthu všichni. Všem působil radost, všem byl potěšením.

Sám sobě si však Siddhártha radost nepůsobil, nebyl si potěšením.

Když bloudil po růžových cestách fíkové zahrady, posedával v modravém stínu háje meditací, omýval své údy v každodenní očištné lázni, obětoval v hlubokém šeru mangového lesa, se svými dokonale vytríbenými pohyby, všemi milován, radost všech, přec jen si nenesl žádnou radost v srdci. Doléhaly na

něho sny a neodbytné myšlenky, vynořující se z vod řeky, světélkující z nočních hvězd, slévající se ze slunečních paprsků, doléhaly na něho sny a neklid duše, stoupající z kouře obětí, dýchající z veršů Rgvédu, kanoucí z nauk starých bráhmánů.

Siddhártha začal v sobě žít nespokojenost. Začal cítit, že ani láska jeho otce, ani láska jeho matky, a ani láska jeho přítele, Góvindy, jej nebudou vždy a po všechny časy obšťastňovat, kojit, sytit, uspokojovat. Začal tušit, že jeho ctihodný otec a jiní jeho učitelé, že moudří bráhmani mu největší a nejlepší díl své moudrosti již sdělili, že své bohatství již vlili do jeho nastavené nádoby, a nádoba nebyla naplněna, duch nebyl upokojen, duše nebyla klidná, srdce se neztišilo. Omývání bylo dobré, ale byla to jen voda, nesmývalo hřích, nehasilo prahnutí ducha, nezbavovalo srdce strachu. Oběti a vzývání bohů byly znamenité - ale bylo to vše? Přinášely oběti štěstí? A jak to bylo s bohy? Byl to skutečně Pradžápati, který stvořil svět? Nebyl to átman, on, jediný, všejediný? Nebyli bozi bytostmi, stvořenými jako já a ty, poddanými času, pomíjivými? Bylo to tedy dobré, bylo obětování bohům tím účelným a nejvyšším konáním? Komu jinému obětovat, komu jinému projevovat úctu než jemu, jedinému, átmanovi? Kde bylo možno átmana nalézt? Kde bydlel? Kde tlouklo jeho věčné srdce? Kde jinde než ve vlastním já. V nejhlubším nitru, v nezničitelném, které každý nosil v sobě. Avšak kde, kde bylo toto já, toto nejvnitřnější, to poslední? Nebylo z masa a kostí, nebylo myšlením ani vědomím, tak učili ti nejmoudřejší. Kde, kde tedy bylo? Proniknout tam, k já, k sobě, k átmanu - byla snad jiná cesta, kterou by stálo za to hledat? Ach nikdo neukázal tuto cestu, nikdo o ní nevěděl, ani otec, ani učitelé a mudrci, ani posvátné obětní zpěvy! Všechno věděli bráhmani a jejich posvátné knihy, o všechno se starali a o více než o všechno, o stvoření světa, vznik řeči, potravu, vdechování, vydechování, řád smyslů, činy bohů - nekonečně mnoho toho věděli - ale mělo cenu toto všechno vědět? Když nebylo známo to jedno a jediné, to nejdůležitější, to jediné důležité?

Zajisté mnohé verše posvátných knih, zvláště v upanišadě Sámavédu, hovořily o tomto nejvnitřnějším a posledním, nádherné verše, "Tvá duše je celý svět", bylo tu psáno, a bylo psáno, že člověk v spánku, v hlubokém spánku, sestupuje do svého nejhlubšího nitra a přebývá v átmanu. Podivuhodná moudrost byla v těchto verších, všechno vědění těch nejmoudřejších bylo shromážděno v magických slovech, čistě, jako včelami nashromážděný med. Ne, nebylo možno dostatečně si vážit nesmírné sumy poznání, které tu bylo shromážděno a uchováno nespočetnými pokoleními moudrých bráhmánů. - Ale kde byli bráhmani, kde kněží, kde mudrci nebo kajícníci, kterým se podařilo toto hluboké vědění nejenom znát, ale žít? Kde byl znalec, který by to spočinutí v átmanu kouzlem probudil ze spánku do bdělého stavu, do života, chodem a během, slovem a činem? Siddhártha znal mnoho ctihodných bráhmánů, především svého otce, očištěného, učeného, nanejvýš ctihodného. Jeho otec zasloužil obdiv. Klidné a urozené bylo jeho chování, čistý jeho život, moudrá jeho slova, jemné a šlechetné myšlenky přebývaly v jeho čele. - Ale i on, tolik vědoucí, zdali žil v blaženosti, v míru, nebyl také on jen hledající, žíznící? Nemusel také, žíznící, vždy znovu a znovu upíjet z posvátných pramenů, z obětí, z knih, z rozmluv bráhmánů? Proč musel, sám bezúhonný, každý den smývat hřích, každý den usilovat o očištění, každý den znovu? Což v něm nebyl átman, netryskal v jeho vlastním srdci prazdroj? Právě ten bylo třeba najít, ten prazdroj ve vlastním já, ten bylo třeba si přivlastnit! Vše ostatní bylo hledání, byla oklika, bylo bloudění.

Takové byly Siddhárthovy myšlenky, taková byla jeho žízeň, takové bylo jeho trápení.

Často si přeříkával slova Chándógja-upanišady:

"Arciť, jméno bráhmanovo je satjam - pravda, kdo toto ví, ten denně vstupuje do světa nebeského." Často se zdál být blízko, ten nebeský svět, ale nikdy k němu zcela nedospěl, nikdy neuhasil poslední žízeň. A mezi všemi moudrymi a nejmoudřejšími, které znal a z jejichž učení čerpal, mezi nimi nebylo ani jediného, který by k nebeskému světu zcela dospěl, který by uhasil věčnou žízeň.

"Góvindo," pravil Siddhártha ke svému příteli, "Góvindo, milovaný, pojď se mnou pod fíkovník, budeme se cvičit v meditaci."

Šli k fíkovníku, usedli, tu Siddhártha a dvacet kroků dále Góvinda. Když se posadil, připraven vyslovit óm, opakoval Siddhártha šeptem verš:

"Óm je luk, a duše je šíp,
Brahma je šípu terč,
Jež přesně strefit má."

Když obvyklá doba k cvičení meditace minula, zvedl se Góvinda. Přišel večer, nastal čas večerní lázně. Zavolal Siddhárthu jménem. Siddhártha neodpověděl. Siddhártha seděl pohřížen, jeho oči byly strnule upřeny na cíl kdesi v dáli, špička jeho jazyka poněkud vyčnívala mezi zuby, zdálo se, že nedýchá. Tak seděl, pohřížen v meditaci, rozjímaje o óm, svou duši vyslav jako šíp na brahma. Kdysi táhli Siddhárthovým městem šramani, putující asketové, tři vyschlí, vyhaslí muži, ani staří, ani mladí, se zaprášenými a krvavými rameny, téměř nazí, ožehlí sluncem, obklopení samotou, cizí a nepřátelští světu, cizinci a vychrtlí šakalové v říši lidí. Za nimi horce vanul pach tichého utrpení, zničující služby, nelítošného sebepopírání.

Večer, poté co minula chvíle vnitřního zření, pravil Siddhártha Góvindovi: "Zítřa časně zrána, příteli, půjde Siddhártha k šramanům. Stane se šramanou." Góvinda zbledl, neboť ta slova slyšel a v nepohnuté tváři svého přítele četl rozhodnutí, neúchylné, jako z luku vystřelený šíp. Vzápětí poznal Góvinda na první pohled: teď to začíná, teď se ubírá Siddhártha svou cestou, teď začíná klíčit jeho osud a s ním i osud můj. A byl bledý jako suchá banánová slupka.

"Ó Siddhártho," zvolal, "dovolí to tvůj otec?" Siddhártha se po něm ohlédl jako člověk, který procitne. Střelhibitě četl v Góvindově duši, četl strach, četl oddanost.

"Ó Góvindo," řekl tiše, "neztrácejme slov. Zítřa za rozbřesku začnu život šramanů. Již o tom nehovoř." Siddhártha vkročil do jizby, kde seděl jeho otec na rohoži z lýčí, postoupil za něj a zůstal tak, až jeho otec ucítil, že za ním kdosi stojí. Bráhman řekl: "Jsi to ty, Siddhártho? Tak řekni, co jsi mi přišel říci."

Siddhártha řekl: "S tvým svolením, můj otče. Přišel jsem, abych ti řekl, že se mne zmocnila touha opustit zítřa tvůj dům a jít k asketům. Má touha je stát se asketou. Kéž mi můj otec nebrání."

Bráhman mlčel a mlčel tak dlouho, že v malém okénku hvězdy na své pouti změnilly své postavení, než mlčení v jizbě skončilo. Němě a nepohnutě stál se zkříženými pažemi syn, němě a nepohnutě seděl na své rohoži otec a hvězdy táhly nebem. Tu pravil otec: "Nesluší se bráhmanovi říkat prudká a hněvivá slova. Ale v mém srdci se vzmáhá nevole. Víckrát již nechci slyšet tuto prosbu z tvých úst."

Bráhman se pozvolna vztyčil, Siddhártha stál němě, se zkříženými pažemi. "Na co čekáš?" tázal se otec.

Siddhártha řekl: "Ty víš."

Pln nevole vyšel otec z jizby, pln nevole vyhledal své lože a ulehl.

Když minula hodina a spánek dosud nesklížil jeho oči, vstal bráhman znovu, přecházel sem a tam, vyšel z domu ven. Malým okénkem nahlédl do jizby a viděl

Siddhárthu stát se zkříženými pažemi, bez hnutí. Jeho světlé vrchní roucho se matně třpytilo. S neklidem v srdci se vrátil otec zpět na své lože.

Když minula hodina a spánek dosud nesklížil jeho oči, vstal bráhman znovu, přecházel sem a tam, vyšel před dům a spatřil na obloze měsíc. Oknem nahlédl do jizby a viděl Siddhárthu stát se zkříženými pažemi, bez hnutí, a na jeho nahých holeních se odráželo světlo měsíce. S těžkým srdcem vyhledal otec opět své lože.

A vyšel opět po hodině, vyšel opět po dvou hodinách, nahlédl malým okénkem a viděl Siddhárthu stát v záři měsíce, ve světle hvězd, v temnotě. A pokaždé hodinu za hodinou mlčky nahlédl do jizby, spatřil nehnutě stojícího a jeho srdce se plnilo hněvem, jeho srdce se plnilo neklidem, jeho srdce se plnilo pochybnostmi, plnilo se bolestí.

A v poslední hodině noci, dříve než nastal den, se opět vrátil, vstoupil do jizby, i viděl mládence stát a zdál se mu velký a cizí.

"Siddhártho," pravil, "na co čekáš?"

"Ty víš."

"Budeš stále tak stát a čekat, až nastane den, nastane poledne, nastane večer?"

"Budu stát a čekat."

"Unavíš se, Siddhártho."

"Unavím se."

"Usneš, Siddhártho."

"Neusnu."

"Umřeš, Siddhártho."

"Umřu."

"A chceš raději umřít než poslechnout svého otce?"

"Siddhártha vždy poslechl svého otce."

"Chceš se tedy vzdát svého záměru?"

"Siddhártha učiní, co mu jeho otec řekne."

První paprsek dne vnikl do jizby. Bráhman viděl, že Siddhárthovi se lehce chvějí kolena. V Siddhárthově tváři neviděl žádné chvění, do dále hleděly jeho oči. Tu otec poznal, že Siddhártha již teď nepřebývá u něho a doma, že jej již teď opustil.

Otec se dotkl Siddhárthových ramenou.

"Půjdeš do lesa," pravil, "a staneš se šramanou. Nalezneš-li v lese blaženost, přijď a nauč mě blaženosti. Nalezneš-li zklamání, vrať se opět a budeme společně obětovat bohům. Nyní jdi a polib svou matku, řekni jí, kam jdeš. Pro mne však nastal čas jít k řece a podstoupit první omývání."

Sňal ruku ze synových ramenou a vyšel. Siddhártha se zapotácel, když se pokusil vykročit. Ovládl své údy, poklonil se svému otci a šel k matce, aby učinil, jak byl otec řekl.

Když za ranního rozbřesku pomalu, na strnulých nohou opouštěl město, zvedl se u poslední chatrče stín, který se tam krčil, a připojil se k poutníkovi - Góvinda.

"Tys přišel," řekl Siddhártha a usmál se.

"Přišel jsem," řekl Góvinda.

U šramanů

Navečer téhož dne dostihli askety, vyschlé šramany, a nabídli jim společné putování a poslušnost. Byli přijati.

Siddhártha věnoval svůj oděv jakémusi chudému bráhmanovi na cestě. Zůstala mu již jen bederní páska a nesešíváný přehoz barvy země. Jedl jen jednou denně a nikdy vařené jídlo. Postil se patnáct dní. Postil se osmadvacet dní. Maso na lýtkách a tvářích mu zmizelo. Žhnoucí snění plápolalo z jeho zvětšujících se očí, na jeho vysychajících prstech narostly dlouhé nehty a na bradě suchý, zcuchaný vous. Zledověl jeho pohled, když potkal ženy, jeho ústa se zaškubla pohrdáním, když míjel v nějakém městě dobře oblečené lidi. Viděl kupce obchodovat, šlechtice vycházet na lov, pozůstalé oplakávat jejich mrtvé, děvky nabízet se, lékaře pečovat o nemocné, kněze určovat den setby, viděl milence se milovat, matky kojit děti - a nic z toho nebylo hodno jeho pohledu, vše páchlo lží, vše předstíralo smysl a štěstí a krásu, a vše byl nepřiznaný rozklad. Hořce chutnal svět. Život byl utrpením.

Siddhártha měl před sebou cíl, jediný cíl: stát se prázdným, prázdný žízně, prázdný přání, prázdný snění, prázdný radosti i utrpení. Sám sobě odumřít, zbavit se svého já, se srdcem vyprázdněným dojít klidu, od sebe oproštěným myšlením otevřít se zázraku, to byl jeho cíl. Když vše, co patřilo k já, bylo přemoženo a odumřelo, když každá vášeň a každé hnutí srdce zmlklo, pak muselo procitnout to poslední, to nejhlubší v nitru, co již nepatří k já, velké tajemství.

Mlčky stál Siddhártha v kolmých paprscích žhoucího slunce, planoucí bolestí, planoucí žízní, a stál, až již necítil ani bolest, ani žízeň. Mlčky stál v době dešťů, z jeho vlasů se řinula voda na zkřehlá ramena, na zkřehlé boky a nohy, a kající stál, dokud ramena a nohy nepřestaly křehnout, dokud nezmlkly, dokud se neztišily. Mlčky se krčil v trnité houštině, z pálící kůže kapala krev, z vředů hnis, a Siddhártha zůstával strnulý, zůstával nepohnutý, dokud nepřestala téci krev, dokud ho nepřestalo bodat, nepřestalo pálit.

Siddhártha seděl zpříma a učil se šetřit s dechem, učil se zastavovat dech. Počínaje s dechem uklidňoval tlukot srdce, učil se zpomalovat úder srdce, až jich bylo stále méně a skoro již žádné.

Poučen nejstaršími šramany učil se Siddhártha odosobňovat, učil se pohroužení, podle nových zásad šramanů. Nad bambusovým lesem letěla volavka - a Siddhártha pojal volavku do své duše, letěl nad lesy a horstvy, byl volavkou, požíral ryby, hladověl volavčím hladem, mluvil volavčím krákoráním, umíral volavčí smrtí. Na písčitém břehu řeky ležel mrtvý šakal, a Siddhárthova duše vklouzla do zdechlíny, byl mrtvým šakalem, ležel na břehu, nadýmal se, páchl, hnil, hyenami rozsápán, supy stažen z kůže, byl kostrou, byl prachem, vanul do polí. A Siddhárthova duše se navrátila, mrtvá, zetlelá, zpráchnivělá, okusila krušného opojení koloběhem, číhala jako lovec s novou dychtivostí na nějakou skulinu, kterou by z koloběhu unikla, kde by nastal konec příčin, věčnost bez utrpení. Umrtvoval své smysly, umrtvoval svou paměť, unikal svému já do tisíce cizích podob, byl zvířetem, byl mršinou, byl kamenem, byl dřevem, byl vodou, a pokaždé znovu se probouzel, svítalo slunce či měsíc, byl opět svým já, stácel se v koloběhu, cítil žízeň, a překonav žízeň, pocítil žízeň novou.

Mnohému se naučil Siddhártha od šramanů, mnohými cestami se naučil opouštět své vlastní já. Šel cestou odosobnění skrze bolest, skrze dobrovolné snášení a překonávání bolesti, hladu, žízně, únavy. Šel cestou odosobnění skrze meditaci, skrze vyprázdnění mysli od všech představ. Učil se chodit těmito a jinými cestami, tisíckrát opustil své já, hodiny a dny setrval v ne – já. Ale ať ty cesty směřovaly od vlastního já, na konci dovedly vždy k já zpět. Ať Siddhártha tisíckrát já unikl, přebýval v prázdnotě, ve zvířeti, v kameni, návrat byl nevyhnutelný, nevyhnutelná byla hodina, kdy se se sebou opět shledal, v záři slunce nebo ve svitu měsíce, ve stínu nebo v dešti, a bylo opět já, byl Siddhártha, a opět cítil trýznivé břemeno koloběhu.

Vedle něho žil Góvinda, jeho stín, chodil týmiž cestami, podroboval se témuž usilování. Zřídka spolu hovořili o něčem jiném, než co ukládala služba a cvičení. Občas spolu chodili po vesnicích, aby vyžebřali potravu pro sebe a pro své učitele.

"Co myslíš, Góvindo," pravil Siddhártha na jedné z žebravých obchůzek, "co myslíš, dospěli jsme dále? Dosáhli jsme cíle?"

Odpověděl Góvinda: "Učili jsem se a učíme se dál. Staneš se velkým šramanou, Siddhártho. Brzo ses naučil všechna cvičení, často tě obdivovali staří šramanové. Staneš se jednou svatým, ó Siddhártho."

Pravil Siddhártha: "Mně se to tak nejeví, příteli. Čemu jsem se až dodnes od šramanů naučil, tomu bych se byl, ó Góvindo, mohl naučit rychleji a prostěji. V každé krčmě vykřičené čtvrti, příteli, od povozníků a hráčů kostek bych se tomu mohl naučit."

Pravil Góvinda: "Siddhártha se mnou žertuje. Jak by ses mohl naučit pohroužení, jak by ses mohl naučit zadržování dechu, jak by ses mohl naučit necitlivosti vůči hladu a bolesti od těch ubožáků?"

I řekl Siddhártha tiše, jako by mluvil sám k sobě:

"Co je pohroužení? Co je opuštění těla? Co jsou posty? Co je zadržování dechu? Je to únik před sebou samým, je to krátký únik ze zakletí do vlastního já, je to krátké otupení vůči bolesti a nesmyslnosti života. Tentýž únik, totéž krátké otupení najde honák dobytka v hospodě, když vypije několik misek rýžového vína nebo kvašeného kokosového mléka. Nevnímá pak sám sebe, necítí bolesti života, najde krátké otupení. Dřímaje nad svou miskou rýžového vína najde totéž, co najdou Siddhártha a Góvinda, když vystoupí po dlouhých cvičeních ze svého těla a prodlévají mimo své já. Tak je to, ó Góvindo."

Pravil Góvinda: "To říkáš, příteli, a víš přece, že Siddhártha není žádný honák dobytka a šramana není žádný opilec. Jistěže najde piják otupení, jistěže najde krátký únik a odpočinek, ale vrátí se zpět z obluzení a najde vše při starém, nestal se moudřejším, nedošel poznání, nepostoupil ani o stupínek výše."

I řekl Siddhártha s úsměvem: "Nevím, nikdy jsem nebyl piják, ale to, že já, Siddhártha, nacházím ve svých cvičeních a meditacích jen krátké otupení a jsem stejně daleko od moudrosti, od vykoupení, jako dítě v matčině těle, to vím, ó Góvindo, to vím."

A jindy opět, když Siddhártha s Góvindou opustili les, aby vyžebřali ve vesnici něco potravy pro své bratry a učitele, jal se Siddhártha hovořit a pravil: "Nu, jak nyní, ó Góvindo, jsme už na správné cestě? Blížíme se už poznání? Blížíme se už vykoupení? Či se snad pohybujeme v kruhu - zatímco jsme si mysleli, že koloběhu unikáme?"

Pravil Góvinda: "Mnohému jsme se naučili, Siddhártho, mnohému se ještě musíme naučit. Nejdeme v kruhu, jdeme vzhůru, ten kruh je spirála, a na mnoho stupňů jsme již vystoupili."

Odvětil Siddhártha: "Co míníš, jak je asi stár náš nejstarší šramana, náš ctihodný učitel?"

Pravil Góvinda: "Asi šedesát let může být našemu nejstaršímu."

Pravil Siddhártha: "Již šedesát let je stár a nedosáhl nirvány. Bude mu sedmdesát a osmdesát, a také já a ty budeme právě tak staří a budeme se cvičit, budeme se postit a budeme medítovat. Ale nirvány nedosáhneme, ani on, ani my. Ó, Góvindo, myslím, že ze všech šramanů, co jich je, nedosáhne snad ani jeden, ani jediný nirvány. Nacházíme útěchu, nacházíme otupění, učíme se dovednostem, kterými sami sebe klameme. Ale to nejpodstatnější, cestu cest, nenalzáme."

"Kéž bys byl," pravil Góvinda, "neříkal tak hrozná slova, Siddhártho! Jak to, že by mezi tolika učenými muži, mezi tolika bráhmány, mezi tolika přísnými a ctihodnými šramany, mezi tolika hledajícími a vroucně usilujícími, mezi tolika svatými muži ani jeden nenašel cestu cest?"

Ale Siddhártha odpověděl hlasem, který měl v sobě právě tolik smutku jako posměchu, trochu smutným, trochu posměšným hlasem: "Tvůj přítel, Góvindo, záhy opustí cestu šramanů, po níž tak dlouho s tebou kráčet. Trpím žízni, ó Góvindo, a má žízeň se na této dlouhé cestě šramanů o nic nezmenšila. Neustále jsem žíznil po poznání, neustále jsem byl pln otázek. Rok co rok jsem se vyptával bráhmánů, rok co rok jsem se vyptával posvátných véd. Ó Góvindo, snad by bývalo stejně dobré, stejně chytré a stejně spasitelné, kdybych se byl býval vyptával zoborožce na šimpanze. Spotřeboval jsem mnoho času, a ještě nejsem u konce, ó Góvindo, abych se naučil toto: že se ničemu nelze naučit! Myslím, že ve skutečnosti není nic takového, co nazýváme učením. Je toliko jedno vědění, příteli, a to je všude, je to átman, a ten je ve mně a v tobě a v každé bytosti. A tak si začínám myslet: tomuto vědění se nic neprotiví více než prahnout po vědění, než učit se."

Tu zůstal Góvinda na cestě stát, pozvedl ruce a pravil: "Kéž bys raději, Siddhártho, neděsil svého přítele takovými řečmi! Skutečně, tvá slova probouzejí v mém srdci strach. Uvaž přece: kam by se poděla posvátnost modliteb, kam by se poděla úctyhodnost bráhmanského stavu, kam svatost šramanů, kdyby to bylo tak, jak říkáš, kdyby nebylo žádného učení! A považ jen, ó Siddhártho, zda by pak zbylo něco ze všeho toho, co je na zemi posvátné, co je drahocenné, co úctyhodné?!"

A Góvinda si šeptal verš, verš z jedné upanišady:

"Kdo přemítaje, čistého ducha, hrouží se v átman, Nevýslovná je jeho srdce blaženost."

Siddhártha však mlčel. Přemýšlel o slovech, která mu Góvinda řekl, a promýšlel je až do nejzazších důsledků. Ovšem, uvažoval stoje se skloněnou hlavou, co by ještě zbylo ze všeho, co se nám zdálo posvátné? Co zbývá? Co přetrvává? A vrtěl hlavou.

Kdysi, když oba mladíci pobývali už asi tři roky u šramanů a podíleli se na jejich cvičeních, dospěla k nim rozličnými cestami a necestami zpráva, pověst, báj: zjevil se člověk zvaný Gautama, Vznešený, Buddha, který překonal v sobě utrpení světa a zastavil kolo znovuzrození. Učí a obklopen učedníky prochází zemí, bez majetku, bez domova, bez ženy, ve žlutém plášti askety, avšak s jasným čelem, blažený, a bráhmáni i knížata se před ním sklánějí a stávají se jeho žáky.

Tato báj, tato pověst, tato pohádka zazněla tu i tam, zvoněla, v městech o ní hovořili bráhmáni, v lese šramanové; stále znovu pronikalo k uším mladíků jméno Gautamovo, Buddhovo, v dobrém i zlém, jeho velebení i odsuzování.

Jako když v zemi panuje mor a rozšíří se zpráva, že tam a tam žije muž, mudrc, člověk znalý, jehož slovo a dechnutí stačí k tomu, aby se uzdravili všichni, které postihla nákaza, a jako když tato zpráva proběhne zemí a každý o tom mluví, mnozí věří, mnozí pochybují, mnozí se však záhy vydávají na cestu, aby vyhledali toho moudrého muže, toho pomocníka, tak proběhla zemí tato vonná báj o Gautamovi, Buddhovi, mudrci z pokolení Šákjů. Jak vyprávěli věřící, dosáhl nejvyššího poznání, pamatoval se na svůj předchozí život, dosáhl nirvány a nevrátil se již zpět do koloběhu, neponořil se již do kalného proudu podob, mnoho velkolepého a neuvěřitelného bylo o něm zvěstováno, vykonal zázraky, přemohl ďábla, rozmlouval s bohy. Jeho nepřátelé a nevěřící však říkali, že tento Gautama je domýšlivý svůdce, že se oddává radostem života, pohrdá oběťmi, postrádá učeností a nezná cvičení ani odříkání.

Sladce zněla báj o Buddhovi. Kouzlo vanulo z těchto zpráv, nemocný byl svět, bylo těžké snášet život - a hle, zde - zdálo se - vytryskl pramen, zde - zdálo se - zaznělo volání posla, útěšné, milé, plné ušlechtilých příslibů. Všude, kam zvěst o Buddhovi dolehla, všude po všech končinách Indie mladíci napjatě naslouchali, pocítili touhu, pocítili naději, a mezi syny bráhmanů ve městech i vesnicích byl vítán každý poutník a cizinec, jenž přinášel zprávu o něm, Vznešeném, Šákjamunim.

Báj pronikla i ke šramanům v lese, i k Siddhárthovi, i ke Góvindovi, pozvolna, po kapkách, každá kapka těžká nadějí, každá kapka těžká pochybností. Hovořili o něm málo, neboť nejstarší šramana nebyl vůbec přítelem této báje. Slyšel, že onen údajný Buddha byl kdysi asketou a žil v lese, přiklonil se ale potom zpět k radostem života a světa, a proto na tohoto Gautamu nedal.

"Ó Siddhártho," pravil jednou Góvinda svému příteli, "dnes jsem byl ve vesnici a jeden bráhman mě pozval, abych vstoupil do jeho domu, a v jeho domě byl jakýsi syn bráhmanův z Mágadhy, který viděl na vlastní oči Buddhu a slyšel jej, když učil. Věru, zabořilo mě u srdce a pomyslel jsem si: kéž bych se i já, kéž bychom se my oba, Siddhártha i já, dočkali té hodiny a slyšeli učení z úst onoho dokonalého muže! Pověz, příteli, nepůjdeme tam také, abychom vyslechli učení z úst Buddhových?"

Pravil Siddhártha: "Ó Góvindo, vždy jsem si myslel, že Góvinda zůstane u šramanů, vždy jsem věřil, že jeho cílem je dožít se šedesáti a sedmdesáti let a stále znovu vykonávat dovednosti a cvičení, jež šramanu zdobí. A hle, málo jsem znal Góvindu, málo jsem věděl o jeho srdci. Teď se tedy chceš, můj nejdražší, vydat po stezce a dojít tam, kde Buddha hlásá své učení."

Pravil Góvinda: "Líbí se ti vysmívat se mně. Třeba se i vysmívej, Siddhártho! Neprocitla však i v tobě touha a chuť slyšet jeho učení? A neřekl jsi mi jednou, že se již nechceš ubírat cestou šramanů?"

Siddhártha se zasmál způsobem sobě vlastním, v tónu jeho hlasu bylo znát stín smutku i stín posměchu, a řekl: "Správně, Góvindo, správně jsi promluvil, dobře sis vzpomenu, kéž by ses rozpomenul i na ostatní, co jsi ode mne slyšel, totiž že jsem se stal nedůvěřivým vůči naukám a unavuje mě učení a že má víra ve slova, která slýcháme od učitelů, je malá. Vzhůru však, můj milý, jsem připraven slyšet toto učení. I když si v hloubi duše myslím, že jsme nejlepší plod tohoto učení již okusili."

Pravil Góvinda: "Tvá otevřenost je potěšením mého srdce. Ale pověz, jak by to bylo možné? Jak by nám učení Gautamovo, ještě dříve, než jsme je zaslechli, mohlo již vydat svůj nejlepší plod?"

Pravil Siddhártha: "Ochutnejme tento plod, ó Góvindo, a vyčkejme, co bude dál! Pokud jde o plod, za který již nyní děkujeme Gautamovi, vidím jej v tom, že

nás volá od šramanů! Jestli nám může ještě dát něco jiného a lepšího, na to si, příteli, klidně počkejme."

Téhož dne vzkázal Siddhártha nejstaršímu šramanovi své rozhodnutí, že jej hodlá opustit. Vzkázal to nejstaršímu zdvořile a skromně, jak se sluší na mladšího a žáka. Šramany se však zmocnil hněv, že jej oba mládenci hodlají opustit, mluvil hlasitě a užíval hrubé nadávky.

Góvinda se ulekl a zrozpačitěl, avšak Siddhártha se naklonil ke Góvindovi a zašeptal mu do ucha: "Teď chci starci ukázat, že jsem se u něho něčemu naučil."

V té chvíli přistoupil k šramanovi, soustředil se celou duší, zachytil starcův pohled svým pohledem, spoutal ho, umlčel ho, zbavil ho vůle, podřídil ho vůli své a poručil mu učinit bez hlesu, co od něho žádal. Starý muž oněměl, jeho zrak strnul, jeho vůle ochabla, jeho paže poklesly, bezmocně podlehl Siddhárthovu čarování. Siddhárthovy myšlenky se však zmocnily šramany a ten musel provést, co mu poručily. A tak se stařec vícekrát uklonil, učinil rukou gesto požehnání a vykoktal zbožné přání na cestu.

Mládenci vděčně opětovali úklony, opětovali přání a s pozdravy se vzdálili z místa.

Cestou pravil Góvinda: "Ó Siddhártho, ty ses u šramanů naučil více, než jsem věděl. Je to těžké, je to velmi těžké očarovat starého šramanu. Věru, kdybys tam zůstal, brzy by ses naučil chodit po vodě."

"Nebažím po tom, chodit po vodě," řekl Siddhártha, "ať se s takovými dovednostmi spokojí staří šramanové."

Gautama

V městě Šrávastí znalo každé dítě jméno Vznešeného, Buddhy, a v každém domě byli lidé připraveni naplnit misku almužnou Gautamovým učedníkům, mlčky prosícím. Poblíže města bylo nejmilejší Gautamovo místo, háj Džétávana, který věnoval jemu a jeho druhům zámožný kupec Anáthapindika, oddaný ctitel Vznešeného. Do této končiny odkazovala všechna ta vyprávění a odpovědi, kterých se dostávalo oběma mladým asketům na jejich pouti k místu, kde pobýval Gautama. Když dospěli do Šrávastí, nabídli jim jídlo hned v prvním domě, ve kterém se zastavili. Chopili se jídla a Siddhártha se zeptal ženy, která jim je podala:

"Rádi bychom se dozvěděli, dobrá ženo, kde přebývá Buddha, Vznešený, neboť my jsme dva šramanové z lesů a přejeme si jeho, dokonalého, spatřit a uslyšet učení z jeho úst."

Pravila žena: "Věru na pravém místě jste se tu zastavili, šramanové z lesů, vězte, že Vznešený pobývá v Džétávaně v zahradě Anáthapindikově. Tam můžete, poutníci, strávit noc, neboť je tam dost místa pro nesčetné poutníky, kteří sem proudí, aby slyšeli učení z jeho úst."

I zaradoval se Góvinda a pln radosti zvolal: "Hle, dospěli jsme k svému cíli a naše cesta je u konce! Ale pověz nám, matko poutníků, znáš ho, viděla jsi někdy Buddhu na vlastní oči?"

Pravila žena: "Mnohokrát jsem ho viděla, Vznešeného. Mnohokrát jsem ho viděla, jak se ubírá ulicemi, mlčky, ve žlutém plášti, jak mlčky nastavuje svoji misku pro almužnu u domovních dveří a jak naplněnou misku pak odnáší."

Góvinda zaníceně naslouchal a chtěl se ještě mnoho ptát a mnoho slyšet. Avšak Siddhártha vybízel k další cestě. Poděkovali ženě a šli a ani se nepotřebovali vyptávat na cestu, protože nemálo poutníků a mnichů z Gautamovy družiny bylo právě na cestě do Džétávany. A když tam pak v noci dorazili, neustále tam někdo přicházel, volal a mluvil, někdo žádal a dostával nocleh. Oba šramanové, zvyklí na život v lese, našli si rychle a bezhlučně přístřeší a odpočívali tu až do rána.

Při východu slunce s úžasem viděli, jak veliký zástup věřících a zvědavců zde nocoval. Po všech cestičkách nádherného háje se procházeli sem a tam mniši odění žlutými rouchy, posedávali pod stromy, pohříženi v meditace či duchovní rozhovor, stinné zahrady vyhlížely jako nějaké město plné lidí, hemžících se jako včely. Většina mnichů odcházela s miskami pro almužnu, nashromáždít ve městě potravu na jediné jídlo dne, oběd. Také Buddha, osvícený, chodíval ráno na žebrotu.

Siddhártha jej spatřil a hned jej poznal, jako by se mu byl ukázal bůh. Spatřil jej, prostého muže ve žluté kutně, jak se s miskou tiše vzdaluje.

"Pohlédni!" pravil potichu Siddhártha Góvindovi. "Ten člověk je Buddha."

Góvinda pozorně hleděl na mnicha ve žluté kutně, který se, jak se zdálo, v ničem neodlišoval od stovek ostatních mnichů. A záhy pochopil i Góvinda. To je skutečně on. A šli za ním a hleděli na něho.

Buddha se ubíral svou cestou nenápadně, pohroužen v myšlenkách, jeho tichá tvář nebyla ani radostná, ani smutná, zdálo se jako by se v nitru nepatrně usmíval. Se skrytým úsměvem, tiše, klidně, ne nepodoben zdravému dítěti, putoval Buddha ve svém rouchu a kladl chodidla přesně podle předpisu jako všichni mniši. Ale jeho tvář a krok, klidně sklopený pohled, jeho klidně svěšené ruce a i každý jeho prst na jeho klidně svěšené ruce vyjadřoval pokoj, vyjadřoval dokonalost; nic nehledal, nic nenapodoboval, dýchal volně v nevadnoucím tichu, v nevadnoucím světle, v nedotknutelném pokoji.

Tak putoval Gautama k městu, aby tam chodil dům od domu a oba šramanové jej poznávali v jeho dokonalém klidu, v mírnosti jeho zjevu, na němž nebylo znát žádné hledání, žádné chtění, žádné napodobování, žádné úsilí, jen světlo a mír.

"Dnes uslyšíme učení z jeho úst," řekl Góvinda. Siddhártha neodpověděl. Nebyl tak zvědavý na učení, nevěřil, že by jej naučilo něčemu novému, vždyť přece slyšel, stejně jako Góvinda, stále znovu a znovu obsah tě Buddhovy nauky, i když podle vyprávění z druhé a třetí ruky. Díval se však pozorně na Gautamovu hlavu, na jeho ramena, na jeho nohy, na jeho klidně svěšenou ruku a zdálo se mu, že každý článek na každém prstu jeho ruky byl učení: mluvil, vydechoval, vydával ze sebe vůni, vyzařoval pravdu. Tento muž, tento Buddha, byl pravdivý až do posledního hnutí svého malíčku. Tento muž byl svatý. Ještě nikdy si Siddhártha žádného člověka tak nevážil, ještě nikdy žádného člověka tak nemiloval.

Oba sledovali Buddhu až na kraj města a mlčky se pak vrátili zpět, protože měli v úmyslu zřici se toho dne jídla. Viděli Gautamu vracet se, viděli ho v kruhu učedníků pojídat potravu - co jedl, by nenasytilo ani ptáčka - a viděli ho uchýlit se do stínu mangovníků.

Ale navečer, když pominulo vedro a v táboře všichni ožili a shromáždili se, uslyšeli Buddhu vyučovat. Slyšeli jeho hlas a ten byl také dokonalý, plný dokonalého klidu, plný míru. Gautama učil nauce o utrpení, o původu utrpení, o

cestě k překonání utrpení. Klidně a jasně plynula jeho pokojná řeč. Život byl utrpení, svět byl plný útrap, ale vykoupení z nich bylo nalezeno: vykoupení našel, kdo se vydal na cestu Buddhovu.

Vznešený mluvil jemným, ale pevným hlasem, učil čtyřem základním větám, učil osmidílné cestě, trpělivě postupoval obvyklou cestou učení, příkladů a opakování, jasně a klidně se nesl jeho hlas nad davem posluchačů jako světlo, jako hvězdná obloha.

Byla již noc, když Buddha ukončil svou řeč. Tu přicházeli četní poutníci a žádali o přijetí do společenství, uchylující se k jeho pravdám. A Gautama je přijímal promlouvaje k nim takto: "Správně jste rozuměli učení, správně bylo vykládáno. Přistupte tedy a žijte ve svatosti, aby všemu utrpení byl učiněn konec."

A hle, vystoupil také Góvinda, nesmělý, a řekl: "I já se utíkám k Vznešenému a jeho pravdám." Požádal o přijetí mezi učedníky a byl přijat. Brzy nato, kdy se Buddha odebral k nočnímu odpočinku, obrátil se Góvinda k Siddhárthovi a řekl naléhavě: "Siddhártho, nepřísluší mi, abych ti něco předhazoval. Oba jsme slyšeli Vznešeného, oba jsme rozuměli jeho učení. Góvinda učení slyšel a utekl se k němu. Ale ty, úctyhodný, cožpak nechceš jít také cestou vykoupení? Chceš váhat, chceš ještě vyčkávat?"

Siddhártha procitl jako ze spánku, když uslyšel Góvindova slova. Dlouho hleděl Góvindovi do tváře. Pak pravil tiše a v jeho hlase nebyl výsměch: "Góvindo, příteli, nyní jsi vykročil, nyní jsi zvolil cestu. Ó Góvindo, vždy jsi byl mým přítelem, vždy jsi šel o jeden krok za mnou. Často jsem si myslel: Zdalipak neudělá jednou Góvinda také nějaký krok sám, beze mne a podle svého vlastního nitra? Hle, nyní jsi se stal mužem a volíš si sám svou cestu. Kéž po ní dospěješ až do konce, příteli! Kéž dojdeš vykoupení!"

Góvinda, který ještě nerozuměl, opakoval netrpělivým tónem svou otázku: "Mluv přece, můj milý, prosím tě! Řekni mi, vždyť to ani nemůže být jinak, že také ty, můj učený příteli, se uchýlíš k vznešenému Buddhovi!"

Siddhártha položil ruku na Góvindova ramena: "Tys přeslechl mé požehnání, ó Góvindo. Opakuji je: Kéž dojdeš po této cestě do konce! Kéž najdeš vykoupení!"

V tom okamžiku pochopil Góvinda, že jeho přítel jej opouští, a začal hořekovat. "Siddhártho!" volal žalostně. Siddhártha se k němu obrátil. "Nezapomeň, Góvindo, že teď patříš k šramanům Buddhovým! Zřekl ses domova a rodičů, zřekl ses původu a majetku, zřekl ses své vlastní vůle, zřekl ses přátelství. Tak to vyžaduje učení, tak to chce Vznešený, tak sis to přál ty sám. Zítřa, ó Góvindo, tě opustím."

Dlouho ještě se procházeli přátelé lesíkem, dlouho se ukládali ke spánku a nenacházeli jej. A stále znovu naléhal Góvinda na svého přítele, aby mu řekl, proč se nechce uchýlit k učení Gautamovu, jaké chyby v něm nalézá. Siddhártha jej však pokaždé odbýval slovy: "Uklidni se, Góvindo! Nauka Vznešeného je dobrá. Jakou chybu bych na ní měl nalézat?"

Za ranního rozbřesku procházel zahradou jeden z nejstarších mnichů, Buddhův následovník, a svolával k sobě všechny ty, kteří se jako nováčkové uchýlili k učení, oblékal je do žlutého roucha a seznamoval je s prvními poučkami, příkázáními a povinnostmi jejich stavu. Tu se Góvinda vytrhl, objal ještě jednou svého přítele za mládí a připojil se k zástupu noviců.

Siddhártha ale přecházel v zamyšlení hájem.

Tu potkal Gautamu, Vznešeného, a když jej s úctou pozdravil a Buddhův pohled byl tak dobrotivý a klidný, sebral mladík odvalu a požádal ctihodného, aby mu dovolil s ním promluvit. Vznešený mlčky souhlasně pokynul hlavou.

Pravil Siddhártha: "Včera, ó Vznešený, bylo mi dopřáno slyšet tvé podivuhodné učení. Přišel jsem se svým přítelem z daleka, abych je slyšel. A teď se připojí můj přítel k tvým druhům, uchýlil se k tobě. Já se však znovu vydám na svou pouť."

"Jak je ti libo," pravil ctihodný zdvořile.

"Příliš smělá jsou má slova," pokračoval Siddhártha, "ale nechtěl bych opustit Vznešeného, aniž mu upřímně vyložím své myšlenky. Je ctihodný ochoten popřát mi sluchu ještě na okamžik?"

Vznešený mlčky souhlasně pokynul hlavou.

Pravil Siddhártha: "Jedno jsem, ó ctihodný, na tvém učení obdivoval především. Vše je v něm dokonale jasné, vše pro ně svědčí; ukazuje svět jako dokonalý, nikdy a nikde nepřerušovaný řetěz, jako věčný řetěz složený z příčin a následků. Nikdo to dosud tak jasně nenahlédl, nikdo tak nezvratně neodhalil, opravdu, každému bráhmanovi musí poskočit srdce v těle, když, díky tvému učení, uzří svět jako dokonalou souvislost neznající trhlin, jasný jako křišťál, nezávislý na náhodě, nezávislý na bozích. Zda je dobrý či zlý, zda je život v něm utrpením či radostí, o tom nemluví, možná, že to není podstatné, ale jednota světa, souvislost všeho dění, zahrnutí všeho, velkého i malého, do téhož proudu, do téhož zákona příčin, vznikání a odumírání, to vše, ó dokonalý, vysvítá jasně z tvého vznešeného učení. Zároveň je však, podle tvého vlastního učení, tato jednota a posloupnost všech věcí přece jen na jednom místě přerušena, malou trhlinou proudí do tohoto jednotného světa něco cizího, něco nového, něco, co dříve nebylo a co nemůže být předvedeno a prokázáno: to je učení o překonání světa, o vykoupení. Touto malou trhlinou, tímto malým průlomem je ale celý věčný a jednotný zákon světa zase zlomen a vyvrácen. Kéž mi odpustiš, když říkám tuto námitku."

Gautama mu naslouchal tiše a nepohnutě a pak řekl, dokonalý, svým dobrým, zdvořilým a jasným hlasem: "Vyslechl jsi nauku, synu bráhmanův, a je správné, že jsi o ní hluboce přemýšlel. Objevil jsi v ní trhlinu, jednu chybu. Kéž o tom přemýšlíš dál. Chtěl bych tě ale varovat, ty zvědavý, před spleť názorů a slovními půtkami. Nic nezáleží na názorech, mohou být krásné či ošklivé, moudré či pošetilé, každý se k nim může připojit nebo je odmítnout. Ale nauka, kterou jsi ode mne slyšel, není nějaká moje domněnka, a jejím cílem není vysvětlovat svět zvědavým. Její cíl je jiný; její cíl je vykoupení od útrap. A to je to, čemu Gautama učí, nic jiného."

"Kéž tě tím, Vznešený, nepohněvám," řekl mladík. "Nemluvil jsem k tobě tak proto, abych vyhledával spor a slovní potyčky. Máš zajisté pravdu, málo záleží na názorech. Ale dovol mi říci toto: Ani na okamžik jsem nepochyboval, že jsi Buddha, že jsi dosáhl cíle, toho nejvyššího, za nímž putuje tolik tisíc bráhmanů a jejich synů. Nalezl jsi vykoupení ze smrti, došel jsi k němu vlastním hledáním, vlastní cestou, myšlenkami, meditací, poznáním, osvícením. Nedošel jsi k němu skrze nauku! A to je má myšlenka a tu si myslím, ó Vznešený, že nikdo nebude vykoupen skrze nauku. Nikomu, ó ctihodný, nedokážeš říci a sdělit slovy a naukou, co se stalo s tebou ve chvíli tvého osvícení! Mnoho toho obsahuje učení osvíceného Buddhy a mnohé lidi učí, jak žít spravedlivě a vystříhat se zla. Jedno ale toto jasné a úctyhodné učení neobsahuje: neobsahuje tajemství toho, co Vznešený zakusil sám, jediný mezi statisíci. To je to, co jsem si pomyslel a co jsem pochopil, když jsem naslouchal nauce. To je to, proč pokračuji ve své pouti - ne abych hledal jinou, lepší nauku, protože vím, že takové není, ale abych opustil všechny nauky a všechny učitele a sám dosáhl svého cíle, nebo zemřel. Mnohokrát budu však vzpomínat na tento den, ó Vznešený, na tuto hodinu, kdy mé oči hleděly na světce."

Oči Buddhovy byly tiše upřeny k zemi a jeho nevyzpytatelná tvář vyzařovala dokonalou duševní vyrovnanost.

"Kéž tvoje myšlenky nejsou mylné," řekl ctihodný pomalu. "Kéž se dostaneš k cíli! Ale pověz mi: viděl jsi zástupy mých šramanů, mých bratří, kteří se utekli k nauce? A myslíš snad, jako cizí šramana, myslíš snad, že by pro ně pro všechny bylo lépe opustit nauku a vrátit se do života tohoto světa a jeho rozkoší?"

"Jsem dalek takové myšlenky," zvolal Siddhártha. "Ať se přidrží všichni učení, ať dosáhnou svého cíle! Nenáleží mi posuzovat život jiného člověka! Jenom za sebe, jen sám za sebe musím soudit, musím rozhodovat, musím odmítat. Ó Vznešený, my šramanové hledáme vysvobození z pout vlastního já. Kdybych byl ale jedním z tvých učedníků, ó Vznešený, bojím se, že by se mi mohlo stát, že by jen zdánlivě, jen klamně našlo mé já klid a vykoupení, že by ve skutečnosti žilo dál a rostlo, protože bych pak samu nauku, své následování, svou lásku k tobě, společenství mnichů učinil svým vlastním já!"

Napůl s úsměvem a s neotřesitelným vnitřním jassem a přívětivostí hleděl Gautama cizinci do očí a rozloučil se s ním sotva znatelným gestem.

"Moudrý jsi, ó šramane," promluvil ctihodný, "moudře dokážeš mluvit, příteli. Vyvaruj se přílišné moudrosti!" Buddha se vzdaloval, a jeho pohled a poloviční úsměv zůstaly navždy uchovány v Siddhárthově paměti.

Tak jsem ještě nespatriil žádného člověka hledět a usmívat se, sedět a chodit, uvažoval, tak volně, tak důstojně, tak niterně, tak odhaleně, tak dětsky a tajemně. Tak chodí a hledí vskutku jen člověk, který pronikl až do samé hlubiny svého nitra. Dobře, i já se pokusím proniknout až do hlubiny své bytosti.

Spatřil jsem člověka, uvažoval Siddhártha, jednoho jediného, před nímž jsem musel sklopit oči. Před žádným jiným už nechci sklopit oči, před žádným. Žádné učení mě již nezláká, když mě nepřivábilo učení tohoto člověka.

Oloupil mě Buddha, uvažoval Siddhártha, oloupil mě a ještě více mě obdaroval. Oloupil mě o přítele, o člověka, který ve mě věřil a jenž teď věří v něj, který byl mým stínem a nyní je stínem Gautamovým. Daroval mi však Siddhárthu, mne sama.

Procitnutí

Když Siddhártha opustil háj, v němž zůstal Buddha, dokonalý, v němž zůstal Góvinda, tu pocítil, že v tomto háji zůstal i jeho dosavadní život a oddělil se od něho. O tomto pocitu, který jej zcela naplňoval, přemýšlel, když se pomalu vzdaloval. Přemýšlel o něm hluboce, spouštěl se až na dno tohoto pocitu jako do hluboké vody, až tam, kde leží příčiny, neboť právě v poznání příčin, jak se mu zdálo, spočívá myšlení, a jenom tak se stávají z pocitů poznatky a neztrácejí se, nýbrž se dostávají k podstatě a začínají vyzařovat to, co obsahují.

Siddhártha se pomalu vzdaloval a přemýšlel. Uvědomoval si, že už není mladík, ale že se stal mužem. Uvědomoval si, že jej něco opustilo, jako hada opouští stará kůže, že už v něm není cosi, co jej doprovázelo po celé mládí a co

k němu patřilo: přání mít učitele a slyšet učení. Také jeho posledního učitele, který se objevil na jeho pouti, také jeho, nejvyššího a nejmoudřejšího učitele, nejsvětějšího, Buddhu, opustil, musel se od něho odloučit, nemohl přijmout jeho nauku.

Pomaleji se vzdaloval, zamyšlený, a tázal se sám sebe: "Co to ale vlastně je, co ses chtěl naučit od učení a učitelů, a co tě oni, kteří tě tolik učili, přece nemohli naučit?" A uvědomil si: "Bylo to já, o jehož smyslu a podstatě jsem se chtěl poučit. Bylo to já, které jsem chtěl opustit a překonat. Nemohl jsem je ale překonat. Mohl jsem je pouze klamat, mohl jsem od něho pouze utíkat a skrývat se před ním. Opravdu, žádná věc na světě nezaměstnávala mé myšlenky tolik jako toto mé já, záhada, že žiji, že jsem někdo a že jsem od všeho ostatního oddělen a odloučen, že jsem Siddhártha. A o žádné věci na světě toho nevím méně než sám o sobě, Siddhárthovi!"

Pomalou odcházel, přemítaje, a náhle stanul, uchvácen touto myšlenkou, a vzápětí se z této myšlenky zrodila jiná, nová myšlenka, totiž tato: "Že o sobě nic nevím, že Siddhártha mi zůstal tak cizí a neznámý, to pochází z jedné příčiny, jedné jediné: měl jsem ze sebe strach, byl jsem na útěku před sebou! Hledal jsem átman, hledal jsem brahma. Byl jsem ochoten své já rozkouskovat, sloupat, abych v jeho nepoznaném nitru našel jádro všech slupek, átman, život, božské, poslední. Ale sám sebe jsem přitom ztratil."

Siddhártha otevřel oči, rozhlédl se, jeho tvář se zjasnila úsměvem a hluboký pocit procitnutí z dlouhého snu jej pronikl až do prstů u nohou. A hned se zase rozběhl, běžel rychle, jako člověk, který ví, co má před sebou.

"Ach," pomyslel si s hlubokým povzdechnutím, "teď už mi nesmí Siddhártha uniknout! Už nechci víckrát své myšlení a svůj život začínat s átmanem a s utrpením světa. Nechci se už umrtvovat a drásat na kusy, abych v troskách našel tajemství. Ani jóga, ani védy, ani asketové, ani nějaká nauka už mi nemá co dát. Sám u sebe se chci učit, chci být svým žákem, chci se poznávat, pochopit tajemství Siddhárthy."

Rozhlédl se, jako by viděl poprvé svět. Svět byl krásný, svět byl pestrý, svět byl zvláštní a záhadný! Byla tu modř, byla tu žluť, byla tu zeleň, nebe plynulo i řeka, nehybně stál les i hory, všechno krásné, všechno záhadné a magické a uprostřed Siddhártha, procítající, na cestě k sobě samému. To vše, všechna ta modř a žluť, řeka a les, poprvé vstoupily okem do Siddhárthy. Přestaly být kouzlem Máry, přestaly být závojem Máji, přestaly být nesmyslnou a nahodilou rozmanitostí světa jevů, kterou opovrhne každý přemýšlivý bráhma, oškvliví si mnohotvárnost a hledající jednotu. Modř byla modří, řeka byla řekou, a i když také v modři a řece pro Siddhárthu skrytě žila jednotu a božství, bylo v tom přece jen cosi božského a významného, zde byla žluť a modř, tam nebe a les, a tady Siddhártha. Smysl a podstata nebyly kdesi za věcmi, byly v nich, ve všem.

"Jak jsem byl hluchý a němý!" myslil si rychle kráčející poutník. "Ten, kdo čte písmo, jehož smysl chce rozluštit, nepohrdá znaky a písmeny a nenazývá je klamem, náhodou a bezcennou slupkou, nýbrž je čte, studuje je a miluje, písmeno za písmenem. Ale já, který jsem chtěl číst v knize světa a v knize svého vlastního života, já jsem kvůli předpokládanému smyslu pohrdal znaky a písmeny, nazýval jsem svět jevů klamem, nazýval jsem svůj zrak a svůj jazyk náhodnými a bezcennými jevy. Ne, to už je pryč, procitl jsem, skutečně jsem procitl a teprve dnes jsem se narodil."

Když se Siddhártha zabýval touto myšlenkou, opět se zastavil, náhle, jako by před ním na cestě ležel had. Neboť vtom mu svitlo i toto: jestliže skutečně procitl a znovu se narodil, musí také svůj život začít znovu a úplně.

Když toho jitra opouštěl háj Džétávanu, háj Vznešeného, již procitnuvší, již na cestě k sobě samému, bylo jeho záměrem a zdálo se mu přirozené, že se po letech asketického života vrátí do svého domova a k svému otci. Ale teprve teď, ve chvíli, kdy se zastavil, jako by mu ležel had na cestě, procitl i k tomuto náhledu: "Už přece nejsem, co jsem byl. Nejsem už asketa, nejsem už kněz, nejsem už bráhman. Co bych měl počít doma a u svých rodičů? Studovat? Obětovat? Věnovat se meditaci? To všechno je přece pryč, nic z toho už není má cesta."

Siddhártha stál bez hnutí a na jediný okamžik a jediné nadechnutí ho zamrazilo u srdce, cítil, jak ho v prsou mrazí jako nějaké zvířátko, jako nějakého ptáka či zajíce, když viděl, jak je sám. Po léta byl bez domova a necítil to. Teď to pocítil. Stále ještě, i v nejhlubším pohroužení, zůstával synem svého otce, zůstával bráhmanem, člověkem vznešeného stavu, duchovním. Teď byl už jenom Siddhártha, probuzený, jinak už nic. Hluboce nadechl átman a chvíli mrzl a chvíl se. Nikdo nebyl tak sám jako on. Žádný šlechtic, který nepatřil mezi šlechtice, žádný řemeslník, který nepatřil k řemeslníkům a našel u nich útočiště, sdílel jejich život, mluvil jejich řečí. Žádný bráhman, který se nepočítá k bráhmanům a žil mezi nimi, žádný asketa, který nenalezl útočiště mezi šramany, a také nejztracenější poutník v lese nebyl sám a jediný, také ten někam patřil, také on příslušel k stavu, který byl pro něj domovem. Góvinda se stal mnichem a tisíce mnichů bylo jeho bratry, nosilo jeho oděv, věřilo jeho víře, mluvilo jeho řečí. Ale on, Siddhártha, kam náležel? Čí život by sdílel? Čí řečí by mluvil?

Z této chvíle, kdy svět kolem něho se rozplýval, kdy sám byl jako hvězda na nebi, z této chvíle chladu a váhání se Siddhártha vynořil, jsa více sám sebou než kdykoliv předtím, pevně semknutý. Cítil, že to byl poslední otřesný okamžik jeho probuzení, poslední křeč narození. A hned nato vykročil, vydal se rychle a netrpělivě na další pouť, ne už domů, ne ke svému otci, ne už zpět.

Díl druhý

Kamala

Siddhártha se na své cestě učil novým věcem na každém kroku, neboť svět byl proměněn a jeho srdce bylo okouzleno. Viděl slunce vycházet nad zalesněnými horami a zapadat v dálce nad pobřežím, porostlým palmami. Viděl na nočním nebi věčný řád hvězd a srpek měsíce plující jako člun v modři. Viděl stromy, hvězdy, zvířata, oblaka, duhu, skály, byliny, květiny, potok a řeku, ranní třpyt rosy na křoviskách, vzdálené vysoké hory, modré a bledé, zpívající ptáky, včely, vítr stříbrně vanoucí v rýžových polích. To vše, v tisícerých a pestrých obměnách tu stále bylo, slunce a měsíc stále svítily, vždy šuměly řeky a bzučely včely, a v dřívějších dobách to vše pro Siddhárthu neznamenovalo nic než prchavý a šalebný závoj před jeho zrakem, vnímaný s nedůvěrou, určený k tomu, aby byl proniknut a popřen myšlenkou, protože to nebyla vlastní podstata, protože podstata byla mimo oblast viditelného. Teď ale prodléval jeho osvobozený zrak na tomto světě, viděl a poznával vnímatelnou skutečnost, hledal domov v tomto světě, nehledal podstatu, nesměřoval mimo tento svět. Krásný byl svět, když jej tak člověk pozoroval, tak beze všeho hledání, tak prostě, tak dětsky. Krásný byl měsíc a souhvězdí, krásný byl potok a břeh, les i skála, koza a střevlík, květina i motýl. Bylo krásné a rozkošné procházet takto světem, tak dětsky, tak bděle, tak otevřen všemu blízkému, prost nedůvěřivosti. Jinak pálilo slunce na hlavu, jinak chladil lesní stín, jinak chutnal potok a studna, jinak meloun a banán. Krátké byly dny, krátké noci, každá hodina rychle mýjela jako plachta na moři, pod plachtou loď plná pokladů, plná přátel. Siddhártha viděl opičí národ putující vysoko v lesní klenbě, vysoko ve větvoví, a slyšel divoký, chtivý ryk. Siddhártha viděl berana pronásledujícího ovci a pářícího se s ní. Viděl v rákosí jezera štika lovící z večerního hladu. Přední vodou prchaly mladé rybky v hejnech, bázlivě, třepetavě a blýskavě, síla a vášeň pronikavě voněly z prudkých vodních vírů, kterými se bral zapálený lovec.

Všechno to zde věčně bylo a on to neviděl; nebyl při tom. Teď při tom byl, teď k tomu patřil. V jeho očích se střídalo světlo a stín, v jeho srdci hvězdy a měsíc.

Siddhártha si cestou vzpomínal na to všechno, co prožíval v zahradě Džétávana, na nauku, kterou tam vyposlechl, na božského Buddhu, na rozloučení s Góvindou, na rozhovor se Vznešeným. Vzpomínal si znovu na svá vlastní slova, která řekl Vznešenému, na každé slovo, a s úžasem si uvědomoval, že tu hovořil o věcech, o nichž tehdy vlastně ještě nevěděl. Co říkal Gautamovi: že jeho, Buddhův poklad a tajemství nebyla nauka, nýbrž to, co nelze naučit, co Vznešený ve chvíli osvětlení také kdysi zakusil - a to bylo právě to, za čím se nyní vydal, aby to zažil, a co nyní začal zakoušet. Musel nyní zažít sama sebe. Dlouho již arci věděl, že jeho já je átman, stejné podstaty jako

brahma. Ale ještě nikdy toto já skutečně nenašel, protože je chtěl chytit do sítě myšlenky. Když docela jistě tělo nebylo já, a nebyla jím hra smyslů, nebylo jím ani myšlení, ani rozum, ani naučená moudrost, ani naučená dovednost vyvozovat závěry a z myšlenek převzatých spřádat myšlenky nové. Také tento svět myšlenek byl z tohoto světa a nevedlo k žádnému cíli, když člověk umrtvoval nahodilé já svých smyslů, zato však živil nahodilé já svých myšlenek a učeností. Obojí, myšlenky právě jako smysly, byly pěkné věci, za obojím se skrýval poslední smysl, oboje bylo třeba slyšet, s obojím si hrát, obojím ani nepohrdat, ani je nepřeceňovat, v obojím bylo třeba zaslechnout tajemné hlasy z nejskrytějších hlubin nitra. Nechtěl usilovat o nic, než o to usilovat mu přikazoval hlas, prodlévat u ničeho, než u toho, co mu radil hlas. Proč Gautama kdysi, v oné chvíli, usedl pod oním stromem, kde se mu dostalo osvícení? Uslyšel hlas, hlas ve svém srdci, který mu poručil hledat pod tímto stromem klid, a nedávat přednost umrtvování, obětem, omývání či modlitbě, ani jídlu či pití, ani spánku či snění a poslechl tento hlas. Takto poslouchat, nikoli vnějšího rozkazu, ale pouze hlasu, tak být připraven, to bylo dobré, to bylo potřebné, nic jiného potřebné nebylo.

V noci, když spal v slaměné chýši jednoho převozníka, měl Siddhártha sen: Góvinda stál před ním, ve žlutém rouchu asketů; smutně vyhlížel Góvinda, smutně se ptal: "Proč jsi mne opustil?" A tu jej Góvinda objal, ovinul paže kolem něho, a když jej přivinul na svou hrud' a políbil, nebyl to již Góvinda, nýbrž jakási žena, a zpod jejího roucha se dmula plná ňadra; na nich ležel Siddhártha a pil, sladce a silně chutnalo mléko z těch prsou, chutnalo po muži a ženě, po slunci a lesu, po zvířeti a květině, po každém ovoci, po každé rozkoši. Opíjelo a zbavovalo vědomí. - Když se Siddhártha probudil, probleskovala matná řeka dveřmi chatrče a z lesa se ozývalo hluboce a líbezně temné volání sovy.

Když nastal den, požádal Siddhártha svého hostitele, převozníka, aby jej převezl přes řeku. Převozník jej přeplavil na svém bambusovém voru přes řeku, široká řeka se za rozbřesku nachově třpytila.

"To je krásná řeka," řekl svému průvodci.

"Ano," řekl převozník, "krásná řeka, velmi krásná řeka, mám ji nadevše rád. Často jsem jí naslouchal, často jsem jí patřil do očí a pokaždé jsem se od ní učil. Od řeky je možno se naučit mnohému."

"Děkuji ti, můj dobrodinče," pravil Siddhártha, když vystoupil na břeh. "Nemohu tě obdarovat za tvé pohostinství, můj milý, nemohu se ti odměnit. Jsem bez domova, syn bráhmanův a šramana."

"Vždyť jsem viděl," pravil převozník, "a nečekal jsem od tebe žádnou odměnu ani dar. Dar mi můžeš dát příště."

"Myslíš?" řekl Siddhártha vesele.

"Jistě. I to jsem se naučil od řeky: všechno přichází znovu. I ty, šramano, znovu přijdeš. Žij blaze! Budiž mi odměnou tvé přátelství. Vzpomeň na mne, až budeš obětovat bohům."

Rozloučili se s úsměvem. Siddhártha měl radost z přátelství a přívětivosti převozníka a usmíval se. "Je jako Góvinda," přemítal usmívaje se, "všichni, které na své pouti potká, jsou jako Góvinda. Všichni jsou vděční, ačkoliv by sami měli nárok na poděkování. Všichni jsou poddajní, všichni by se rádi spřátelili, rádi by poslouchali, málo mysleli. Lidé jsou děti." O polednách procházel jakousi vesnicí. Na ulici před hliněnými chýšemi se povalovaly děti, hrály si s jádry od melounů a s mušlemi, křičely a praly se, ale před cizím šramanem se všechny plaše rozutekly. Na konci vesnice šla cesta potokem a na jeho břehu klečela mladá žena a prala šaty. Když ji Siddhártha pozdravil, zvedla hlavu a pohlédla na něho s úsměvem, až viděl bělmo jejích očí. Zavolal na ni pozdravení, jak je běžné u

lidí na cestách, a otázel se, jak daleko je ještě k velikému městu. Tu povstala a přistoupila k němu, krásně se leskla vlhká ústa v jejím mladém obličejí. Vyměnila s ním několik žertovných slov, zeptala se, zda už jedl a je-li to pravda, že šramanové spí v noci v lese sami a nesmějí mít u sebe ženy. Přitom položila svou levou nohu na jeho pravou nohu a učinila pohyb, jaký činí ženy, když vyzývají muže k oněm milostným požitkům, které učebnice nazývají "šplhání na stromy". Siddhártha cítil, jak se mu rozpaluje krev, a protože se mu v této chvíli opět připomněl jeho sen, sklonil se trochu k ženě, rty políbil hnědé hroty jejích ňader. Vzhlédl a spatřil její tvář, jak se žádostivě usmívá, a přivřené oči toužebně prosí.

Také Siddhártha cítil, jak se v něm zvedá touha a vlna pohlavní žádosti; protože se ale ještě nikdy nedotkl ženy, chvíli váhal, zatímco jeho ruce už byly připraveny uchopit ji. A v tom okamžiku zaslechl, zděšen, hlas svého nitra, a ten říkal ne. Tu zmizelo z usmívající se tváře mladé ženy veškeré kouzlo, neviděl už nic než vlhký pohled říjící samičky. Přivětivě pohládl její tvář, odvrátil se od ní a lehkým krokem se ztratil zklamané v bambusovém lesíku.

Téhož dne v podvečer dospěl do velikého města; těšil se, protože toužil po lidech. Dlouho žil v lesích a převozníkova slaměná chýše, v níž spal tuto noc, byla po dlouhé době prvním přístřeším, které měl nad sebou.

Na kraji města, u hájku, obehnaném již plotem, potkal poutníka hlouček služebníků a služek, obtížených koši. Uprostřed na ozdobných nosítkách, nesených čtyřmi nosiči, seděla na rudém polštáři pod pestrobarevnou stříškou proti slunci žena, jejich paní. Siddhártha zůstal stát u vchodu do libosadu a přihlížel průvodu; viděl sluhy, děvečky, koše, viděl nosítka, a viděl na nosítkách dámu. Pod vysoko vyčesaným účesem z černých vlasů viděl neobyčejně světlý a velmi jemný, velmi chytrý obličej, světle rudá ústa jako čerstvě rozlomený fík, pěstěné obočí vysoko vykroužené. Tmavé oči, chytré a bdělé, světlý, dlouhý krk vystupující ze zlatozeleného živůtku, odpočívající bílé ruce, dlouhé a úzké, s širokými zlatými náramky na zápěstí.

Siddhártha viděl, jak byla krásná a jeho srdce plesalo. Když se nosítka přiblížila, hluboce se uklonil a opět se napřímil, pohlédl do jasné, půvabné tváře, četl chvíli v moudrých očích pod vysokými oblouky obočí a vdechoval vůni, kterou neznal. Krásná žena na okamžik s úsměvem pokynula a zmizela v háji a za ní sluhové.

Vstupuji do tohoto města, myslel si Siddhártha, pod půvabným znamením. Táhlo ho to, aby hned zašel do háje, ale otálel, a teprve nyní si uvědomil, jak na něj sluhové a děvečky u vchodu hleděli, jak pohrdavě, jak podezíravě, jak odmítavě.

Ještě jsem šramana, pomyslel si. Ještě stále jsem asketa a žebrák. Nebudu smět takto zůstat, nebudu smět takto vstoupit do sadu. A smál se.

Nejbližšího člověka, který šel po cestě, se optal na sad a na jméno té ženy a dozvěděl se, že to je háj Kamaly, slavné kurtizány, a že kromě něho vlastní ještě dům ve městě.

Pak vstoupil do města, měl teď cíl.

Sledoval svůj cíl, nechal se pohlit městem, nechal se unášet proudem v ulicích, tiše postával po náměstích, odpočíval na kamenných schodech u řeky. K večeru se spřátelil s holičským pomocníkem, kterého viděl pracovat ve stínu nějakého sklepení, jež znovu spatřil modlit se v chrámu Višnu a kterému vyprávěl o osudech Višnu a Lakšmí. Noc prospal mezi čluny na břehu a časně zrána, dříve než první zákazníci přišli do krámu, nechal se od holičského pomocníka oholit a ostříhat vlasy, učesat a namazat jemným olejem. Pak se šel vykoupat do řeky.

Když se pozdě odpoledne krásná Kamala blížila na nosítkách ke svému sadu, stál Siddhártha u vchodu, uklonil se a kurtizána mu pokynula na pozdrav. Avšak tomu sluhovi, který šel v průvodu poslední, zamával a požádal jej, aby ohlásil své paní, že mladý bráhman s ní touží mluvit. Po chvíli se služebník vrátil, vyzval čekajícího, aby jej následoval, zavedl mlčky za ním kráčejícího do pavilónu, kde Kamala ležela na pohovce, a nechal ho s ní samotného.

"Nestál jsi již včera venku a nezdravil mne?" ptala se Kamala.

"Jistěže jsem tě včera již viděl a pozdravil."

"Ale neměl jsi včera vousy, dlouhé vlasy a ve vlasech prach?"

"Dobře ses dívala, všechno jsi viděla. Viděla jsi Siddhárthu, syna bráhmanova, který opustil svůj domov, aby se stal šramanou a tři roky šramanou byl. Teď jsem však opustil tuto stezku, přišel do tohoto města a první, kdo mne ještě před vstupem do města potkal, jsi byla ty. Přišel jsem ti říci právě toto, ó Kamalo! Jsi první žena, ke které Siddhártha mluví jinak než se sklopenýma očima. Nehodlám již klopat své oči, když mne potká krásná žena."

Kamala se usmívala, pohrávajíc si se svým vějířem z pavích per. A zeptala se: "A Siddhártha přišel jen proto, aby mi toto řekl?"

"Abych ti to řekl a abych ti vzdal díky za to, že jsi tak krásná. A nemáš-li nic proti tomu, Kamalo, rád bych tě požádal, abys byla mou přítelkyní a učitelkou, neboť neumím nic z těch dovedností, ve kterých ty jsi mistrýní."

Tu se Kamala hlasitě zasmála.

"Nikdy se mi ještě nestalo, příteli, aby za mnou přišel šramana z lesů a chtěl se ode mne učit, nikdy se mi ještě nestalo, aby ke mně přišel šramana s dlouhými vlasy a se starou, roztrhanou bederní rouškou. Chodí ke mně mnoho mladíků a mezi nimi i synové bráhmanů, ale přicházejí v krásných šatech, přicházejí v jemných botách, mají navoněné vlasy a peníze v měšcích. Tak vypadají mladíci, šramano, kteří ke mně přicházejí."

Pravil Siddhártha: "Již se začínám od tebe učit. Také včera jsem se již poučil. Již jsem odložil vous, učesal vlas, mám olej ve vlasech. Je toho málo, co mi ještě chybí, krásná ženo: jemné šaty, jemné boty, peníze v měšci. Věz, že Siddhártha si předsevzal těžší věci než jsou tyto drobnosti, a dosáhl jich. Jak bych neměl dosáhnout, co jsem si včera předsevzal: být tvým přítelem a učit se od tebe radostem lásky! Poznáš, že jsem učenlivý, Kamalo, naučil jsem se těžším věcem, než jakým mě máš naučit ty. A tak tedy: Siddhártha ti nestačí takový jaký je, s olejem ve vlasech ale bez šatů, bez bot, bez peněz?"

Kamala se rozesmála.

"Ne, ctěný, ještě nestačí. Musí mít šaty, pěkné šaty, a boty, pěkné boty, a mnoho peněz v měšci a dárky pro Kamalu. Teď už to víš, šramano z lesů? Pochopil jsi to?"

"Dobře jsem pochopil," zvolal Siddhártha. "Jak bych mohl nechápat, co přichází z takových úst! Tvá ústa jsou jak čerstvě rozlomený fík. Má ústa jsou také svěží a rudá, budou se hodit k tvým, uvidíš. - Ale pověz, krásná Kamalo, nemáš strach ze šramany z lesů, který přišel, aby se učil lásce?"

"Proč bych měla mít strach ze šramany, hloupého šramany z lesů, který přichází od šakalů a ještě vůbec neví, co jsou ženy?"

"Ó, šramana je silný a ničeho se nebojí. Mohl bych tě přinutit, krásná dívko. Mohl bych tě oloupat. Mohl bych ti způsobit bolest."

"Ne, šramano, toho se nebojím. Cožpak se nějaký šramana nebo bráhman někdy bál, že by někdo přišel, zmocnil se ho a připravil ho o jeho učenost, o jeho zbožnost a o jeho hlubokomyslnost? Ne, ty zůstávají jeho vlastnictvím a on z nich dá jen tolik, kolik dáti chce a komu dáti chce. Tak je to, přesně tak je to i s Kamalou a radostmi lásky. Krásná a dobrá jsou ústa Kamaly, ale zkus to,

políbit je proti vůli Kamaly, a nezakusíš ani kapku sladkosti, z nich, která dovedou tolik sladkosti poskytnout! Jsi-li tak učenílivý, Siddhártho, nauč se tedy i tomu: lásku je možno si vyžebrot, koupit, dostat darem, nalézt na ulici, ale uloupit ji nelze. Tady sis vymyslel špatnou cestu. Ne, byla by to škoda, kdyby tak pěkný mladík jako ty chtěl začít tak špatně."

Siddhártha se s úsměvem uklonil. "Byla by to škoda, Kamalo, jak správně jsi to řekla! Byla by to velká škoda. Ne, ani krůpěj sladkosti z tvých úst se mi nesmí ztratit, ani tobě z úst mých! Zůstane tedy při tom: Siddhártha přijde zase, až bude mít, co mu ještě chybí: šaty, boty, peníze. Ale pověz, líbezná Kamalo, můžeš mi dát ještě jednu malou radu?"

"Radu? Proč ne? Kdo by rád neporadil ubohému, nevědomému šramanovi, který přichází od šakalů z lesů?" "Milá Kamalo, porad' mi tedy: kam mám jít, abych co nejdříve našel ty tři věci?"

"Příteli, to by chtěl vědět leckdo. Musíš dělat, čemu ses naučil a nechat si za to dát peníze, šaty a boty. Jiným způsobem nuzák k penězům nepříjde. Copak umíš?"

"Umím myslet. Umím čekat. Umím se postit."

"Nic víc?"

"Nic. Ale přece, umím také básnit. Chceš mi dát za báseň polibek?"

"To chci, bude-li se mi tvá báseň líbit. Jakkak se jmenuje?"

Siddhártha přednesl, na chvílku se zamysliv, tyto verše:

"Do svého stinného sadu šla krásná Kamala,

U vchodu do sadu stál snědý šramana,

Uviděl lotosu květ, klaněl se hluboce,

Děkovala mu Kamala rozkošně smějíc se.

Milejší je, pomyslel si mladík, než bohům obětovat,

Milejší je krásné Kamale oběti skládat."

Kamala nadšeně zatleskala rukama, až se rozezněly její zlaté náramky.

"Krásné jsou tvé verše, snědý šramano, a věru, nic neztratím, dám-li ti za ně polibek."

Přitáhla jej pohledem k sobě, on sklonil svoji tvář k její a přiložil svá ústa na ústa, která byla jako rozlomený fík. Dlouho jej líbala Kamala, a Siddhártha v hlubokém úžasu cítil, jak jej učila, jak byla moudrá, jak jej ovládala, odmítala jej, a jak za tímto prvním polibkem byla dlouhá, dobře uspořádaná, dobře vyzkoušená řada polibků, každý odlišný od druhého, které ho ještě očekávaly. Stál tu, zhluboka dýchaje, a byl v tom okamžiku jako dítě, užaslé nad množstvím toho, co se lze dozvědět a naučit, jež se před jeho zraky odhalovalo.

"Velmi krásné jsou tvé verše," zvolala Kamala, "kdybych byla bohatá, dala bych ti za ně kusy zlata. Ale nebude to snadné, vydělat si verši tolik zlata, kolik potřebuješ. Protože potřebuješ mnoho zlata, chceš-li být přítelem Kamaly."

"Jak umíš líbat, Kamalo!" koktal Siddhártha.

"Ano, to jistě umím, a proto nemám nedostatek šatů, bot, náramků a všelijakých hezkých věcí. Ale co bude z tebe? Neumíš nic než myslet, postit se, básnit?"

"Umím i obětní písně," řekl Siddhártha, "ale nechci je už zpívat. Umím i zařikávadla, ale nechci je už říkat. Četl jsem spisy--"

"Počkej," přerušila jej Kamala. "Ty umíš číst? A psát?"

"Ovšem, umím. Mnozí to umějí."

"Většina to neumí. Ani já to neumím. Je moc dobré, že umíš číst a psát, moc dobré. I zařikávadla můžeš ještě upotřebit."

V tom okamžiku vběhla služebná a pošeptala své paní nějakou zprávu do ucha.

"Dostanu návštěvu," zvolala Kamala. "Pospěš si a zmiz, Siddhártho, nikdo tě tu nesmí vidět, to si pamatuj! Zítřka tě opět uvidím."

Děveče ale nařídila, aby zbožnému šramanovi dala bílý svrchní šat. Aniž věděl, jak se to stalo, viděl Siddhártha, jak ho děvče táhne pryč, přivádí ho oklikami do zahradního domku, dává mu svrchní šat, vede ho do hustého podrostu a naléhá, aby odešel ihned a nepozorován ze zahrady.

Spokojeně vykonal, co mu bylo řečeno. Přivyklý lesu, dostal se neslyšně ze sadu a přes plot. Spokojeně se vrátil do města, nesa pod paží sbalený šat. V jedné hospodě pro pocestné se postavil u dveří, mlčky poprosil o jídlo, mlčky přijal kus rýžového koláče. Snad už od zítřka, myslel si, nebude nikoho prosit o jídlo.

Náhle v něm vzplanula pýcha. Nebyl už šramanou, neslušelo se už, aby žebрал. Dal rýžový koláč nějakému psu a zůstal bez jídla.

"Jednoduchý je život, který se tu vede na světě," uvažoval Siddhártha, "není v něm těžkostí. Dokud jsem byl ještě šramanou, bylo všechno těžké, namáhavé, v posledku beznadějně. Teď je vše lehké, jako vyučování polibkům, které mi dává Kamala. Potřebuji oděv a peníze, jinak nic, to jsou malé a blízké cíle, neruší člověku spánek."

Již déle se vyptával na Kamalin městský dům a druhý den se tam ocitl.

"Daří se to dobře," volala mu v ústřety. "Jsi očekáván u Kámasvámího, je to nejbohatší kupec v tomto městě. Když se mu zalíbíš, přijme tě do služby. Buď chytrý, snědý šramano. Dala jsem mu o tobě vyprávět. Buď k němu přívětivý, je velmi mocný. Ale nebuď moc skromný! Nechci, abys byl jeho sluhou. Ty se musíš stát jemu rovným, jinak nebudu spokojena. Kámasvámí už začíná být starý a pohodlný. Zalíbíš-li se mu, mnoho ti svěří."

Siddhártha jí děkoval a smál se, a protože se dozvěděla, že ani včera ani dnes nic nejedl, nechala přinést chléb a ovoce a obsluhovala ho.

"Měl jsi štěstí," řekla při rozloučení, "otevírají se ti jedny dveře za druhými. V čem to asi je? Máš nějaké kouzlo?"

Siddhártha řekl: "Včera jsem ti vyprávěl, že dokážu myslet, čekat a postit se, ale ty sis myslela, že to k ničemu není. Je to však dobré k leččemu, Kamalo, ještě uvidíš. Uvidíš, že hloupí šramanové v lesích umějí nejednu pěknou věc, kterou vy neumíte. Ještě předevčím jsem byl rozedraný žebřák, včera jsem již políbil Kamalu a brzy budu kupcem a budu mít peníze a všechny ty věci, kterých si tak ceníš."

"No, ano," připustila.

"Ale jak by to bylo s tebou beze mne, co bys byl, kdyby ti Kamala nepomohla?"

"Milá Kamalo," řekl Siddhártha a vztyčil se, "když jsem za tebou přišel do tvého sadu, učinil jsem první krok. Bylo to předsevzetí učit se lásce u té nejkrásnější ženy. Od první chvíle, kdy jsem to předsevzetí učinil, věděl jsem také, že jej provedu. Věděl jsem, že mi pomůžeš, už v tom okamžiku, kdy jsi na mne prvně pohlédla u vrat do sadu, jsem to věděl."

"Ale což kdybych byla nechtěla?"

"Ty jsi chtěla. Pohleď, Kamalo, když hodíš kámen do vody, spěchá nejkratší cestou ke dnu. Tak je tomu, když Siddhártha má nějaký cíl, nějaký záměr. Siddhártha nic nečiní, čeká, myslí, postí se, ale prochází věcmi světa jako kámen skrze vodu, aniž co dělá, aniž se pohne; je přitahován, nechává se padnout. Jeho cíl jej přitahuje, protože nevpouští do své duše nic, co by se mohlo cíli protivit. To je to, čemu se Siddhártha naučil u šramanů, to je to, co pošetilí nazývají kouzlem a o čem si myslí, že je způsobeno démony. Nic není způsobeno

démony, žádní démoni nejsou. Každý může čarovat, každý může dosáhnout svých cílů, umí-li myslet, umí-li čekat, umí-li postit se."

Kamala mu naslouchala. Milovala jeho hlas, milovala pohled jeho očí.

"Snad to tak bude," řekla tiše, "jak říkáš, příteli. Ale možná také, že Siddhártha je hezký muž, že jeho pohled se líbí ženám a že mu jde proto štěstí vstříc!"

Polibkem se Siddhártha rozloučil. "Kéž by to tak bylo, učitelko. Kéž se ti můj pohled vždy líbí a kéž mi vždy od tebe vychází štěstí vstříc!"

U dětských lidí

Siddhártha šel ke kupci Kámasvámímu; byl odkázán do bohatého domu, služebníci jej vedli mezi drahocennými koberci do síně, kde čekal na pána domu.

Kámasvámí vstoupil, bystrý, hbitý muž, se silně prošedivělými vlasy, s velice chytrými, opatrnými očima, s chtivými ústy. Pán i host se přívětivě pozdravili.

"Říkali mi," začal kupec, "že jsi bráhman, učenec, že však hledáš službu u nějakého kupce. Ocitl ses v nouzi, bráhmane, že hledáš službu?"

"Ne," řekl Siddhártha, "neocitl jsem se v nouzi a nikdy jsem v nouzi nebyl. Věz, že přicházím od šramanů, mezi nimiž jsem dlouhý čas žil."

"Přicházíš-li od šramanů, jak bys mohl nebýt v nouzi? Což nejsou šramanové zcela nemajetní?"

"Nemajetný jsem," řekl Siddhártha, "je-li to to, co ty míníš. Jistěže jsem nemajetný. Ale jsem jím dobrovolně, nejsem jím tedy z nouze."

"Z čeho chceš ale žít, když jsi nemajetný?"

"Ještě nikdy jsem na to nemyslel. Byl jsem víc než tři roky nemajetný a nikdy jsem nemyslel na to, z čeho bych měl žít."

"Takže jsi žil z majetku jiných."

"Asi to tak bude. Vždyť i kupec žije z jmění jiných."

"Pěkně řečeno. Ale nebere od jiných to, co jim patří, zadarmo; dává jim za to své zboží."

"Tak to skutečně vypadá. Každý bere, každý dává, takový je život."

"Ale dovol mi: když jsi nemajetný, co chceš dávat?"

"Každý dává, co má. Válečník dává sílu, kupec dává zboží, učitel výuku, rolník rýži, rybář ryby."

"Velmi dobře. A co tedy, co můžeš dávat ty? Co je to, čemu ses naučil, co umíš?"

"Umím myslet. Umím čekat. Umím se postit."

"To je vše?"

"Myslím, že je to vše!"

"K čemu se to hodí? Například posty - k čemu je to dobré?"

"Je to velmi dobré, pane. Nemá-li člověk nic k jídlu, je půst nejmoudřejší, co může učinit. Kdyby se například Siddhártha nenaučil postit, musel by ještě dnes přijmout jakékoliv zaměstnání, ať už u tebe nebo jinde, protože by ho k

tomu donutil hlad. Takto ale může klidně Siddhártha čekat, není netrpělivý, nezná nouzi, dlouho se může nechat obléhat hladem a může se přitom smát. K tomu jsou posty dobré, pane."

"Máš pravdu, šramano. Počkej okamžik."

Kámasvámí vyšel a opět se vrátil se svitkem, který podal svému hostu, a zeptal se: "Umíš dobře číst?"

Siddhártha pohlédl do svitku, na němž byla napsána kupní smlouva, a začal číst její obsah.

"Výborně," řekl Kámasvámí. "A napíšeš mi něco na tento list?" Dal mu list a písátka a Siddhártha psal a podal mu list zpět.

Kámasvámí četl: "Psaní je dobré, myšlení je lepší. Chytrost je dobrá, trpělivost lepší."

"Znamenitě umíš psát," chválil jej kupec. "Musíme si spolu ještě o mnohém pohovořit. Pro dnešek tě prosím, abys byl mým hostem a přijal v tomto domě přístřeší."

Siddhártha poděkoval a přijal a bydlel teď v kupcově domě. Přinesli mu šaty a boty a sluha mu denně připravoval lázeň. Dvakrát denně byl bohatě prostřený stůl, Siddhártha však jedl jen jednou denně a ani nejedl ryby, ani nepil víno. Kámasvámí mu vyprávěl o svých obchodech, ukazoval mu zboží a sklady, ukazoval mu výpočty. Siddhártha se naučil znát mnoho nového, hodně poslouchal a málo mluvil. A pamětliv slov Kamaly, nikdy se kupci nepodřizoval, nutil jej, aby s ním jednal jako se sobě rovným, ba více než se sobě rovným. Kámasvámí vedl své obchody pečlivě a často vášnivě. Siddhártha to všechno považoval za hru, jejíž pravidla se snažil přesně naučit, jejíž obsah se však nedotýkal jeho srdce.

V Kámasvámího domě nepobyl dlouho a již se účastnil obchodů svého pána. Ale denně, v tu hodinu, kterou mu určila, navštěvoval krásnou Kamalu, v hezkých šatech, v jemných botách, a brzy jí přinášel i dárky. Mnohému ho naučila její rudá, chytrá ústa. Mnohému ho naučila její jemná, hebká ruka. V lásce byl ještě chlapcem a k tomu měl sklon se slepě a nenasytně vrhat do rozkoše jako do bezedné propasti, a ona ho učila základům poznání, že rozkoš nelze brát, aniž ji člověk také dává, a že každé pohlazení, každý dotek, každý pohled, každé nejmenší místo na těle má své tajemství, které přinese štěstí tomu, kdo je umí probudit. Učila ho, že po milostných hrách od sebe nemají milenci odejít dřív, než obdivovali jeden druhého, dřív než jeden jako druhý byli dobytí i zvítězili, učila ho, že ani jeden ani druhý se nemá přesytit, nemá pocítit osamělost a neblahé vědomí, že druhého zneužil či že byl zneužit sám. Kouzelné hodiny strávil u krásné a chytré umělkyně, byl jejím žákem, jejím učitelem jejím přítelem. Tady u Kamaly byl cíl a smysl jeho nynějšího života, nikoli v obchodech Kámasvámího.

Kupec mu přenechal vyřizování důležitých dopisů a smluv a zvykl si radit se s ním o všech důležitých záležitostech. Brzy poznal, že Siddhártha toho málo ví o rýži a vlně, o plavbě lodí a obchodech, ale že má šťastnější ruku, a Siddhártha jej, kupce, předčil klidem a rozvahou, uměním naslouchat a proniknout do cizích lidí. "Tento bráhman," vyprávěl příteli, "žádný pořádný kupec není a nikdy jím nebude. Jeho duše není nikdy dost vášnivě zaujatá obchodováním, ale zná tajemství lidí, k nimž přichází štěstí samo, ať už je to tím, že se narodil pod šťastnou hvězdou či kouzlem nebo něčím, čemu se naučil od šramanů. Pořád se mi zdá, že si s obchodováním jen hraje, nikdy mu nepřejde zcela do krve, nikdy jej neovládne, nikdy se nebojí neúspěchu a nikdy ho nezarmoutí ztráta."

Přítel dal kupci radu: "Dávej mu třetinu zisku z obchodů, které pro tebe dělá, ale ať se podílí stejným dílem na ztrátách, když nějaké vzniknou. Bude se tak víc snažit."

Kámasvámí uposlechl jeho rady. Siddhártha se však o to pramálo staral. Když vydělal, bral to lhostejně; když prodělal, smál se a říkal: "Tak vida, to se nepovedlo!"

A skutečně se zdálo, že jsou mu obchody lhostejné. Jednou jel do vesnice, aby tam skoupil velkou úrodu rýže. Avšak když dorazil, byla již rýže prodaná jinému kupci. Přesto zůstal Siddhártha v té vesnici několik dní, hostil rolníky, rozdával jejich dětem měďáky, slavil s nimi svatbu a vrátil se z cesty nadmíru spokojen. Kámasvámí mu vyčítal, že se hned nevrátil, že promarnil čas a peníze. Siddhártha na to odpověděl: "Zanech spílání, příteli! Spíláním se ještě nikdy nic nedosáhlo. Když vznikl prodělek, nech, abych ho nesl. Jsem s touto cestou velice spokojen. Poznal jsem mnoho lidí, jeden bráhman se stal mým přítelem, děti se vozily na mých kolenou, rolníci mi ukazovali svá pole, nikdo mě nepovažoval za kupce."

"To je všechno moc pěkné," zvolal rozhořčeně Kámasvámí, "ale ty jsi přece skutečně kupec, jestli se nemýlím! Nebo jsi snad jel jenom pro své potěšení?"

"Samozřejmě," smál se Siddhártha, "samozřejmě jsem jel pro své potěšení. Za čímpak jiným bych jezdil? Poznal jsem lidi a kraj, těšil se vlídnosti a důvěře, nalezl jsem přátelství. Pohleď, milý, kdybych byl Kámasvámí, jak bych promarnil obchod, vrátil bych se okamžitě zpět, plný hněvu a spěchu, a peníze by byly opravdu ztracené. Ale takhle jsem strávil dobré dny, leccemu jsem se naučil, užil jsem přátel, ani sobě ani jiným jsem neuškodil hněvem či uspěchaností. A jestli se tam ještě někdy dostanu, třeba abych koupil pozdější úrodu nebo kvůli něčemu jinému, přívětiví lidé mě vlídně a vesele přijmou a ještě si budou blahopřát, že jsem tehdy nedal najevo spěch a rozhořčení. Takže toho nech, příteli, a neškod' si spíláním! Přijde-li den, kdy se ti bude zdát, tenhle Siddhártha mi přináší škodu, řekni slůvko a Siddhártha půjde svou cestou. Ale zatím budme jeden s druhým navzájem spokojeni."

Zbytečné byly vskutku kupcovy pokusy přesvědčit Siddhárthu, že jí jeho chléb - Kámasvámího. Siddhártha jedl svůj vlastní chléb, či spíše oba jedli chléb jiných, chléb všech. Siddhártha nikdy nepopřál sluchu Kámasvámího starostem, a Kámasvámí si dělal mnoho starostí. Ať šlo o nějaké obchody, kterým hrozil prodělek, ať se ztratila nějaká zásilka zboží, či se zdálo, že nějaký dlužník nebude moci zaplatit, ani jednou nedokázal Kámasvámí svého společníka přesvědčit, že je k něčemu dobré ztrácet slova starosti a hněvu, dělat si na čele vrásky, špatně spát. Když mu jednou Kámasvámí předhazoval, že všechno, co zná, se naučil od něho, odpověděl mu: "Nekrm mě přece takovými žerty! Od tebe jsem se naučil, kolik stojí košík ryb a jaký úrok je možno žádat za půjčené peníze. To jsou tvoje znalosti. Myslet jsem se od tebe nenaučil, milý příteli. To se snaž raději učit ode mne ty."

Jeho duše opravdu nebyla u obchodování. Obchody byly dobré k tomu, aby mu přinesly peníze pro Kamalu, dávaly mu více, než potřeboval. Jinak se týkala Siddhárthova účast a zvědavost nouze lidí, jejichž obchody, řemesla, potěšení i pošetilosti mu byly dříve tak cizí a vzdálené jako měsíc. Jak snadno se mu dařilo se všemi mluvit, se všemi žít, od všech se učit, tak si byl přece jen vědom, že je něco, co jej od nich dělí, a tímto dělítkem bylo jeho šramanství. Viděl, jak lidé žijí svůj život, dětským nebo zvířecím způsobem, který miloval a současně jím pohrdal. Viděl, jak se snaží, jak trpí a šedivějí kvůli věcem, které podle něho za tu cenu vůbec nestály, kvůli penězům, kvůli malým potěšením, kvůli troše úcty,

a viděl, jak se vzájemně hašteří a urážejí, viděl, jak si naříkají kvůli bolesti, kterým se šramana usmívá, a trpí nedostatky, které šramana necítí.

Byl otevřen všemu, co mu tito lidé přinášeli. Byl mu vítaný kupec, který mu nabízel plátno na prodej, vítaný dlužník, který žádal o půjčku, vítaný žebrák, který mu celou hodinu vypravoval zkazky o své bídě a jenž nebyl ani z poloviny tak chudý jako kterýkoliv šramana. S bohatými kupci z cizích krajů nejednal jinak, než jako jednal se sluhy, kteří ho holili, či s pouličním prodavačem, od něhož se při koupi banánu nechal podvést o drobnou minci. Když za ním přišel Kámasvámí, aby si postěžoval na své starosti, či aby mu vyčítal kvůli nějakému obchodu, naslouchal zvědavě a vesele, podívoval se mu a snažil se ho pochopit, dával mu trochu za pravdu, právě jen tolik, kolik považoval za nezbytné, a odvracel se od něho k bližnímu, který jej potřeboval. A mnozí přicházeli za ním, mnozí, aby s ním obchodovali, mnozí, aby ho šidili, mnozí, aby mu naslouchali, mnozí, aby se dovolávali jeho soucitu, mnozí, aby slyšeli jeho rady. A on dával radu, soucit, rozdával dárky, nechával se trochu šidit a celá ta hra i vášnivé zaujetí, s jakým ji všichni provozovali, zaměstnávala jeho myšlenky právě tak, jako jej kdysi zaměstnávali bohové a brahma.

Občas cítil, hluboko v srdci, skomíravý, tichý hlas; tiše varoval, tiše žaloval, sotva že jej slyšel. Poté si dobrou hodinu uvědomoval, že vede zvláštní život, že dělá samé věci, které jsou jen pouhou hrou, že je sice veselý a sem tam cítí radost, ale že vlastní život přesto protéká mimo něj a jeho se nedotýká. Jako si kejklíř žongluje se svými míčky, tak si hrál on se svými obchody, s lidmi ve svém okolí, pozoroval je, bavil se jimi; srdce, pramen jeho bytí, jim nepatřilo. Pramen běžel jinudy, tak daleko od něho, běžel a běžel neviditelně, neměl již nic společného s jeho životem. A několikrát se zděsil takových myšlenek a přál si, aby mu též bylo dáno se účastnit všech těch obyčejných dětských činností s vášnivým zaujetím a s celým srdcem, opravdu žít, opravdu jednat, opravdu vychutnávat, žít a nestát jen tak vedle jako pozorovatel.

Pokaždé znovu ale přicházel ke krásné Kamale, učil se umění milovat, cvičil se v kultu rozkoše, při kterém se více než kdekoliv jinde spojuje braní i dávání, rozmlouval s ní, učil se od ní, dával jí rady a rady přijímal. Rozuměla mu lépe, než mu kdysi rozuměl Góvinda, byla mu podobnější.

Jednou jí řekl: "Jsi jako já, jsi jiná než většina lidí. Ty jsi Kamala, nikdo jiný, a uvnitř v tobě je klid a útočiště, do něhož můžeš v kteroukoliv hodinu vstoupit a být u sebe doma, stejně jako to mohu udělat já. Málo lidí to má, a přece by to mohli mít všichni."

"Ne všichni lidé jsou moudří," řekla Kamala. "Nikoli," řekl Siddhártha, "na tom to nezáleží. Kámasvámí je stejně moudrý jako já a přece v sobě nemá útočiště. Jiní je mají a jsou nerozumní jako malé děti. Většina lidí, Kamalo, je jako padající list, který poletuje a otáčí se ve vzduchu a zmítá se a dotřepotává se k zemi. Jiní však, a je jich málo, jsou jako hvězdy. Udávají pevnou dráhu, žádný vítr je nedostihne, sami v sobě mají svůj zákon a svoji dráhu. Mezi všemi učenými a šramany, jichž jsem poznal mnoho, patřil jeden k tomuto druhu, byl dokonalý, nikdy na něho nemohu zapomenout. Je to onen Gautama, vznešený zvěstovatel té nauky. Tisíc učedníků slyší denně jeho učení. Plní neustále jeho příkázání, ale ti všichni jsou padající listí, nemají v sobě nauku a zákon."

Kamala jej pozorovala s úsměvem: "Zase o něm hovoříš, zase máš šramanské myšlenky."

Siddhártha mlčel a hrál hru lásky, jednu ze třiceti nebo čtyřiceti her, které Kamala ovládala. Její tělo bylo pružné jako tělo jaguára a jako luk lovce; kdo se od ní naučil lásce, byl znalý mnoha rozkoší, mnoha tajemství. Dlouze si hrála se

Siddhárthou, vábila ho, odmítala ho, nutila ho, objímala ho, měla radost z jeho mistrovských kousků, až byl dobyt, a vyčerpán spočinul po jejím boku.

Hetéra se nad ním sklonila, dlouze pohlédla do jeho tváře, do jeho zemdlených očí.

"Ty jsi ten nejlepší milovník," pravila zamyšleně, "kterého jsem viděla. Silnější než ostatní, poddajnější, ochotnější. Dobře ses naučil mému umění, Siddhártho. Jednou, až budu starší, chtěla bych mít s tebou dítě. A přece, můj milý, jsi zůstal šramanou, přece mě nemiluješ, nemiluješ žádného člověka. Není to tak?"

"Možná, že je to tak," řekl unaveně Siddhártha. "Jsem jako ty. Ani ty nemiluješ. Jak bys jinak mohla provozovat lásku jako umění? Lidé našeho druhu snad ani nemohou milovat. Děťští lidé mohou; to je jejich tajemství."

Sansára

Dlouho žil Siddhártha životem světa a jeho radostí, aniž mu však náležel. Jeho smysly, které ve žhavých šramanských létech umrtvoval, opět procitly, ochutnal bohatství, ochutnal rozkoše, ochutnal moci; přesto zůstával ještě dlouho šramanou, to Kamala, chytrá, správně poznala. Stále byl jeho život veden uměním myšlení, čekání, půstů, ještě stále mu zůstávali cizí lidé tohoto světa, děťští lidé, jako on zůstával cizí jim.

Léta utíkala a Siddhártha, zahrnut bohatstvím, ani necítil, jak míjejí. Stal se bohatým, již dávno vlastnil svůj dům a své služebnictvo a zahradu za městem u řeky. Lidé ho měli rádi, přicházeli za ním, když potřebovali peníze nebo radu, ale nikdo mu nebyl blízký, kromě Kamaly.

Ten výsostný, světlý stav bdělosti, který prožil kdysi na vrcholu mládí, ve dnech po Gautamově kázání, po odloučení Góvindy, to napjaté očekávání, ta hrdá osamělost bez nauky a bez učitelů, ta pružná připravenost zaslechnout ve svém srdci božský hlas, to se stalo poznenáhlu vzpomínkou, něčím pomíjivým; daleko a slabě zurčel posvátný pramen, který byl kdysi blízko, který kdysi zurčel v něm samém. Mnohé z toho, co se naučil od šramanů, od Gautamy, od svého otce, bráhmana, v něm sice dlouho zůstávalo: střídmy způsob života, záliba v myšlení, hodiny meditace, důvěrná znalost sebe, věčného já, které není totožné ani s tělem, ani s vědomím. Leccos mu ještě zůstávalo, jedno za druhým však klesalo ke dnu nebo se pokrývalo prachem. Jako hrnčířský kruh už jednou roztočený se ještě dlouho otáčí a jen pomalu se znaví a dobíhá, tak se v Siddhárthově duši ještě dlouho otáčelo kolo askeze, kolo myšlení, kolo rozlišování, stále ještě se točilo, ale točilo se pomalu a váhavě a blížilo se k zastavení. Pomalu, tak jako proniká vláha do odumírajícího kmene stromu, naplňuje jej a vyvolává hnilobu, tak pronikly do Siddhárthovy duše svět a zahálka, pomalu duši zaplňovaly, činily ji těžkou, unavenou, ospalou. Zato ožily jeho smysly, mnohé se naučily, mnohé zakusily.

Siddhártha se naučil vést obchody, vykonávat moc nad lidmi, potěšit se se ženou, naučil se nosit pěkné šaty, poroučet služebníkům, koupat se ve vonných

lázních. Naučil se jíst vybraná a pečlivě připravená jídla, také ryby, také maso a ptáky, koření a sladkosti, a pít víno, které zmalátňuje a dává zapomenout. Naučil se hrát kostky a na šachovnici, dívat se na vystoupení tanečnic, nechat se nosit v nosítkách, spát na měkké posteli. Ale stále se ještě cítil odlišný od druhých a jim nadřazený, stále na ně hleděl s trochou posměšného pohrdání, právě takového pohrdání, které má šramana vždy pro světské lidi. Když byl Kámasvámí churavý, nahněvaný, když se cítil uražen, když ho tížily obchodní starosti, pokaždé na to hleděl Siddhártha s posměchem. Pomalu jen a neznametně, jak mýjela období sklizně a období dešťů, byl jeho posměch unavenější, jeho nadřazenost mírnější. Pomalu však, uprostřed svého rostoucího bohatství, přejímal Siddhártha také něco ze způsobů dětských lidí, něco z jejich dětinství a z jejich úzkostlivosti. A přece jim záviděl, záviděl jim o to víc, o co víc se jim podobal. Záviděl jim to jediné, co mu chybělo a co oni měli, důležitost, jakou dokázali přikládat svému životu, záviděl jim vášnivé zaujetí, s jakým prožívali své radosti a obavy, tísnivé, ale sladké štěstí jejich zamilovanosti. Tito lidé byli neustále zamilováni, do sebe, do žen, do svých dětí, do projevů úcty nebo peněz, do plánů a nadějí. To se však od nich neučil, to právě ne, tuhle dětskou radost a pošetilost; učil se od nich právě tomu nepříjemnému, čím sám pohrdal. Stále častěji se mu stávalo, že ráno po družném večeru zůstal dlouho ležet a cítil se tupý a unavený. Stalo se, že se hněval a byl netrpělivý, když jej Kámasvámí nudil svými starostmi, stalo se, že se příliš hlasitě smál, když prohrál v kostkách. Jeho tvář byla stále ještě chytřejší a oduševnělejší než tváře ostatních, ale smál se zřídka a postupně nabýval rysů, které se tak často nacházejí ve tváři bohatých lidí, rysů nespokojenosti, churavosti, nevraživosti, lenosti, nelaskavosti. Pomalu se ho zmocňovala duševní choroba boháčů.

Jako závoj, jako tenká vrstva mlhy se na Siddhárthu snášela únava, pomalu, každý den trochu hustší, každý měsíc trochu kalnější, každý rok trochu těžší. Jako nový oděv časem zestárne, časem ztratí svou krásnou barvu, objeví se na něm skvrny, pomačká se, okraje se otřepí, tu a tam se začnou ukazovat chatrná a odřená místa. Tak zestaral Siddhárthův nový život, jež začal po rozchodu s Góvindou, tak s ubíhajícími lety ztrácel barvu a lesk, tak se na něm kupily vrásky a skvrny a u samotných základů, jen tu a tam pronikaje na povrch, čekal hnus a zklamání; Siddhártha to nepozoroval. Pozoroval jen, že ten jasný a spolehlivý hlas jeho nitra, který se v něm kdysi probudil a stále ho doprovázel v jeho skvělých dobách, nyní umlkl.

Stal se zajatcem světa, rozkoše, žádostivosti, zahálky a nakonec ještě i té neřesti, kterou vždy nejvíce pohrdal a které se jako nejpošetilejší vysmíval: ziskuchtivosti. Nakonec se stal zajatcem majetku, vlastnictví a bohatství, ty už pro něho nebyly hrou a tretkou, staly se řetězem a břemenem. Do této poslední a mrzké závislosti upadl Siddhártha na své zvláštní a záludné cestě díky hře v kostky. Od té doby, kdy ve svém srdci přestal být šramanou, začal Siddhártha hrát o peníze a šperky. Co dříve provozoval s úsměvem a nedbale jako jeden ze zvyků, které patřily k dětským lidem, to začal pěstovat se vzrůstající náruživostí a vášní. Byl obávaným hráčem, jen málokdo se odvážil s ním hrát, tak vysoké a drzé byly jeho sázky. Hrál ze zoufalství svého srdce, prohrávat a rozhazovat bídné peníze mu činilo zlostnou radost, žádným jiným způsobem nemohl dát jasněji a výsměšněji najevo své pohrdání bohatstvím, modlou kupců. A tak hrál vysoko a bezohledně, nenáviděl sám sebe, sám sobě se posmíval, shraboval tisíce, vyhazoval tisíce, prohrával peníze, prohrával skvosty, prohrál dům na venkově, opět vyhrával, opět prohrával. Ta úzkost, ta hrozná a svíravá úzkost, kterou cítil při vrhání kostek, strachuje se o vysoké částky, tuto úzkost miloval a pokoušel se ji znovu vyvolat, stále stupňovat, stále dráždit, neboť už jenom v

tomto pocitu zakoušel cosi jako štěstí, cosi jako opojení, cosi jako umocněný život uprostřed svého přesyceného, vlažného, nudného života. A po každé velké prohře myslel na další bohatství, pouštěl se náruživěji do obchodování, nutil přísněji své dlužníky, aby zaplatili, protože chtěl dále utrácet, chtěl dále dávat majetku najevo své pohrdání. Siddhártha ztratil klid při ztrátách, ztratil trpělivost s liknavými plátcí, ztratil dobrosrdečnost k žebrákům, ztratil radost z obdarovávání i půjčování peněz prosebníkům. Zatímco jedním vrhem prohrál deset tisíc a přitom se ještě smál, v obchodování byl přísnější a malichernější, v noci občas se mu zdálo o penězích! A kdykoliv procitl z tohoto ohavného očarování, kdykoliv uviděl v zrcadle na stěně svou tvář, vždy starší a ošklivější, kdykoliv jej přepadl stud a hnus, utekl se ještě dál, utekl se k nové hře štěstěny, utekl se do otupování rozkošemi, vínem, a odtud zase zpět, pachtil se za hromaděním a výdělkem. V tomto nesmyslném koloběhu se štvál do úpadu, stárnul, chřadnul.

Tu byl jednou ve snu varován. Večerní hodiny strávil u Kamaly, v jejím krásném libosadu. Rozmlouvali spolu pod stromy a Kamala pronesla zamyšleně slova, slova, za nimiž se tajil smutek a únava. Požádala ho, aby vypravoval o Gautamovi a nemohla se nasytit líčení, jak čistý byl jeho zrak, jak klidná a krásná byla jeho ústa, jak dobrotivý byl jeho úsměv, jak pokojná jeho chůze. Dlouho jí musel vyprávět o vznešeném Buddhovi a Kamala vzdychala, a pravila: "Jednou, možná, že brzy, budu i já toho Buddhu následovat. Věnuji mu svůj libosad a budu hledat útočiště v jeho učení." Potom jej však začala dráždit a ve hře lásky jej s bolestnou vroucností přivinula k sobě, v polibcích a slzách, jako by chtěla ještě jednou vyzískat poslední sladkou krůpěj z této malicherné, pomíjivé rozkoše. Nikdy si neuvědomoval Siddhártha tak podivuhodně jasně, jak jsou si blízké rozkoš a smrt. Potom ležel po jejím boku a Kamalin obličej se mu přiblížil, a okolo jejích očí a ústních koutků četl zřetelně jako nikdy předtím úzkostný nápis psaný jemnými liniemi, tichými vráskami, nápis, který připomínal podzim a stáří, podobně jako Siddhártha, který, ač teprv čtyřicátník, už tu a tam našel šedinu mezi svými černými vlasy. Únava byla vepsána do jejího krásného obličeje, únava z námahy dlouhé cesty, která má neradostný cíl, únava a počínající odkvétání a utajovaná, dosud nevyřčená, a snad ani neuvědomovaná úzkost: strach ze stáří, strach z podzimu, strach z nevyhnutelné smrti. Rozloučil se vzdychaje, duši plnou zármutku a plnou utajované úzkosti.

Poté strávil Siddhártha noc ve svém domě s tanečnicemi u vína, hrál si před svými druhy na povýšeného, kterým už nebyl, vypil mnoho vína a později po půlnoci vyhledal své lože, unavený a přece rozrušený, blízký pláči a zoufalství, a dlouho se marně snažil usnout, srdce plné bídy, o níž se domníval, že ji nedokáže unést, plné hnusu, kterým se cítil prostoupen jako vlažnou, protivnou chutí vína, příliš sladké, mdlé hudby, příliš měkkého úsměvu tanečnic, příliš sladké vůně jejich vlasů a ňader. Ale nadevše si ošklivil sám sebe, své navoněné vlasy, pach vína vycházející z jeho úst, matnou ochablost a nechutnost své kůže. Jako ten, kdo toho příliš snědl a vypil, zase vše v bolestech zvrací a přece je rád tomu ulehčení, tak si přál, neschopen usnout, v nesmírném návalu hnusu zbavit se těchto požitků, těchto návyků, celého tohoto nesmyslného žití i sebe sama. Teprve za prvního ranního úsvitu, když se začal probouzet první pouliční ruch před jeho domem, si zdříml, dostavilo se na několik okamžiků poloviční otupění, náznak spánku. V těchto okamžicích se mu zdál sen.

Kamala chovala ve zlaté kleci malého vzácného ptáčka. Zdálo se mu o tomto ptáčkovi. Zdálo se mu: tento ptáček, který jinak vždy po ránu zpíval, náhle oněměl, a protože mu to připadlo nápadné, přistoupil ke kleci a nahlédl dovnitř; ptáček byl mrtvý a ležel tam ztuhlý na zemi. Vyňal jej z klece, podržel

jej na okamžik v ruce a pak jej vyhodil ven, na ulici; v témž okamžiku se hrozně ulekl a srdce jej zabořilo, tak, jako by s tímto mrtvým ptákem odhodil všechno cenné a dobré.

Probral se náhle z tohoto spánku a cítil se zavalen hlubokým smutkem. Bezcný, zdálo se mu, bezcný a nesmyslný vedl život; nic živoucí, nic nějak cenné nebo trvalé mu nezůstalo v rukou. Stál sám a s prázdnýma rukama jako trosečník na břehu.

Zachmuřen odebral se Siddhártha do libosadu, který mu patřil, zavřel bránu, sedl si pod mangovník, cítil v srdci smrt a hrůzu v prsou, seděl a cítil, jak v něm něco umírá, odkvétá, končí. Pomalu posbíral své myšlenky a ještě jednou procházel v duchu celou cestu svého života počínaje prvním dnem, na který si dokázal vzpomenout. Kdypak zakusil štěstí, opravdovou slast? Ó, ano, nejednou něco takového prožil. V chlapeckých letech to okusil, když si vysloužil pochvalu bráhmanů, když se vyznamenal, daleko v tom předstihuje své vrstevníky, při předčítání posvátných veršů, v disputování s učenci, jako pomocník při obětech. Tehdy ve svém srdci cítil: leží před tebou cesta, ke které jsi povolán, na tebe čekají bohové. A pak jako mladík, když jej stále výš se vznášející cíl všeho uvažování vyrval a vynesl z houfu těch, kteří usilovali o stejnou věc, když v bolestech zápasil o smysl brahma, když každé dosažené vědění v něm zaněcovalo jen novou žízeň, tehdy, uprostřed bolesti, cítil stále totéž: "Jen dál! Jen dál! Jsi povolán!" Tento hlas slyšel, když opustil svůj život a zvolil si život šramany a opět, když od šramanů odcházel k onomu dokonalému, a zase když od něho odcházel do nejistoty. Jak dlouho neslyšel tento hlas, jak dlouho již nedosáhl žádného vrcholu, jak ploše a pustě ubíhala cesta dlouhých let bez vysokého cíle, bez žízně, bez povznesení, spokojen s drobnými radostmi a přece bez uspokojení! Po všechna ta léta, aniž to sám věděl, usiloval a toužil stát se člověkem jako tito mnozí, jako tyto děti, a přitom byl jeho život mnohem ubožejší a chudší než jejich, neboť jejich cíle nebyly jeho cíli, ani jejich starosti, celý tento svět lidí jako Kámasvámí byl mu jen hrou, tancem, jemuž se přihlíží, komedií. Jenom Kamala mu byla milá, měla pro něho cenu, ale měla ji opravdu? Potřeboval ji ještě či ona jeho? Nehráli oba jen hru bez konce? Bylo nutné kvůli tomu žít? Ne, nebylo to nutné. Tato hra se nazývala sansára, hra pro děti, hra, která snad potěší, jednou, dvakrát, desetkrát - stále znovu a znovu?

A tu si Siddhártha uvědomil, že hra je u konce, že už nemůže hrát. Hrůza mu přeběhla po těle a ucítil, že v jeho nitru něco umřelo.

Celý ten den proseděl pod mangovníkem, vzpomínaje na svého otce, vzpomínaje na Góvindu, vzpomínaje na Gautamu. Bylo nutné je opustit proto, aby se stal člověkem jako Kámasvámí? Seděl ještě, když nastala noc. Když vzhlédl a uviděl hvězdy, pomyslel si: "Tak tu sedím pod svým mangovníkem, ve svém libosadu." Usmál se trochu - cožpak bylo nutné, bylo správné, nebylo to jen pošetilé hraní, když vlastnil mangovník, když vlastnil zahradu?

Také s tím skončil, také to v něm odumřelo. Zvedl se, rozloučil se s mangovníkem, rozloučil se s libosadem. Protože byl toho dne bez jídla, cítil prudký hlad a pomyslel na svůj dům ve městě, na svou komnatu a lože a prostřený stůl. Usmál se znaveně, otrásl se a rozloučil se s těmi věcmi.

Ještě té noci opustil Siddhártha svůj libosad, opustil město a nikdy se nevrátil. Dlouho nechal Kámasvámí po něm pátrat domnívaje se, že padl do rukou lupičů. Kamala nenechala po něm pátrat. Když se dozvěděla, že Siddhártha zmizel, neudivilo ji to. Cožpak to stále nečekala? Což nebyl šramana, člověk bez domova, poutník? A nejvíce to cítila při posledním setkání, a těšila se uprostřed bolesti nad ztrátou, že jej naposledy ještě jednou vroucně přivinula na své srdce, cítila se ještě jednou jím uchvácená, jím proniknutá.

Když ji zastihla první zpráva o Siddhárthově zmizení, přistoupila k oknu, kde chovala ve zlaté kleci vzácného zpěvného ptáčka. Otevřela dvířka, vyňala ptáčka a nechala jej uletět. Dlouho se za ním dívala, za letícím ptáčkem. Od toho dne nepřijímala už ve svém domě žádné návštěvníky a nechávala svůj dům uzavřený. Avšak po nějakém čase shledala, že od posledního setkání se Siddhárthou je těhotná.

U řeky

Siddhártha putoval lesem, daleko od města, a věděl jen jedno, že už nemůže zpátky, že život, jaký vedl po mnoho let, je nenávratně pryč, vychutnán, vysát až k zošklivení. Mrtev byl zpěvný pták, o kterém snil, mrtev byl ptáček v jeho srdci. Hluboko se zapletl do sansáry, ze všech stran do sebe nasával hnus a smrt, jako houba nasává vodu, až je plná. Byl pln nechuti, bídy, smrti, ve světě už nebylo nic, co by jej dokázalo zvábit, rozradovat, utěšit.

Toužebně si přál o sobě už nic nevědět, mít klid, být mrtev. Kéž by uhodil blesk a zasáhl ho! Kéž by přišel tygr a sežral ho! Kéž by bylo takové víno, jed, který by mu přinesl otupení, zapomenutí a spánek, ze kterého by se už nikdy neprobudil. Byla snad nějaká špína, kterou by se byl neumazal, hřích a pošetilost, kterých by se byl nedopustil, jalovost, kterou by byl na sebe nenaložil? Cožpak bylo ještě možné žít? Bylo možné stále znovu se nadechovat a zase vydechovat, cítit hlad, znovu jíst, znovu spát, znovu uléhat se ženou po boku? Nebyl tento koloběh pro něj vyčerpán a uzavřen?

Siddhártha dorazil k veliké řece plynoucí lesem, k téže řece, přes kterou jej kdysi, když ještě byl mladým mužem a přicházel z Gautamova města, převezl převozník. U této řeky se zarazil, zůstal váhavě stát na břehu. Únava a hlad jej oslabily, a proč by také měl jít dále, kam vůbec, za jakým cílem? Ne, nebylo již cílů, nebylo už nic, než hluboká, bolestná touha celý ten pustý sen ze sebe setřást, udělat konec tomuto žalostnému a hanebnému životu.

Nad říčním břehem se nakláněl strom, kokosovník, strom, o jehož kmen se opřel Siddhártha ramenem, obejmul ho a pohlédl do zelených vod, které se pod ním hnaly a hnaly. Pohlédl a uvědomil si, že je skrz naskrz prostoupen přáním pustit se a utonout v těchto vodách. Děsivá prázdnota mu hleděla vstříc z vody a jí odpovídala hrozná prázdnota v jeho duši. Ano, byl u konce. Nezbývalo mu už nic než se vymazat, než nezdařenou podobu svého života rozbít na kusy a odhodit je k nohám vysmívajícím se bohům. Bylo to velké ztracení, po čem toužil: smrt, rozbítí formy, kterou nenáviděl! Kdyby ho tak sežraly ryby, toho psa Siddhárthu, toho blázna, to zkažené a shnilé tělo, tuto schlíplou a zneužitou duši! Kdyby ho tak sežraly ryby a krokodýlové, kdyby ho tak rozsápali démoni!

Se strhaným obličejem viděl do vody, viděl, jak se v ní zrcadlí jeho tvář a plivl do ní. V hluboké malátnosti pustil rukou kmen stromu, trochu se otočil a hleděl přímo k zemi, chtěl konečně zahynout. Se zavřenýma očima klesal smrti vstříc.

Tu se ozval jakýsi zvuk z odlehlých končin jeho duše, z někdejších časů jeho minulého života. Bylo to slovo, jedna slabika, kterou bezmyšlenkovitě, žvatlavě vyslovil, staré počáteční a závěrečné slovo všech bráhmanských modliteb, posvátné "óm", které znamená tolik jako "dokonalost" nebo "naplnění". A ve chvíli, kdy se zvuk "óm" dotkl Siddhárthových uší, procitl náhle jeho dřímající duch a poznal pošetilost svého jednání.

Siddhártha se hluboce zděsil. Tak je to tedy s ním, je ztracený, zmatený, tak zbloudil a všechno vědomí jej opustilo, že dokázal hledat smrt, že v něm mohlo vyrůst toto přání, toto dětinské přání: najít klid tím, že vymaže své tělo! Co nevykonalo všechno utrpení této poslední doby, všechno vystřízlivění, všechno zoufalství, to vykonal ten okamžik, kdy óm proniklo do jeho vědomí: poznal se v celé své bídě a zbloudilosti.

"Óm!" vyslovil: "óm" a uvědomil si brahma, uvědomil si nezničitelnost života, opět si uvědomoval všechno božské, na něž zapomněl.

Byl to však jen okamžik, pouhý záblesk. U paty kokosovníku Siddhártha poklekl, hlavu složil na kořen stromu a upadl do hlubokého spánku.

Hluboký byl jeho spánek a beze snů, dlouho již takový spánek nepoznal. Když se po mnoha hodinách probudil, bylo mu, jako by bylo prošlo deset let, slyšel tiché proudění vody, nevěděl, kde je a kdo ho sem přivedl, protřel si oči, s údivem pohlížel na stromy a nebe nad sebou, minulost se mu zdála jakoby zahalená závojem, nekonečně vzdálená, nekonečně odlehlá, nekonečně lhostejná. Věděl jen, že svůj dřívější život (v první chvíli, když nabyl smyslů, zdál se mu tento dřívější život jako dávno opuštěné někdejší vtělení, jako dřívější zrození jeho nynějšího já), že svůj dřívější život opustil, že dokonce, pln hnusu a bídy, chtěl svůj život odhodit, ale že na břehu řeky, pod kokosovníkem, přišel k sobě, na rtech posvátné slovo óm, že potom usnul a nyní, procitnuv, dívá se na svět jako nový člověk. Tiše vyslovil slovo óm, s nímž usínal, a zdálo se mu, že celý jeho dlouhý spánek nebyl ničím jiným než dlouhým pohrouženým vyslovováním slova óm, než myšlením óm, než ponořením se a úplným vplynutím v óm, v bezejmenné, v dokonalé.

Co to bylo jen za podivuhodný spánek! Nikdy jej spánek tak neobčerstvil, tak neobnovil, tak neomladil! Zemřel snad skutečně, zanikl a narodil se znovu v nové podobě? Ale ne, poznával se, poznával svou ruku, své nohy, poznával místo, kde ležel, poznával v hrudi své já, Siddhárthu, svéhlavého, zvláštního, ale tento Siddhártha byl nicméně proměněn, byl obnoven, byl znamenitě vyspalý, znamenitě bdělý, radostný a zvědavý.

Siddhártha se vztyčil a uviděl naproti sobě sedět člověka, cizího muže, mnicha ve žlutém rouchu, s oholenou hlavou, v pozici přemýšlení. Pozoroval toho muže, který neměl vlasy ani vousy, a nedíval se na něj dlouho, když v tomto mnichovi poznal Góvindu, svého přítele z mládí, Góvindu, který si našel útočiště u vznešeného Buddhy. Góvinda zestárnul stejně jako on sám, ale stále ještě měla jeho tvář rysy. Mluvila o horlivosti, o věrnosti, o hledání a úzkostlivosti. Když ale nyní Góvinda, cítě na sobě pohled, otevřel oči a podíval se na něho, viděl Siddhártha, že Góvinda jej nepoznává. Góvinda měl radost, že jej vidí probuzeného, zřejmě tu dlouho seděl a čekal, až se probudí, ačkoliv jej nepoznával.

"Spal jsem," řekl Siddhártha. "Jakpak jsi sem přišel?"

"Ty jsi spal," řekl Góvinda. "Není dobré spát na takových místech, kde jsou často hadi a kde mají lesní zvířata své stezky. Já jsem, ó pane, učedník vznešeného Buddhy, Gautamy, Šákjamuniho; putoval jsem s houfcem svých druhů touto cestou, i uviděl jsem tě ležet a spát na místě, kde spát je nebezpečné. Proto jsem se pokoušel probudit tě, ó pane, a protože jsem viděl,

že tvůj spánek je velmi hluboký, zůstal jsem pozadu za svými druhy a sedl si k tobě. A pak, jak to vypadá, jsem usnul sám, ač jsem chtěl bdít nad spánkem tvým. Špatně jsem konal svou službu, únava mě zmožila. Ale teď, když jsi se probudil, nech mě jít, abych dostihl své bratry."

"Děkuji ti, šramano, že jsi ochraňoval můj spánek," pravil Siddhártha. "Přivětiví jste, učedníci Vznešeného. Teď už můžeš jít."

"Jdu, pane. Ať se ti, pane, stále dobře daří."

"Děkuji ti, šramano."

Góvinda učinil znamení na pozdrav a řekl: "Žij blaze."

"Žij blaze, Góvindo," řekl Siddhártha.

Mnich zůstal stát.

"Dovol, pane, odkud znáš mé jméno?"

Tu se Siddhártha usmál.

"Znám tě, ó Góvindo, z chýše tvého otce, a z bráhmanské školy, a z dětství, a z obětí, a z naší cesty ke šramanům a z té chvíle, kdy jsi v háji Džétávana hledal útočiště u Vznešeného."

"Ty jsi Siddhártha," zvolal Góvinda hlasitě. "Nyní tě již poznávám a nechápu, proč jsem tě nepoznal již dříve. Bud' vítán, mám velkou radost, že tě opět vidím."

"Také mne těší, že tě opět vidím. Byl jsi strážcem mého spánku, ještě jednou ti za to děkuji, i když jsem žádného strážce nepotřeboval. Kam jdeš, ó příteli?"

"Nikam nejdu. My mniši jsme stále na cestě, pokud nenastane doba deště, stále táhneme od místa k místu, žijeme podle řádu, hlásáme učení, přijímáme almužny, táhneme dále. Tak je tomu stále. Avšak ty Siddhártho, kam ty jdeš?"

Pravil Siddhártha: "Se mnou je to také tak, příteli, jako s tebou. Nejdu nikam. Jsem na cestě. Putuji."

Pravil Góvinda. "Říkáš, že putuješ a já ti věřím. Avšak promiň, ó Siddhártho, nevypadáš jako poutník. Máš na sobě oděv bohatého, máš na sobě obuv urozeného, a tvé vlasy, které jsou cítit po voňavé vodičce, nejsou vlasy poutníka, nejsou vlasy šramany."

"Správně, milý, dobře jsi pozoroval, všechno vidí tvůj bystrý zrak. Ale já jsem ti neřekl, že jsem šramana, řekl jsem: putuji. A tak je to: putuji."

"Putuješ," řekl Góvinda. "Ale málokdo putuje v takových šatech, málokdo putuje v takových botách, málokdo putuje s takovými vlasy. Putuji již mnoho let, ale nikdy jsem se nesetkal s takovým poutníkem."

"Věřím ti to, můj Góvindo. Ale teď, dnes, jsi se právě setkal s takovým poutníkem, v takových botách, v takovém oděvu. Vzpomeň si, milý, pomíjivý je svět tvarů, pomíjivé, nanejvýš pomíjivé je naše oděnění a úprava vlasů, pomíjivé jsou naše vlasy a těla. Mám na sobě oděv bohatého člověka, to jsi viděl správně. Nosím jej, protože jsem bohatý, a nosím vlasy jako lidé světa a prostopášníci, protože jsem byl jedním z nich."

"A teď, Siddhártho, co jsi teď?"

"To nevím, vím to tak málo jako ty. Jsem na cestě, byl jsem boháčem a už jím nejsem a čím budu zítra, nevím."

"Přišel jsi o svůj majetek?"

"Přišel jsem o něj, nebo on o mne. Někam se mi poděl. Rychle se otáčí kolo jevů, Góvindo. Kde je bráhma Siddhártha? Kde je šramana Siddhártha? Kde je boháč Siddhártha? Rychle se mění pomíjivé, to ty víš."

Góvinda dlouho hleděl na přítele svého mládí, hleděl na něho s pochybnostmi. Nato ho pozdravil jako se zdraví urození a šel svou cestou.

S úsměvem ve tváři se díval Siddhártha za ním, měl ho stále ještě rád, toho věrného, toho úzkostlivého. A jak by neměl v této chvíli, v této nádherné hodině, po svém skvělém spánku, kdy v něm sídlilo óm, mít někoho a něco rád! Právě v tom bylo okouzlení, ke kterému došlo ve spánku a které v něm způsobilo óm, že všechno, co viděl, miloval, že ke všemu choval radostnou lásku. A jak se mu teď zdálo, předtím onemocněl tím právě, že nic a nikoho nemohl milovat.

S úsměvem ve tváři se díval Siddhártha za ním, za odcházejícím mnichem. Spánek ho velmi posílil, ale velmi ho trápil hlad, protože už dva dny nic nejedl a dávno byly pryč ty doby, kdy tvrdě odporoval hladu. Truchlivě a přece i se smíchem vzpomínal na tu dobu. Tehdy, jak si vzpomínal, se před Kamalou chlubil třemi věcmi, uměl tři vzácné a nepřekonatelné dovednosti: postit se - čekat - myslet. To byl jeho majetek, jeho moc a síla, jeho pevná hůl, v pilných, klopotných létech svého mládí se naučil třem dovednostem, ničemu jinému. A teď jej opustily, žádná z nich už nebyla jeho, ani posty, ani čekání, ani myšlení. Zbavil se jich kvůli tomu nejbídnějšímu, nejpomíjivějšímu, kvůli smyslové rozkoši, kvůli blahobytu a bohatství! Podivné věci se s ním opravdu přihodily. A teď, jak se zdálo, teď se stal skutečně dětským člověkem.

Siddhártha uvažoval o svém postavení. Přemýšlení mu připadalo těžké, neměl k němu žádnou chuť, nicméně se přinutil.

Teď, myslel si, když všechny tyto pomíjivé věci ode mne opět odpadly, teď stojím zase pod sluncem tak jako kdysi, kdy jsem stál jako malé dítě, nic není moje, nic neumím, nic nedovedu, ničemu jsem se nenaučil. Jak je to divné! Teď, když už nejsem mladý, kdy mé vlasy už zpola zešedivěly, kdy ubývá sil, teď začínám zase od počátku jako malé dítě! Opět se musel usmát. Ano, skutečně zvláštní byl jeho osud. Šlo to s ním dolů, a teď stál ve světě zase prázdný a nahý a hloupý. Ale zármutek nad tím cítit nedokázal. Ne, pociťoval dokonce velké nutkání k smíchu, k smíchu nad sebou, k smíchu nad tímto zvláštním, bláznivým světem.

"Jde to se mnou dolů!" říkal sám sobě a smál se tomu, a jak to řekl, padl jeho pohled na řeku a viděl, že také řeka plyne dolů, valí se stále dolů a přitom zpívá a je šťastná. To se mu zalíbilo, přívětivě se na řeku usmál. Což to nebyla tatáž řeka, ve které se chtěl utopit, kdysi před sto lety, nebo se mu o tom zdálo?

Opravdu divný byl můj život, uvažoval, divnými oklikami se ubíral. Jako chlapec jsem se zabýval jen bohy a oběťmi, jako mladík jsem se zabýval jen askézí, myšlením a meditací, hledal jsem brahma, uctíval věčné v átmanu. Jako mladý muž jsem však putoval s kajčnický, žil v lese, snášel vedro a mráz, učil jsem se hladovět, učil jsem se umrtvovat své tělo. Podivuhodně se mne pak v učení velkého Buddha dotklo poznání, cítil jsem, jak vědomí jednoty světa ve mně koluje jako má vlastní krev. Ale i od Buddha a od velkého vědění jsem musel zase pryč. Šel jsem a naučil se od Kamaly rozkoši milovat, naučil jsem se od Kámasvámího obchodovat, shromáždil peníze, promarnil peníze, učil jsem se mít rád svůj žaludek, učil jsem se lichotit svým smyslům. Mnoho let jsem tomu musel věnovat, musel jsem ztratit ducha, znovu se naučit přemýšlet, zapomenout na jednotu. Není to tak, že jsem se pomalu a velkými oklikami stal dítětem, z myslitele dětským člověkem? A přece byla to cesta velmi dobrá, a přece nezemřel pták v mé hrudi. Ale co to bylo za cestu! Musel jsem se prodat takovým množstvím hlouposti, takovým množstvím neřesti, takovým množstvím omylů, takovým množstvím hnusu a zklamání a žalosti jen proto, abych se stal znovu dítětem a abych mohl začít znovu. Ale bylo to tak správné, moje srdce tomu říká ano, moje oči se tomu smějí. Musel jsem zažít zoufalství, musel jsem poklesnout až k nejpošetilejší myšlence, k myšlence na sebevraždu, abych mohl zažít milost, abych znovu zaslechl óm, abych uměl znovu dobře spát a znovu se

dobře probouzet. Musel jsem se stát bláznem, abych v sobě znovu našel átman. Musel jsem hřešit, abych mohl znovu žít. Kam asi mne ještě zavede má cesta? Je bláznivá ta cesta. Pohybuje se v zákrutech, pohybuje se možná v kruhu. Ať jde, kam chce, chci po ní jít.

Podivuhodně vzkypěla v jeho hrudi radost. Odkudpak, tázal se svého srdce, odkudpak bereš to veselí? Nepochází z toho dlouhého, dobrého spánku, který mě tak oblažil? Nebo ze slova óm, které jsem vyslovil? Nebo z toho, že jsem unikl, že mé prokletí se naplnilo, že jsem konečně svobodný a stojím tu jako dítě pod širým nebem? Ó, jak dobré je takhle uniknout, být osvobozen! Jak čistý a krásný je vzduch, jak dobře se dýchá! Tam, odkud jsem utekl, bylo všechno cítit mastmi, kořením, vínem, nadbytkem, zahálkou. Jak jsem nenáviděl tento svět boháčů, prostopášníků, hráčů. Jak jsem nenáviděl sám sebe, že tak dlouho zůstávám v tomto škaredém světě! Jak jsem se nenáviděl, jak jsem se olupoval, otravoval, plísnil, dělal starým a zlým! Ne, už si nebudu namlouvat, jak jsem dříve tak rád činil, že Siddhártha je moudrý! To jsem ale učinil dobře, to se mi líbí, že už je konec té nenávisti vůči sobě samému, tomu pošetilemu a pustému životu! Chválím tě, Siddhártho, po tolika letech bláznovství jsi zase jednou měl nápad, něco jsi učinil, zaslechl jsi zpívat ptáka ve své hrudi a následoval jsi jej!

Takto se chválil, měl ze sebe radost, naslouchal zvědavě svému žaludku, který kručel hlady. Cítil, že kus utrpení, kus bídy teď v posledních dobách a dnech skrz naskrz vychutnal a vyplivl, vyžral až k zoufalství a smrti. Tak to bylo dobré. Ještě dlouho by byl mohl zůstat u Kámasvámího, peníze vydělávat, peníze utrácet, cpát své břicho a nechat svou duši žíznit, ještě dlouho by byl mohl bydlet v tomto měkkém, vypoštěřovaném pekle, kdyby se nebylo stalo tohle: okamžik úplné bezútěšnosti a zoufalství, ten nejzazší okamžik, kdy visel nad proudící vodou a byl připraven se zničit. Že pocítil toto zoufalství, tuto nejhlubší nechut a že jim nepodleh, že v něm byl přece jen živý pták, radostný pramen a hlas, z toho cítil radost, tomu se smál, nad tím zářil jeho obličej pod prošedivými vlasy.

"Je dobré," myslil si, "okusit všeho, co má člověk zapotřebí vědět. Že světská rozkoš a bohatství nepřinášejí nic dobrého, učil jsem se už jako dítě. Věděl jsem to dlouho, prožil jsem to teprve teď. A teď to vím, vím to nejen pamětí, nýbrž i svým zrakem, svým srdcem, svým žaludkem. Dobře mi, že to vím!"

Dlouho uvažoval o své proměně, poslouchal ptáka, jak radostí zpíval. Neumřel v něm tento pták, nepocítil svou smrt? Ne, umřelo v něm něco jiného, něco, co již dlouho toužilo zemřít. Nebylo to to, co chtěl kdysi ve svých horlivých kajícnických létech umrtvovat? Nebylo to jeho já, jeho malé, úzkostné, pyšné já, se kterým tolik let bojoval, které nad ním vždy znovu zvítězilo, které tu po každém umrtvení bylo vždy znovu, bránilo radosti, cítilo strach, nebylo to ono, co dnes konečně našlo svoji smrt, tady v lese, u této líbezné řeky? Nebylo to díky této smrti, že byl teď jako dítě, tak pln důvěry, tak bez strachu, tak pln radosti?

Teď také vytušil Siddhártha, proč jako bráhman, jako kajícník marně s tímto já bojoval. Bránilo mu příliš mnoho vědění, příliš mnoho posvátných veršů, příliš mnoho obětních pravidel, příliš mnoho odříkání, příliš mnoho konání a usilování. Byl plný pýchy, stále ten nejmoudřejší, stále ten nejhorlivější, stále krok před ostatními, stále ten vědoucí a oduševnělý, stále kněz nebo mudřec. Do tohoto kněžství, do této pýchy, do této duchovnosti si zalezlo jeho já, tam se pevně usadilo a rostlo, zatímco myslel, že je umrtví posty a pokáním. Teď to pozoroval a viděl, že ten důvěrný hlas měl pravdu, že by jej žádný učitel nemohl spatřit. Proto musel jít do světa, musel propadnout rozkoši a moci, ženě a

peněžům, musel se stát kupcem, hráčem kostek, pijákem a lakomcem, až v něm kněz a šramana zemřeli. Proto musel dál snášet tato ošklivá léta, snášet hnus, prázdnotu, nesmyslnost pustého a ztraceného života až do konce, až k hořkému zoufalství, až mohl zemřít i prostopášník Siddhártha, ziskuchtivec Siddhártha. Zemřel, nový Siddhártha se probudil ze spánku. Také on by zestárnul, také on by musel jednou zemřít, pomíjivý byl Siddhártha, pomíjivý byl každý tvor. Avšak dnes byl mladý, byl dítětem, nový Siddhártha, a byl pln radosti.

O těchto myšlenkách přemítal, naslouchal s úsměvem svému žaludku, poslouchal vděčně bzučící včelu. Vesele pohlížel do proudící řeky, nikdy se mu žádná voda tolik nelíbila jako tato, nikdy nevnímal tak silně a krásně hlas a podobenství plynoucí vody. Zdálo se, jako by mu chtěla řeka něco zvláštního říci, něco, co ještě neví a na co ještě čeká. V této řece se chtěl Siddhártha utopit, v ní se starý, unavený, zoufalý Siddhártha dnes utopil. Nový Siddhártha však pocítil hlubokou lásku k této proudící vodě a rozhodl se, že ji tak brzo zase neopustí.

Převozník

U této řeky chci zůstat, přemýšlel Siddhártha. Je to táž řeka, ke které jsem kdysi přišel na cestě k dětským lidem, vlídný převozník mě tehdy převezl, k němu chci jít, od jeho chýše mě kdysi vedla má cesta do nového života, který teď zestárl a je mrtvý - ať tam započne také má nynější cesta, můj nynější nový život.

Něžně pohlédl do proudící vody, do průhledné zeleně, do křišťálových linií její tajuplné kresby. Viděl stoupat z hlubin průzračné perly, viděl plavat vzdušné bubliny na hladině, v níž se zračila nebeská modř. Řeka na něho pohlížela tisícerýma očima, zelenýma, bílýma, křišťálovýma, nebesky modrýma. Jak miloval tuto vodu, jak ho okouzlovala, jak jí byl vděčný. V srdci slyšel promlouvat hlas, ten znovu probuzený, a ten mu říkal: Miluj tuto vodu! Zůstaň u ní! Uč se od ní! Ó ano, chtěl se od ní učit, chtěl jí naslouchat. Kdo by této vodě a jejím tajemstvím porozuměl, zdálo se mu, porozuměl by i mnohému jinému, mnohým tajemstvím, všem tajemstvím.

Z tajemství řeky však viděl dnes jen jedno, a to uchvátilo jeho duši. Viděl: ta voda běžela a běžela, stále běžela, a přece byla stále zde, byla pořád a v kterékoli době stále táž a přece každým okamžikem jiná. Ach, kdo by to mohl pochopit, kdo by tomu rozuměl! Nerozuměl a nechápal to, cítil jen, jak se ozvalo tušení, vzdálená vzpomínka, božské hlasy.

Siddhártha se zvedl, v útrokách mu nesnesitelně hlodal hlad. Odevzdaně putoval dále, stezkou vzhůru proti proudu, naslouchal proudění, naslouchal kručení hladu ve svých útrokách.

Když dorazil k přívozu, byl člun právě připraven a tentýž převozník, který přepravil kdysi mladého šramanu přes řeku, stál v člunu. Siddhártha jej zase poznal, i on silně zestárl.

"Převezl bys mě?" tázal se.

Převozník, užaslý nad tím, že vidí tak vznešeného pána samotného putovat pěšky, vzal jej do člunu a odrazil.

"Vybral sis krásný život," řekl host. "Musí to být krásné každý den na této vodě žít a po ní se plavit."

Veslař s úsměvem pokýval hlavou: "Je to krásné, pane, je to, jak říkáš. Ale není krásný každý život, každá práce?"

"Může být. Tobě však závidím tu tvoji."

"Ach, tebe by brzo přestala těšit. To není nic pro lidi v jemných šatech."

Siddhártha se usmál. "Už jednou si mě dnes někdo prohlížel kvůli šatům, prohlížel nedůvěřivě. Nechceš, převozníku, ode mne přijmout ty šaty, které jsou mi na obtíž? Abys věděl, nemám žádné peníze, jimiž bych ti za převoz zaplatil."

"Pán žertuje," usmál se převozník.

"Nežertuji, příteli. Podívej, už jednou jsi mne ve svém člunu převážel přes vodu za boží odměnu. Učiň tak i dnes a vezmi si za to můj oděv."

"A pán chce dál cestovat bez šatů?"

"Ach, nejraději bych vůbec necestoval. Bylo by mi nejmilejší, převozníku, kdybys mi dal starou zástěru a nechal si mne jako svého pomocníka, či spíše svého učedníka, protože se nejdříve musím naučit s člunem zacházet."

Dlouho hleděl pátravě převozník na cizince.

"Teď tě poznávám," pravil konečně. "Jednou jsi spal v mé chýši. Už je to dlouho, může to být dobře dvacet let, přepravil jsem tě přes řeku a rozloučili jsme se jako dobří přátelé. Nebyl jsi šramana? Na tvé jméno si už nemohu vzpomenout."

"Jmenuji se Siddhártha a byl jsem šramanou, když jsi mě naposledy viděl."

"Tak buď vítán, Siddhártho. Jmenuji se Vasudéva. Doufám, že budeš dnes mým hostem a vyspíš se v mé chýši a budeš mi vyprávět, odkud přicházíš a proč jsou ti tvé krásné šaty na obtíž."

Dospěli doprostřed řeky a Vasudéva se silně opřel do vesel, aby se dostal proti proudu. Pracoval klidně, s pohledem na špičce člunu, silnými pažemi. Siddhártha seděl a hleděl na něho a vzpomněl si, jak už kdysi, toho posledního dne jeho šramanského období, se v jeho srdci pohnula láska k tomuto muži. Vděčně přijal Vasudévovo pozvání. Když dorazili k břehu, pomohl mu člun připoutat ke kůlům, potom jej převozník pozval, aby šel do chýše, nabídl mu chleba a vodu, a Siddhártha s chutí jedl a s chutí jedl i mango, které mu Vasudéva nabídl.

Potom se posadili na kmen stromu na břehu, slunce se schylovalo k západu a Siddhártha líčil převozníkovi svůj původ a svůj život, jak jej byl dnes ve chvíli zoufalství uviděl. Jeho vyprávění trvalo hluboko do noci.

Vasudéva velmi pozorně naslouchal. Všechno vnímal a ukládal do paměti, původ a dětství, všechno to učení, všechno hledání, všechny radosti, všechnu bídu. Mezi převozníkovými ctnostmi byla tahle z největších: uměl jako málokdo naslouchat. Vypravěč cítil, že Vasudéva, aniž cokoli řekl, přijímal do sebe všechna jeho slova, klidně, bystře, trpělivě čekaje, jak žádné slovo neztratil, na žádné nespěchal, nepřipojoval ani chválu, ani hanu, jen poslouchal. Siddhártha cítil, jaké je to štěstí vyznávat se takovému posluchači, ukládat do jeho srdce vlastní život, vlastní hledání, vlastní utrpení.

Ke konci Siddhárthova vyprávění však, když mluvil o stromu u řeky a o svém hlubokém pádu, o slovu óm a o tom, jak po zdřímnutí pocítil takovou lásku k řece, poslouchal převozník dvojnásob pozorně, zcela a úplně zaujat, se zavřenýma očima.

Když se ale Siddhártha odmíchl a bylo chvíli ticho, tu řekl Vasudéva: "Je to tak, jak jsem myslel. Řeka k tobě promluvila. Také tobě je přítelkyní, také k tobě

mluví. To je dobré, to je velmi dobré. Zůstaň u mne, Siddhártho, příteli. Kdysi jsem měl ženu, její lůžko stálo vedle mého, je to však dávno, co zemřela, dlouho žiji sám. Žij teď se mnou, tady je místa i jídla dost pro oba."

"Děkuji ti," řekl Siddhártha, "děkuji ti a přijímám. A děkuji ti také za to, Vasudévo, že jsi mi tak dobře naslouchal! Vzácní jsou lidé, kteří umějí naslouchat a doposud jsem nepotkal nikoho, který by to uměl tak jako ty. Také v tom se budu od tebe učit."

"Naučíš se to," řekl Vasudéva, "ale ne ode mne. Naslouchat mě naučila řeka, od ní se to naučíš i ty. Ví všechno, všemu se lze od ní naučit. Podívej, i tomu ses již naučil od řeky, že je dobré směřovat dolů, klesat, hledat hloubku. Bohatý a vznešený Siddhártha se stane veslařem, učený bráhman Siddhártha se stane převozníkem: i to ti napověděla řeka. Naučí tě i to další."

Pravil Siddhártha, po dlouhé přestávce: "Jaké další, Vasudévo?"

Vasudéva povstal. "Je už pozdě," řekl, "jděme spát. To další ti nemohu říci, ó příteli, naučíš se tomu, možná, že to už znáš. Podívej, nejsem žádný učenec, neumím mluvit, neumím ani přemýšlet. Umím jen naslouchat a být zbožný, jinak jsem se ničemu neučil. Kdybych to mohl vyučovat, byl bych možná mudřec, takhle jsem ale jen převozník a mým úkolem je přepravovat lidi přes tuto řeku. Mnoho jsem jich převezl, tisíce, a pro ně pro všechny nebyla má řeka ničím jiným než překážkou na jejich cestách. Cestovali za penězi a za obchody, na svatby, na pouti a řeka jim stála v cestě a převozník byl tady k tomu, aby je dopravil rychle přes překážku. Pro několik z těch tisíců, avšak pro několik málo, čtyři nebo pět, přestala být řeka překážkou, zaslechli její hlas, naslouchali mu, a řeka se jim stala posvátnou, jako se stala mně. Pojdme si odpočinout, Siddhártho."

Siddhártha zůstal u převozníka a naučil se obsluhovat člun, a když nebylo co dělat u přívozu, pracoval s Vasudévou na rýžovém poli, sbíral dříví, trhal plody pisangových stromů. Naučil se vytesat veslo a naučil se spravovat člun a plést koše a radovat se ze všeho, čemu se naučil, a dny a měsíce rychle ubíhaly. Ale více, než jej mohl naučit Vasudéva, naučila jej řeka. Od ní se učil neustále. Především se učil od ní naslouchat, naslouchat s klidným srdcem, s trpělivou, otevřenou duší, bez vášně, bez přání, bez uvažování, bez názoru.

Přátelsky žil vedle Vasudévy, a občas spolu prohodili slovo, nemnohá, dlouho promyšlená slova. Vasudéva nebyl přítelem slov, zřídka se Siddhárthovi podařilo přimět jej k mluvení.

"Zdalipak ses," ptal se ho jednou, "zdalipak ses naučil od řeky tajemství: že není čas?"

Vasudévovu tvář přeběhl jasný úsměv.

"Ano, Siddhártho," řekl, "je to přece tohle, co máš na mysli: že řeka je všude zároveň, u pramene i u ústí, u vodopádu, u přívozu, u peřejí, v moři, v horách, všude zároveň, a že pro ni je pouze přítomnost, nikoli stín budoucnosti?"

"Tak je to," řekl Siddhártha. "Když jsem se to naučil, podíval jsem se na svůj život a byla to také řeka a chlapec Siddhártha byl od muže Siddhárthy a od starce Siddhárthy oddělen jen stínem, ničím skutečným. Ani Siddhárthova dřívější narození nebyla žádnou minulostí a jeho smrt a návrat k brahma žádnou budoucností. Nic nebylo, nic nebude; všechno je bytí a přítomnost."

Siddhártha mluvil zaníceně, toto osvícení jej hluboce obšťastnilo. Ach, nebylo snad všechno utrpení čas, nebylo všechno sebetrýznění a strachování čas, nebylo všechno obtížné, všechno nepřátelské ve světě pryč a překonáno, jakmile byl překonán čas, jakmile bylo možno čas odmyslet? Mluvil zaníceně. Vasudéva se však na něho zářivě usmíval, souhlasně pokyvoval, pokyvoval mlčky, rukou pohladil Siddhárthu po ramenou a vrátil se ke své práci.

A jindy zase, právě když se řeka v době dešťů vzedmula a mohutně hučela, řekl Siddhártha: "Řeka má mnoho hlasů, nemám pravdu, ó příteli? Což nemá hlas krále a válečníka, hlas býka a nočního ptáka, hlas rodičky a vzdychajícího a ještě tisíc jiných hlasů?"

"Je to tak," kývl Vasudéva, "všechny hlasy tvorstva jsou v jejím hlasu obsaženy."

"A víš také," pokračoval Siddhártha, "které slovo říká, když se ti podaří všech deset tisíc jejich hlasů slyšet zároveň?"

Vasudéva tvář se šťastně smála, naklonil se k Siddhárthovi a řekl mu posvátné óm do ucha. A to právě bylo to, co i Siddhártha slyšel.

A postupně se jeho úsměv stále více podobal úsměvu převozníka, byl skoro stejně zářivý, byl skoro stejně prozářen štěstím, stejně svítil z tisíce drobných vrásek, stejně dětský, stejně stařecký. Mnozí pocestní, kteří oba převozníky uviděli, je považovali za bratry. Často seděli společně u břehu na kmenech stromů, mlčeli a oba naslouchali vodě, která pro ně nebyla žádnou vodou, nýbrž hlasem života, hlasem jsoucího, stále vznikajícího. A občas se přihodilo, že při naslouchání řece mysleli oba na stejné věci, na předvčerejší rozhovor, na některého jejich pocestného, jehož tvář a osud je zaměstnávaly, na smrt, na své dětství a že oba v téže chvíli, když jim řeka řekla něco dobrého, na sebe pohlédli, oba s toutéž myšlenkou, oba šťastní z téže odpovědi na tutéž otázku.

Z přívozu i z obou převozníků vyzařovalo cosi, čeho si ne jeden pocestný povšiml. Občas se přihodilo, že nějaký pocestný, když pohlédl do tváře některého z převozníků, začal vyprávět svůj život, vyprávěl o utrpení, vyznával se ze zlého, vyprošoval si útěchu a radu. Občas se stalo, že někdo žádal o dovolení, aby s nimi mohl strávit večer, aby mohl naslouchat řece. Přihodilo se také, že přicházeli zvědavci, kterým lidé vyprávěli, jak na tomto přívozu žijí dva mudrci nebo kouzelníci nebo světci. Zvědavci kladli mnoho otázek, ale nedostávali žádné odpovědi, a nenacházeli ani kouzelníky, ani mudrce, ani světce, nacházeli jen dva staré, přívětivé mužíky, kteří se zdáli být němí a trochu zvláštní a přihlouplí. A zvědavci se smáli a bavili se o tom, jak pošetile a lehkověrně šíří lidé takové prázdné pověsti.

Léta ubíhala a nikdo je nepočítal. Tu přišli jednou potulní mniši, stoupenci Gautamy, Buddhy, kteří požádali o převezení přes řeku a od nich se převozníci dozvěděli, že se co nejspěšněji vracejí ke svému velkému učiteli, neboť se rozšířila zpráva, že Vznesený je na smrt nemocen a záhy zemře svou poslední lidskou smrtí, aby došel spásy. Netrvalo dlouho, přišel nový houf putujících mnichů a ještě další a jak mniši, tak většina ostatních pocestných a poutníků nevyprávěli o ničem jiném než o Gautamovi a jeho blízké smrti. A jako k válečnému tažení či korunovaci krále všude a ze všech stran proudí lidé a sbírají se jako mravenci do houfů, tak proudili, jakoby přitahováni kouzlem, tam, kde velký Buddha očekával svoji smrt, kde se mělo stát to neslýchané, a kde velký dokonalý této světové éry měl vejít do slávy.

Často vzpomínal Siddhártha v této době na umírajícího mudrce, velkého učitele, jehož hlas napomínal národy a probouzel statisíce, jehož hlas on sám také kdysi slyšel, do jehož tváře také kdysi s úctou pohlížel. Vzpomínal na něj přátelsky, měl před očima jeho cestu dokonalosti, a s úsměvem si vzpomínal na slova, s nimiž se kdysi jako mladý muž obrátil na Vzneseného. Byla to, jak se mu zdálo, namyšlená a přemoudřelá slova, s úsměvem si na ně vzpomínal. Dávno již věděl, že ho nic nedělí od Gautamy, jehož nauku nemohl nicméně převzít. Ne, žádné učení nemohl převzít někdo, kdo opravdu hledá, někdo, kdo chce opravdu nalézat. Ale ten, kdo našel, mohl schvalovat každé učení, každou

cestu, každý cíl, nic jej už nedělilo od všech tisíců jiných, jejichž život byl ve věčnosti a kteří dýchali božské.

V jednom z oněch dnů, kdy zástupy putovaly k umírajícímu Buddhovi, putovala k němu i Kamala, kdysi nejkrásnější z kurtizán; již dávno zanechala svého někdejšího života, věnovala zahradu Gautamovým mnichům, vyhledala útočiště v nauce, náležela k příznivkyním a dobrodějkám poutníků. Spolu s chlapcem Siddhárthou, svým synem, se poté, co ji dostihla zpráva o blízké smrti Gautamově, vydala na cestu, v prostém šatě, pěšky. Se svým synkem cestou dospěla k řece; chlapec však byl unaven, chtěl se vrátit domů, chtěl si odpočinout, chtěl se najíst, byl vzdorovitý a plačtivý. Kamala s ním musela často odpočívat, byl zvyklý prosadit si proti ní svou vůli, musela ho krmit, musela ho utěšovat, musela ho kárat. Nechápal, proč se musel se svou matkou vydat na tuto únavnou a smutnou pouť, na neznámé místo, k neznámému muži, který byl svatý a umíral. Ať umře, co na tom hochovi záleželo? Poutníci už nebyli daleko od přívozu Vasudévova, když tu malý Siddhártha zase nutil matku, aby si odpočinuli. Kamala sama byla také unavená, a zatímco chlapec okusoval banán, schoulila se na zemi, přivřela oči a odpočívala. Najednou však vyrazila žalostný výkřik, chlapec na ni s úlekem pohlédl a viděl její obličej bledý děsem, a zpod jejího šatu se vyplížil malý černý had, který Kamalu kousl.

Spěšně oba běželi cestou, aby našli nějaké lidi a dospěli až do blízkosti přívozu; tam se Kamala zhroutila a nechtěla jít dále. Chlapec se dal do křiku, přitom líbal a objímal matku. Také ona se přidala k jeho hlasitému volání o pomoc, až zvuky dosáhly sluchu Vasudévy, který stál u přívozu. Rychle přispěchal, vzal ženu do náruče, donesl ji do člunu, chlapec běžel s ním, a záhy všichni dorazili k chýši, kde Siddhártha stál u ohniště a právě rozdělával oheň. Vzhlédl, a nejprve uviděl obličej chlapce, který mu připadal podivuhodně známý, který mu připomínal zapomenuté. Tu spatřil Kamalu, kterou hned

poznal, i když ležela v bezvědomí převozníkovi v náručí, a nyní si uvědomil, že je to jeho vlastní syn, jehož tvář jeho samého tolik připomínala, a srdce zabušilo v jeho hrudi.

Vymyli ránu Kamaly, byla však již černá a její tělo bylo oteklé, dali jí napít léčivého nápoje. Nabyla vědomí, ležela v chýši na Siddhárthově loži a nad ní se skláněl Siddhártha, který ji kdysi tolik miloval. Zdálo se jí, že je to sen, s úsměvem pohlédla příteli do tváře, jen zvolna si uvědomovala svůj stav, vzpomněla si na uštknutí a zavolala úzkostlivě po chlapci.

"Je u tebe, buď bez starosti," řekl Siddhártha. Kamala mu pohlédla do očí. Těžce vládla jazykem, ochromeným jedem. "Zestárl jsi, můj milý," řekla, "zešedivěl jsi. Ale podobáš se mladému šramanovi, který kdysi bez šatů, se zaprášenýma nohama přišel ke mně do zahrady. Podobáš se mu mnohem více, než jsi se mu podobal tehdy, když jsi opustil mne a Kámasvámího. V očích se mu podobáš, Siddhártho. Ach, také já jsem zestárla, já jsem stará - poznal jsi mne vůbec ještě?"

Siddhártha se usmál. "Hned jsme tě poznal, Kamalo, má milá."

Kamala pokynula směrem ke svému chlapci a řekla: "Poznal jsi také jeho? Je to tvůj syn."

Její oči se zkalily a zavřely se. Chlapec plakal, Siddhártha si jej posadil na kolena, nechal jej plakat, hladil jej po vlasech, a při pohledu na dětský obličej jej napadla bráhmanská modlitba, kterou se kdysi naučil, když byl sám malým chlapcem. Pomalu, zpěvným hlasem ji začal předříkávat, z minulosti a dětství připlouvala k němu slova. A během jeho prozpěvování se chlapec uklidnil, tu a tam ještě zavzlykal a usnul. Siddhártha jej položil na Vasudévovo lůžko.

Vasudéva stál u ohniště a vařil rýži. Siddhártha se na něho obrátil pohledem a Vasudéva jej s úsměvem opětoval.

"Ona zemře," řekl Siddhártha tiše.

Vasudéva přikývl, přes jeho vlídnou tvář přeběhl odlesk plamene z ohniště.

Ještě jednou se probrala Kamala k vědomí. Bolest jí zkřivila obličej, Siddhárthův zrak četl utrpení na jejích rtech, na jejích pobledlých tvářích. Četl klid, pozorně, napjatě, ponořen do jejího utrpení. Kamala to poznala, její pohled hledal jeho oči.

S pohledem na něho upřeným řekla: "Nyní vidím, že se i tvoje oči proměnily. Jsou úplně jiné. Podle čeho přece ještě mohu poznat, že jsi Siddhártha? Jsi to ty a nejsi."

Siddhártha nemluvil, klidně hleděly jeho oči do jejích.

"Ty jsi toho dosáhl?" ptala se. "Nalezl jsi mír a pokoj?"

Usmál se a položil ruku na její.

"Vidím to," řekla, "já to vidím. Také naleznu mír a pokoj."

"Nalezla jsi jej," zašeptal Siddhártha.

Kamala mu pohlédla upřeně do očí. Myslela na to, že chtěla putovat ke Gautamovi, aby spatřila tvář dokonalého, aby dýchala jeho mír a pokoj a že místo toho našla jeho, a že to bylo dobré, stejně dobré, jako by byla viděla onoho. Chtěla mu to říci, ale jazyk již neposlouchal její vůli. Mlčky hleděla na něho a on viděl v jejích očích, jak její život zhasíná. Když se její oči naplnily poslední bolestí a vyhasly, když poslední záchvěv proběhl jejími údy, jeho prst přitlačil víčka.

Dlouho seděl a díval se do jejího mrtvého obličej. Dlouho pozoroval její ústa, její stará, unavená ústa se zúženými rty, a vzpomínal si, jak kdysi, v jaru svých let, přirovnával tato ústa k rozlomenému fíku. Dlouho seděl, četl v bledém obličej, v unavených vráskách, sytil se tím pohledem, představoval si svůj vlastní obličej, jak stejně leží, stejně bílý, stejně vyhaslý, a viděl zároveň svůj a její obličej mladé, s rudými rty, s planoucím okem, a zcela jej proniklo vědomí přítomnosti a současnosti, vědomí věčnosti. V této hodině cítil hlouběji, hlouběji než kdykoli jindy, nezničitelnost každého života, věčnost každého okamžiku.

Když se zvedl, měl Vasudéva pro něho připravenou rýži. Avšak Siddhártha nejedl. Ve chlévě, kde stála jejich koza, si oba starci ustlali na slámě a Vasudéva se uložil ke spánku. Siddhártha ale vyšel ven a celou noc proseděl před chýší, naslouchaje řece, omýván minulostí; všechna období jeho života se ho zároveň dotýkala a obklopovala ho. Občas se však zvedl, přistoupil ke dveřím chýše a naslouchal, jestli chlapec spí.

Časně ráno, dříve než vyšlo slunce, přišel Vasudéva z chléva a přistoupil ke svému příteli:

"Ty jsi nespál," řekl.

"Ne, Vasudévo. Seděl jsem tady, naslouchal jsem řece. Mnoho mi řekla, hluboko mě naplnila spásnou myšlenou, myšlenkou jednoty."

"Zakusil jsi utrpení, Siddhártho, ale vidím, že ti žádný smutek nepronikl do srdce."

"Ne, můj milý, jakpak bych mohl být smutný? Byl jsem bohatý a šťastný a nyní jsem ještě bohatší a šťastnější. Dostal jsem darem svého syna."

"Bud' vítán tvůj syn i mně. Teď ale, Siddhártho, pojďme do práce, je třeba mnoho vykonat. Kamala zemřela na stejném lůžku, na kterém kdysi zemřela má žena. Postavíme pro Kamalu hranici na stejném pahorku, na němž jsem postavil hranici pro svou ženu."

Zatímco chlapec ještě spal, stavěli hranici.

Syn

Zaraženě a s pláčem se účastnil chlapec pohřbu své matky, zachmuřeně a zaraženě naslouchal Siddhárthovi, který jej pozdravil jako svého syna a uvítal ho u sebe ve Vasudéovově chýši. Bledý vysedával celé dny na pahorku mrtvé, nechtěl jíst, zavřel své zraky, zavřel své srdce, bránil a vzpíral se osudu.

Siddhártha jej šetřil, ponechával mu volnost, ctil jeho smutek. Siddhártha chápal, že ho jeho syn nezná, že ho nemůže milovat jako otce. Poznenáhlu také viděl a pochopil, že jedenáctiletý chlapec je dítě zhýčkané, matčin mazlíček, zvyklý na bohatství, ve kterém vyrůstal, zvyklý na jemná jídla, na měkkou postel, zvyklý poroučet sluhům. Siddhártha chápal, že zarmoucený a zhýčkaný chlapec nemůže náhle a ochotně přivyknout cizímu prostředí a chudobě. Nenutil ho, vykonával za něj všechnu práci, vyhledával pro něj vždy nejlepší sousta. Doufal, že jej pomalu získá vlídnou trpělivostí.

Považoval se za bohatého a šťastného, když k němu chlapec přišel. Ale protože čas ubíhal a chlapec zůstával cizí a zamračený, protože ukázal své pyšné a vzdorné srdce, nechtěl dělat žádnou práci, neprokazoval oběma starým žádnou úctu, kradl ovoce z Vasudéových stromů, začal Siddhártha chápat, že s jeho chlapcem k němu nepřišlo štěstí a pokoj, nýbrž bolest a starost. Ale miloval ho a byly mu milejší bolest a starost lásky, než mu bývaly milé štěstí a radost bez chlapce.

Od té doby, kdy mladý Siddhártha byl v chýši, rozdělili se staří o práci. Vasudéva se zase sám ujal role převozníka a Siddhártha, aby zůstal u svého syna, převzal práci v chýši a na poli.

Dlouhou dobu, dlouhé měsíce čekal Siddhártha, že mu jeho syn porozumí, že přijme jeho lásku, že ji možná bude opětovat. Dlouhé měsíce čekal Vasudéva, přihlížel, čekal a mlčel. Jednoho dne, když mladý Siddhártha zase trápil svého otce vzdorováním a rozmary a rozbil obě mísy na rýži, vzal Vasudéva svého přítele večer stranou a rozmlouval s ním.

"Odpusť mi," řekl, "mluvím s tebou se srdcem přátelským. Vidím, že se trápíš, vidím, že máš starost. Tvůj syn, můj milý, ti dělá starosti, a také mně dělá starosti. Mladý ptáček je zvyklý na jiný život, na jiné hnízdo. Neutekl jako ty před bohatstvím a městem z odporu a přesycení, musel to vše nechat za sebou proti své vůli. Ptám se řeky, ó příteli, mnohokrát jsem se jí ptal. Řeka se však vysmívá mně i tobě, otřásá se smíchy nad naší pošetilostí. Voda chce k vodě, mládí chce k mládí, tvůj syn není na tom místě, kde by mohl prospívat. Zeptej se také řeky, naslouchej jí též!"

Ustaraně pohlédl Siddhártha do jeho přívětivé tváře, v jejichž četných vráskách trvale přebývala veselost.

"Ale cožpak se mohu od něho odloučit?" ptal se tiše, zahanbeně. "Ponech mi ještě čas, můj milý! Podívej, bojuji o něj, dobývám jeho srdce, chci je získat láskou a přátelskou trpělivostí. Také k němu má jednou promluvit řeka, také on je povolán."

Vasudévův úsměv se rozzářil ještě vřeleji. "Ó ano, také on je povolán. Také on patří věčnému životu. Ale cožpak víme, ty a já, k čemu je povolán, k jaké cestě, k jakým činům, k jakým utrpením? Jeho utrpení nebude malé, pyšné a tvrdé je jeho srdce. Mnoho musí takový člověk vytrpět. Mnoho musí bloudit, mnoho nepravostí nadělat, naložit na sebe mnoho hříchů. Pověz mi, můj milý: Ty svého syna nevychovááš? Nenutíš ho? Nebiješ ho? Netrestáš ho?"

"Ne, Vasudévo, nic z toho nedělám."

"Věděl jsem to. Ty jej nenutíš, nebiješ ho, neporoučíš mu, protože víš, že měkké je silnější než tvrdé, voda je silnější než skála, láska je silnější než násilí. Velmi dobře, chválím tě. Ale není to tvůj omyl, když si myslíš, že jej nenutíš, netrestáš? Nepřipoutáváš ho k sobě svou láskou? Nezahanbuješ ho každý den, a neděláš mu to ještě těžší svou dobrotou a trpělivostí? Nenutíš ho žít, domyšlivého, rozmazleného, v chýši se dvěma starými pojídači banánů, pro které je rýže pochoutkou, jejichž myšlenky nemohou být jeho myšlenkami, jejichž srdce je staré a tiché a tepe jinak než jeho? Není to vše pro něho přinucení, není to trest?"

Zasažen hleděl Siddhártha k zemi. Tiše se zeptal: "Co myslíš, že mám dělat?"

Pravil Vasudéva: "Zaveď ho do města, zaveď ho do domu jeho matky, budou tam ještě služebníci, těm ho odevzdej. A když už tam žádní nebudou, zaveď ho k nějakému učiteli, ne kvůli učení, ale aby přišel mezi jiné chlapce a dívky, a do světa, který je jeho. Na to jsi nikdy nepomyslel?"

"Vidíš do mého srdce," řekl Siddhártha smutně. "Často jsem na to myslel. Ale podívej, jak mám jeho, který beztak nemá měkké srdce, odevzdat tomuto světu? Nebude rozmařilý, nepropadne rozkoším a moci, nebude opakovat všechny chyby svého otce, nezanikne snad nadobro v sansáře?"

Jasně zazářil úsměv převozníkův; dotkl se jemně Siddhárthovy paže a řekl: "Zeptej se na to řeky, příteli! Poslouchej ji, jak se tomu směje! Opravdu věříš tomu, že ses dopustil všech svých pošetilostí, abys jich ušetřil syna? A můžeš nějak svého syna uchránit před sansárou? Jak? Učením, modlitbou, napomínáním? Cožpak jsi, můj milý, docela zapomněl ten příběh, ten příběh o bráhmanském synu Siddhárthovi, který jsi mi kdysi na tomto místě vyprávěl? Kdo zachránil šramanu Siddhárthu před sansárou, před hříchem, před ziskuchtivostí, před pošetilostmi? Mohla jej zachránit otcova zbožnost, napomínání učitelů, jeho vlastní vědění, jeho vlastní hledání? Který otec, který učitel jej dokázal uchránit toho, aby žil svůj vlastní život, sám se životem pošpinil, sám na sebe naložil vinu, sám vypil hořký nápoj, sám našel cestu? Cožpak myslíš, můj milý, že někdo zůstane této cesty ušetřen, snad tvůj synáček, protože ho miluješ, protože bys ho rád ušetřil strasti a bolesti a zklamání? Ale i kdybys i desetkrát zemřel, neubereš mu tím ani ten nejmenší kousek jeho osudu."

Ještě nikdy neřekl Vasudéva tolik slov. Siddhártha mu přátelsky poděkoval, odešel zkormouceně do chýše, dlouho nenacházel spánek. Vasudéva mu neřekl nic, na co by byl sám už nepomyslel a co by byl neviděl. Ale silnější než vědění, které nemohl proměnit v činy, silnější než vědění byla jeho láska k chlapci, silnější byla jeho něžnost, jeho obava, že jej ztratí. Jestlipak kdy kvůli něčemu tak úplně ztratil srdce, jestlipak kdy někoho tolik miloval, tak slepě, tak bolestně, tak neúspěšně, a přece tak šťastně?

Siddhártha nemohl uposlechnout rady svého přítele, nemohl se syna vzdát. Dovolil, aby mu chlapec poroučel, dovolil, aby jím pohrdal. Mlčel a čekal, každý den začínal němý zápas vlídnosti, bezhlesou válku trpělivosti. Také Vasudéva mlčel a čekal, přívětivý, vědoucí, shovívavý. V trpělivosti byli oba mistry.

Jednou, když mu chlapcova tvář obzvlášť připomínala Kamalu, musel si náhle vzpomenout na slova, která mu Kamala řekla kdysi před lety, ve dnech mládí. "Neumíš milovat," řekla mu, a on jí dal za pravdu a přirovnal sebe ke hvězdě, kdežto dětské lidi k padajícímu listí, a přesto v těch slovech cítil výčitku. A skutečně nedokázal nikdy propadnout a oddat se zcela nějakému člověku, zapomenout na sebe, dopustit se pošetilosti lásky kvůli někomu jinému; nikdy to nedokázal, v tom byl, jak se mu tehdy zdálo, ten velký rozdíl, kterým se lišil od dětských lidí. Ale teď, od té doby, kdy tu byl jeho syn, teď se stal i on, Siddhártha, skrz naskrz dětským člověkem, trpícím kvůli jednomu člověku, milujícím jednoho člověka, propadlý lásce, láskou šílený. Nyní pocítil i on, pozdě, jedinkrát v životě, tuto nejsilnější a nejpodivuhodnější vášeň, trpěl jí, trpěl žalostně, a přece byl obšťastněn, přece byl něčím obnoven, něčím obohacen.

Cítil arci, že tato láska, tato slepá láska k jeho synovi, je vášeň, něco příliš lidského, že je to sansára, kalný pramen, temná voda, a přesto, jak zároveň cítil, nebyla bezcenná, byla nutná, vycházela z jeho vlastního nitra. Také za tuto vášeň bylo nutno pykat, také tyto bolesti bylo třeba okusit, také těchto pošetilostí se dopustit.

A tak jej zatím syn nechával dopouštět se pošetilostí, ucházet se o jeho lásku, nechával ho denně pokořovat se před svými rozmary. Tento otec neměl nic, co by jej okouzlovalo, a nic, čeho by se bál. Tento otec byl dobrý člověk, dobrý, dobrotivý a mírný člověk, možná velmi zbožný člověk, možná světec - tohle všechno nebyly vlastnosti, které by mohly chlapce získat. Nudný mu připadal tenhle otec, který ho tu držel v zajetí, v ubohé chýši, byl nudný, a to, že každou nezbednost odplácel úsměvem, každou nadávku vlídností, každou zlomyslnost dobrotou, to byla právě ta nejnenáviděnější lest starého pošetilce. Chlapec by si byl raději od něho nechal vyhrožovat, nechal se zbít. Přišel den, kdy mysl mladého Siddhárthy vybuchla a otevřeně se svému otci vzepřel. Ten mu dal úkol, aby nasbíral chrastí. Chlapec ale nevyšel z chýše, zůstal vzdorovitě a vztekale stát, dupal, zatínal pěsti a křičel v mocném výbuchu nenávisti a pohrdání otci do tváře. "Seber si své chrastí sám!" volal s pěnou u úst, "já nejsem tvůj pacholek! Víím, že mi nenabiješ, že se toho neodvážíš. Víím, že mě chceš ustavičně trestat a ponižovat tou svou zbožností a ohledy. Chceš, abych se stal takovým jako ty, také tak zbožným a mírným, také tak moudrým. Já ale chci, pamatuj si, já chci být raději zlodějem a vrahem, tobě pro zlost, a přijít do pekla, než být jako ty! Nenávidím tě, nejsi můj otec, i kdybys byl desetkrát milencem mé matky!"

Hněv a hořkost v něm vzkypěly, vypěnily ve stu divokých a zlých nadávek na otce. Potom chlapec utekl a vrátil se zpět teprve pozdě večer.

Druhého dne ale zmizel. Zmizel také malý košík, upletený z lýčí, ve kterém převozníci schovávali měděné a stříbrné mince, které obdrželi za převoz. Zmizel také člun. Siddhártha ho spatřil na druhém břehu. Chlapec jim zmizel.

"Musím za ním," řekl Siddhártha, který se od včerejších chlapcových nadávek chvěl žalem. "Dítě nemůže jít samo lesem. Přejde o život. Musíme postavit vor, Vasudévo, abychom se dostali přes vodu."

"Postavíme vor," řekl Vasudéva, "abychom dostali zpátky náš člun, který mladík unesl. Ale jeho bys měl nechat běžet, příteli, není už žádné dítě, umí si pomoci. Hledá cestu do města, a má pravdu, na to nezapomeň. Dělá to, co tys zameškal sám udělat. Stará se o sebe, jde svou cestou. Ach, Siddhártho, vidím, jak trpíš, ale trpíš bolestí, které se lze zasmát, které se brzy sám zasměješ."

Siddhártha neodpovídal. Držel už v rukou sekeru a začal z bambusu dělat vor a Vasudéva mu pomáhal svazovat kmeny lany upletenými z trávy. Pak se

vydali na druhou stranu. Voda je daleko odnesla, táhli vor na druhém břehu proti proudu.

"Proč jsi vzal s sebou sekeru?" ptal se Siddhártha. Vasudéva řekl: "Mohlo se stát, že se veslo od našeho člunu ztratilo."

Siddhártha ale věděl, na co jeho přítel myslí. Myslel, že chlapec odhodil veslo, aby se pomstil a aby jim bránil v pronásledování. A skutečně veslo ve člunu nebylo. Vasudéva ukázal na dno člunu a pohlédl s úsměvem na přítele, jako by chtěl říci: "Nevidíš, co ti chce syn sdělit? Nevidíš, že nechce být sledován?" Ale neřekl to slovy. Začal vytesávat nové veslo. Siddhártha se však rozloučil, aby se vydal uprchlíka hledat. Vasudéva mu nebránil.

Když byl Siddhártha již dlouho na cestě lesem, přepadla ho myšlenka, že jeho hledání je neúčinné. Buď je chlapec, myslel si, již daleko před ním a ve městě, nebo, je-li ještě na cestě, bude se před ním, před svým pronásledovatelem, skrývat. Když uvažoval dál, seznal, že nemá strach o svého syna, že v nitru ví, že ani nepřišel o život, ani mu v lese nehrozí nebezpečí. Přesto bez oddechu běžel, už ne aby ho zachránil, ale jen z touhy, aby jej snad ještě jedenkrát spatřil. A doběhl až k městu.

Když se poblíž města dostal na širokou silnici ke vchodu do krásného libosadu, který kdysi patřil Kamale, kde ji tehdy v nosítkách uviděl poprvé, minulost procitla v jeho duši; zase se tam viděl stát, mladý, zarostlý, nahý šramana, vlasy plné prachu. Dlouho stál Siddhártha a hleděl otevřenou branou do zahrady, viděl mnichy ve žlutých kutnách procházet se pod krásnými stromy.

Dlouho stál, přemýšlel, rozjímal nad obrazy, naslouchal příběhům svého života. Dlouho stál, hleděl na mnichy, místo nich viděl procházet se mladého Siddhárthu, viděl mladou Kamalu procházet se pod vysokými stromy. Jasně viděl, jak ho Kamala pohostila, jak od ní dostal první polibek, jak pyšně a pohrdavě pohlížel na své bráhmanství, jak pyšně a žádostivě začínal svůj světský život. Viděl Kámasvámiho, viděl sluhy, hostiny, hráče v kostky, hudebníky, viděl Kamalina zpěvavého ptáka v kleci, ještě jednou to znovu prožíval, vdechoval sansáru, ještě jednou byl starý a unavený, ještě jednou cítil hnus, ještě jednou měl přání se zničit, ještě jednou okusil posvátné óm.

Když už dlouho stál u brány do zahrady, nahlédl Siddhártha, že touha, která ho hnala až do těchto míst, je pošetilá, že svému synovi nemůže pomoci, že se na něho nemůže pověsit. V hloubi srdce cítil lásku k uprchlíkovi jako nějakou ránu a zároveň cítil, že mu tato rána nebyla dána proto, aby v ní ryl, ale aby se proměnila v květ a zazářila.

Rmoutilo ho, že v tuto chvíli rána ještě nekvetla, ještě nezářila. Na místě toužebného cíle, který ho sem dotáhl za uprchlým synem, zela prázdnota. Smutně se posadil, cítil, jak v jeho srdci něco umírá, cítil prázdnotu, neviděl už žádnou radost, žádný cíl. Seděl pohroužen do sebe a čekal. To se naučil u řeky, tohle jediné: čekat, být trpělivý, naslouchat. A tak seděl a naslouchal, v prachu silnice, naslouchal svému srdci, jak unaveně a smutně bušilo, čekalo na jeho hlas. Několik hodin se krčil naslouchaje, neviděl už žádné obrazy, ponořen v prázdnotě, nechal se ponořit, aniž viděl nějakou cestu. A když cítil, že ta rána bolí, řekl bezzvučně óm, nechal se jím prostoupit. Mniši v zahradě jej viděli, a protože se krčil mnoho hodin a na jeho šedivých vlasech se usadil prach, přistoupil jeden z nich a položil před něj dva banány. Ale stařec ho neviděl.

Z tohoto strnutí ho probudila ruka, která se dotkla jeho ramene. Hned tento jemný, plachý dotek poznal a přišel k sobě. Zvedl se a pozdravil Vasudévu, který sem za ním přišel. A když pohlédl do Vasudévy přívětivé tváře, do drobných, jakoby stálým úsměvem naplněných vrásek, do veselých očí, tu se usmál i on. Uviděl teď před sebou ležet banánové plody, zvedl se, dal jeden převozníkovi,

druhý snědl sám. Tak šel mlčky s Vasudévou zpět do lesa, navrátil se domů k přívozu. Ani jeden z nich nemluvil o tom, co se dnes stalo, ani jeden nevyslovil jméno chlapcovo, ani jeden nemluvil o jeho útěku, ani jeden nemluvil o ráně. V chýši se položil Siddhártha na svoje lůžko, a když k němu po chvíli Vasudéva přistoupil, aby mu nabídl misku kokosového mléka, našel ho, jak spí.

Óm

Ještě dlouho pálila rána. Siddhártha musel přepravit přes řeku nejednoho pocestného, který měl s sebou syna nebo dceru, a kdykoli takového spatřil, pokaždé mu záviděl, pokaždé si pomyslel: "Je jich tolik, jsou jich tisíce, kteří mají toto nejlíbeznější štěstí - proč já ne? I zlí lidé, i zloději a lupiči mají děti a milují je, a jsou jimi milováni, jen já ne." Tak prostě, tak bez rozumu teď uvažoval, tak podobným se stal dětským lidem.

Jinak se nyní díval na lidi než dříve, méně chytře, méně povýšeně, zato vřeleji, zvědavěji, účastněji. Když přepravoval obyčejné pocestné, dětské lidi, kupce, válečníky, ženské, nepřipadali mu tak cizí jako kdysi. Rozuměl jim, chápal a sdílel jejich život, řízený nikoli myšlenkami a názory, nýbrž výhradně pudy a přáními, cítil se jako oni. I když byl blízko dokonalosti a nesl svou poslední ránu, přesto se mu zdálo, že tito dětští lidé jsou jeho bratři a sestry, jejich marnivost, dychtivost a směšnost ztratily pro něho svoji směšnou stránku, staly se pochopitelnými, roztomilými, staly se dokonce hodnými obdivu. Slepá láska matky k dítěti, hloupá, slepá pýcha namyšleného otce na jeho jediného synáčka, slepé, bezuzdné dychtění mladé, marnivé ženy po špercích a obdivných pohledech mužů - všechny tyto pudy, všechna tato dětinství, všechny tyto prosté, pošetilé, ale nesmírně silné, životaschopné, silně se prosazující pudy a žádostivosti nebyly pro Siddhárthu teď žádným dětinstvím, viděl, jak lidé kvůli nim žijí, jak se kvůli nim nekonečně snaží, podnikají cesty, vedou války, nekonečně trpí, nekonečně snášejí, a dokázal je za to milovat, viděl život, živoucí, nezničitelné brahma v každé vášni, v každém jejich činu. Hodní lásky a obdivu byli tito lidé ve své slepé věrnosti, ve své slepé síle a houževnatosti. Nic jim nechybělo, nic neměl vědoucí a přemýšlející oproti nim navíc, až na jednu jedinou drobnost, jednu jedinou malinkou věcičku: uvědomění, pochopení jednoty veškerého života. A Siddhártha mnohdy dokonce pochyboval, není-li toto vědomí, tato myšlenka, ať jakkoliv cenná, není-li snad také ona dětinstvím myslícího člověka, myslícího dětinského člověka. Ve všem ostatním byli lidé světa mudrci rovnocenní, často ho daleko předčili, tak jako se může zdát, že zvířata ve svém houževnatém, neúchylném plnění nutnosti mohou předčit lidi.

V Siddhárthovi pomalu vzkvétalo, pomalu zrábalo vědomí poznání toho, co je vlastně moudrost, co je cílem jeho dlouhého hledání. Nebylo to nic jiného než pohotovost duše, schopnost, tajné umění každým okamžikem, uprostřed života, myslet myšlenku jednoty, dokázat cítit a vdechovat jednotu. Pomalu to v něm vzkvétalo a vyzařovalo na něj i z Vasudévy staré, dětské tváře: harmonie, vědomí věčné dokonalosti světa, úsměv, jednota.

Rána ale ještě páčila, toužebně a hořce vzpomínal Siddhártha na svého syna, choval lásku a něžnost v srdci, nechával v sobě hryzat bolest, dopouštěl se pošetilostí lásky. Tento plamen nezhasl sám od sebe.

A jednoho dne, když rána krutě páčila, Siddhártha, hnán touhou, přeplavil se přes řeku, vystoupil a měl v úmyslu vydat se do města a hledat svého synka. Řeka plynula mírně a tiše, bylo to v období sucha, ale její hlas zněl podivuhodně: smál se! Zřetelně se smál. Řeka se smála, jasně a zřetelně se vysmívala starému převozníkovi. Ale Siddhártha se zastavil, naklonil se nad vodou, aby ještě lépe slyšel, a v tiše plynoucí vodě viděl zrcadlit se svůj obličej, a v tomto zrcadlícím se obličejí bylo něco, co mu připomínalo něco zapomenutého, a když se zamyslel, objevil to: tento obličej se podobal jinému obličejí, který kdysi znal a miloval a také se ho bál. Podobal se obličejí otce, bráhmána. A vzpomněl si, jak před lety jako mladík přinutil otce, aby ho nechal jít ke kajícím, jak se s ním rozloučil, jak šel a víckrát už se nevrátil. Netrpěl také jeho otec kvůli němu stejnou bolestí, jako on nyní kvůli svému synovi? A nezemřel již dávno jeho otec, sám, aniž uviděl ještě svého syna? Nečekal jeho samého tentýž osud, nebyla to komedie, zvláštní a hloupá věc, tohle opakování, tenhle běh v neblahém kruhu?

Řeka se smála. Ano, bylo to tak, všechno se znovu vracelo, co nebylo až do konce vytrpěno a vykoupeno, stále znovu bylo třeba trpěti týmiž bolestmi. Siddhártha však znovu vstoupil do člunu a plavil se zpátky k chýši, vzpomínaje na svého otce, vzpomínaje na svého syna, vysmíván řekou, ve sporu se sebou samým, nakloněn zoufalství a neméně nakloněn smát se spolu s řekou sobě a celému světu. Ach, rána ještě nevykvetla, jeho srdce se ještě vzpíralo osudu, z jeho utrpení dosud nezářila veselost a vítězství, a přesto cítil naději, a když se navrátil do chýše, cítil nepotlačitelnou touhu odhalit se před Vasudévu, všechno mu ukázat, a jemu, mistrovi naslouchání, všechno vypovědět.

Vasudéva seděl v chýši a pletl košík. Už nepřevážel v člunu, jeho oči slábly a nejenom oči, také jeho paže a ruce. Nezměnná a kvetoucí byla jeho radost a veselá dobromyslnost jeho tváře.

Siddhártha se posadil ke starci, začal pomalu hovořit. Vypravoval o tom, o čem nikdy nemluvil, o svém putování do města tehdy, o pálicí ráně, o své závisti při pohledu na šťastnější otce, o tom, že ví, jak pošetilá byla ta přání, o svém marném boji proti nim. Líčil všechno, mohl říci vše, i to nejtrapnější, všechno se dalo říci, všechno ukázat, o všem mohl vypravovat. Odkrýval svou ránu, vyprávěl o svém dnešním útěku, jak se plavil přes řeku, dětinský uprchlík, hodlající putovat do města, a jak se řeka smála.

Když mluvil, dlouze mluvil, když Vasudéva se svým mírným obličejem poslouchal, cítil Siddhártha toto Vasudévo naslouchání silněji než kdykoli předtím, cítil, jak jeho bolesti, jeho strachování, jeho skrytá naděje se přelévají k jeho protějšku a odtamtud se vracejí zpět. Ukazovat tomuto posluchači ránu bylo totéž, jako ji koupat v řece, až se zchladí a splyne s řekou. Když stále ještě hovořil, stále se ještě vyznával a zpovídal, cítil Siddhártha, že to už nebyl Vasudéva, že to už nebyl člověk, který naslouchal, že ten nehybný posluchač sál jeho zpovědi do sebe jak strom déšť, že ten nehybný byl sám řekou, byl sám bohem, byl sám věčností. A zatímco Siddhártha přestával myslet na sebe a na svoji ránu, zmocňovalo se ho toto poznání o změně Vasudévy bytosti a čím více to cítil a do toho pronikal, tím méně to bylo podivné, tím více nahlížel, že všechno bylo v pořádku a přirozené, že tu Vasudéva už dlouho, skoro vždycky již byl, že jen on sám to zcela nechápal, ba že on sám je od toho druhého sotva k rozlišení. Cítil, že to tak nemůže být natrvalo. V srdci se začal s Vasudévu loučit.

Přitom stále mluvil.

Když domluvil do konce, obrátil na něj Vasudéva svůj přívětivý, poněkud zesláblý pohled; nemluvil, vyzařoval k němu lásku a jas, pochopení a vědění. Vzal Siddhárthu za ruku, vedl jej na sedátko u řeky, sedl si vedle něho, usmíval se na řeku.

"Slyšel jsi ji, jak se směje," řekl, "ale neslyšel jsi všechno. Poslouchejme spolu, uslyšíme více."

Poslouchali. Líbezně zněl mnohohlasý zpěv řeky. Siddhártha hleděl do řeky a v plynoucí vodě se mu zjevovaly obrazy. Zjevil se jeho otec, osamělý, truchlící pro syna: zjevil se on sám, osamělý, také svázán poutem touhy po vzdáleném synovi; i jeho syn, také osamělý, chlapec, ženoucí se dychtivě po planoucí dráze mladých přání, každý obrácený ke svému cíli, každý posedlý svým cílem, každý trpící. Řeka zpívala hlasem utrpení, toužebně zpívala a toužebně spěla ke svému cíli. Žalostně zněl její hlas.

"Slyšíš?" ptal se Vasudévův němý pohled. Siddhártha pokynul.

"Poslouchej lépe!" zašeptal Vasudéva.

Siddhártha se snažil lépe poslouchat. Obraz otce a jeho vlastní obraz i obraz syna navzájem splývaly, zjevil se také obraz Kamaly a rozplynul se, a obraz Góvindův, a jiné obrazy, a vzájemně se do sebe vlévaly, splývaly, staly se řekou, spěchaly všechny jako řeka k cíli, toužebně, žádostivě, vášnivě. Hlas řeky zněl pln touhy, pln palčivého smutku, pln neztišitelné žádosti. Řeka pospíchala k cíli, Siddhártha ji viděl spěchat, řeku, která pozůstávala z něho a jeho blízkých a ze všech lidí, které kdy viděl, všechny ty vlny a voda spěchaly, vášnivě, k cílům, k mnoha cílům, k vodopádu, k jezeru, k peřejím, k moři, a všech cílů dosáhly a po každém následoval nový, a z vody byla pára a stoupala k nebi, byl déšť a spustil se z nebe, byl pramen, byl potok, byla řeka, znovu pospíchal, znovu plynula. Ale toužebný hlas se změnil. Ještě zněl, pln bolesti a hledání, ale přidružily se k němu jiné hlasy, hlasy radosti a bolesti, dobré i zlé, směřující se i truchlící, stovky hlasů, tisíce hlasů.

Siddhártha naslouchal. Byl dobrý posluchač, zcela pohroužený do naslouchání, zcela prázdný, nasávající, cítil, že se teď naučil poslouchat úplně. Častokrát to již slyšel, ty mnohé hlasy v řece, dnes zněly nově. Už neuměl ty četné hlasy rozeznat, radostné od plačících, dětské od mužských, patřily všechny k sobě, nářky, touhy, smích vědoucích, výkřiky hněvu a sténání umírajících, všechno se sjednocovalo, všechno bylo vzájemně propleteno a svázáno, na tisíc způsobů propojeno. A všechno dohromady, všechny hlasy, všechny cíle, všechna toužení, všechny bolesti, všechna radost, všechno dohromady byla řeka dění, hudba života. A když Siddhártha pozorně naslouchal této řece, této tisícíhlasé písni, když nenaslouchal jen bolesti ani jen smíchu, když svou duši nevázal jen na některý z hlasů, když do ní vstupoval celou bytostí, když slyšel všechny, vnímal celek, jednotu, skládala se velká píseň tisíců hlasů z jediného slova óm: dokonalost.

"Slyšíš?" ptal se opět pohled Vasudévův.

Jasně zářil Vasudévův úsměv, třpytivě se vznášel nad všemi vráskami, jako se nad všemi hlasy řeky vznášelo óm. Jasně zářil jeho úsměv, když pohlédl na přítele, a jasně se teď rozzářil tentýž úsměv i na Siddhárthově obličeji. Jeho rána kvetla, jeho bolest zazářila, jeho já splynulo s jednotou.

V této hodině přestal Siddhártha bojovat s osudem, přestal trpět. V jeho tváři rozkvetla radost z poznání, kterému se již žádná vůle neprotiví, které ví o dokonalosti, je v souladu s řekou dění, s proudem života, které je plno slitování, plno porozumění, odevzdané proudu, náležející jednotě.

Když se Vasudéva zvedl ze sedátka, když pohlédl do Siddhárthových očí a uviděl v nich zářit radost z poznání, tiše se dotkl rukou jeho ramena svým opatrným a jemným způsobem a řekl: "Na tuto hodinu jsem čekal, můj milý, a nyní přišla, nech mě jít. Dlouho jsem čekal na tuto hodinu, dlouho jsem byl přívozníkem Vasudévou. Už je toho dost. Žij blaze, chýše, žij blaze, řeko, žij blaze Siddhártho."

"Věděl jsem to," pravil tiše. "Půjdeš do lesů?"

"Odcházím do lesů, odcházím do jednoty," pravil Vasudéva.

Zářil a odcházel; Siddhártha se za ním díval, díval se s hlubokou radostí, s hlubokou vážností, viděl jeho kroky, plné míru, jeho hlavu, plnou jasu, jeho postavu, plnou světla.

Góvinda

Spolu s ostatními mnichy pobýval Góvinda ve dnech odpočinku v libosadu, který kurtizána Kamala věnovala učedníkům Gautamovým. Slyšel vyprávět o jednom starém převozníkovi, který bydlel u řeky, vzdálené odtud den cesty, a kterého mnozí lidé považovali za mudrce. Když se Góvinda vydal na další pouť, zvolil cestu k přívozu, dychtivý přívozníka vidět. Neboť i když po celý svůj život žil podle předepsaných pravidel a byl také mladšími mnichy pro své stáří, pro svou skromnost uctíván, přece jen v jeho srdci nevyhasl neklid a hledání.

Přišel k řece, požádal starce o převezení, a když vystoupil na druhém břehu, řekl: "Mnoho dobrého nám prokazuješ, mnichům a poutníkům, mnoho z nás jsi už převezl. Nejsi i ty, převozníku, hledačem správné cesty?"

Pravil Siddhártha, usmívaje se starýma očima: "Nazýváš se hledačem, ó ctihodný, ač jsi už vysoko v letech a nosíš oděv Gautamových mnichů?" "Jistě jsem starý," řekl Góvinda, "ale hledat jsem nepřestal. Nikdy nepřestanu hledat, to je, zdá se, mé určení. Také ty, jak se mi zdá, jsi hledal. Chceš mi něco říci, ctěný?"

Pravil Siddhártha: "Co bych ti tak měl říci, ctihodný? Snad to, že příliš mnoho hledáš? Že se kvůli hledání nedostaneš k nalezení?"

"Jak to myslíš?" zeptal se Góvinda.

"Když někdo hledá," řekl Siddhártha, "snadno se stane, že jeho zraky vidí jen tu věc, kterou hledá, že nedokáže nic najít, nic do sebe vpustit, protože stále myslí jen na to hledané, protože má jeden cíl, protože je tímto cílem posedlý. Hledat znamená mít cíl. Nalézt ale znamená: být svobodný, být otevřený, nemít žádný cíl. Ty, ctihodný, jsi možná skutečně hledač, protože spěchá za svým cílem, nevidíš mnohé, co ti leží před očima."

"Ještě zcela nerozumím," požádal Góvinda, "jak to myslíš?"

Pravil Siddhártha: "Kdysi, ó ctihodný, před mnoha lety, byl jsi už jednou u této řeky a našel jsi na břehu spícího, a posadil ses k němu, abys ochránil jeho spánek. Avšak spícího, ó Góvindo, jsi nepoznal."

S úžasem, jako očarován, pohlédl mnich do očí převozníkových. "Jsi ty Siddhártha?" ptal se plaše. "Nepoznal bych tě ani tentokrát! Srdečně tě zdravím,

Siddhártho, srdečně mě těší, že tě mohu ještě jednou vidět! Velmi ses změnil, příteli! - A nyní ses tedy stal převozníkem."

Siddhártha se přívětivě usmál. "Převozníkem, ano. Je nemálo těch, Góvindo, kdo se musí hodně změnit a nosit leccjaký šat, a já jsem jedním z nich, můj milý. Bud' vítán, Góvindo, a zůstaň přes noc v mé chýši."

Góvinda zůstal přes noc v chýši a přespal na lůžku, které bývalo lůžkem Vasudévovým. Mnoho otázek položil svému příteli z mládí, mnoho mu musel Siddhártha ze svého života vypravovat.

Když byl následujícího jitra čas vydat se na další pouť, řekl Góvinda nikoli bez váhání: "Dříve, než budu pokračovat ve své cestě, dovol mi, Siddhártho, ještě jednu otázku. Máš nějakou nauku? Máš nějakou víru nebo nějaké vědění, kterého se přidržuješ, které ti pomáhá žít a správně jednat?"

Siddhártha pravil: "Ty víš, můj milý, že už tehdy, když jsme žili u kajcníků v lese, už tehdy jsem jako mladík začal nedůvěřovat naukám a učitelům a obrátil jsem se k nim zády. U toho jsem setrval. Přesto jsem měl od té doby mnoho učitelů. Krásná kurtizána byla dlouhou dobu mou učitelkou a bohatý kupec byl mým učitelem a několik hráčů kostek. Jednou byl mým učitelem putující Buddhův učedník; seděl u mne, když jsem usnul v lese na své pouti. I od něho jsem se učil, i jemu jsem vděčný, velmi vděčný. Ale nejvíce jsem se naučil zde od této řeky a od mého předchůdce, převozníka Vasudévy. Byl to velmi prostý člověk, Vasudéva nebyl žádný myslitel, ale věděl to, co je nutné, právě tak jako Gautama. Byl dokonalý, byl svatý."

Góvinda řekl: "Ó Siddhártho, stále ještě, jak se mi zdá, se rád posmíváš. Věřím ti a vím, že jsi nešel za žádným učitelem. Ale cožpak jsi nenašel, když už ne nauku, tedy alespoň určité myšlenky, určité poznatky, které ti patří a které ti pomáhají žít? Kdybys mi mohl o nich říci, potěšil bys mé srdce."

Pravil Siddhártha: "Ano, stále jsem měl nějaké myšlenky i poznatky. Často jsem v sobě po celou hodinu cítil vědění, jako cítíme v srdci. Byly to všelijaké myšlenky, ale těžko bych ti je dokázal sdělit. Pohleď, Góvindo, tohle je jedna z mých myšlenek, k nimž jsem došel: Moudrost není sdělitelná. Moudrost, kterou se pokouší moudrý sdělit, zní vždy jako bláznovství."

"Žertuješ?" tázal se Góvinda.

"Nežertuji. Říkám, k čemu jsem došel. Vědění je možno sdělit, moudrost ne. Je možno ji najít, dá se žít, může člověka nést, dají se s ní dělat zázraky, ale sdělovat a naučit se ji nelze. To bylo to, co jsem už jako mladík vícekrát tušil, co mne odpuzovalo od učitelů. Dospěl jsem k jedné myšlence, Góvindo, kterou budeš rovněž považovat za žert nebo za pošetilost, ale která je mou nejlepší myšlenkou. Zní takto: Opak každé pravdy je stejně pravdivý! Totiž tak: Pravdu je možno vyslovit a odít slovy jenom tehdy, je-li jednostranná. Jednostranné je všechno, co může být myšlenkami myšleno a slovy řečeno, to všechno je jednostranné, vše polovičaté, všechno postrádá celistvost, zaokrouhlenost, jednotu. Když vznešený Gautama učil a mluvil o světě, musel jej rozdělit na sansáru a nirvánu, na klam a pravdu, na utrpení a vykoupení. Nelze jinak, není žádné jiné cesty pro toho, kdo chce učit. Ale svět sám, jsoucno kolem nás a v nás, není jednostranné. Nikdy není jeden člověk nebo jeden čin zcela sansára nebo zcela nirvána, nikdy není člověk docela svatý nebo docela hříšný. Zdá se nám, protože jsme podrobni klamu, že čas je něco skutečného. Čas není skutečný, ó Góvindo, znovu a znovu jsem to zakusil; a když není čas skutečný, je rozpětí, které je, jak se zdá, mezi světem a věčností, mezi utrpením a blažeností, mezi zlem a dobrem, také jen klam."

"Jak to?" tázal se úzkostlivě Góvinda.

"Poslouchej dobře, můj milý, poslouchej dobře! Hříšník, jaký jsem já a jaký jsi ty, je hříšníkem, ale bude zase jednou brahma, dosáhne jednou nirvány, bude Buddha - a teď se podívej: tohle 'jednou' je klam, je jen podobenství! Hříšník není teprve na cestě k buddhovství, není teprve ve vývoji, i když si naše myšlení neumí ty věci představit. Ne, v hříšníkovi je již nyní a dnes budoucí Buddha, jeho budoucnost je celá již tu a na tobě, abys v něm, v sobě, v komkoli, uctíval nastávajícího, možného, skrytého Buddhu. Svět, příteli Góvindo, není nedokonalý, ani není na pomalé cestě k dokonalosti: Ne, je v každém okamžiku dokonalý, každý hřích nese v sobě již milost, všechny malé děti mají v sobě již starce, všichni kojenci smrt, všichni umírající věčný život. Nikomu není dáno, aby o druhém věděl, jak daleko je na své cestě, v lupiči a v hráči kostek je Buddha, v bráhmanovi lupič. Je možno v hluboké meditaci zrušit čas, všechn minulý, jsoucí a nastávající život spatřit současně, a pak je vše dobré, vše dokonalé, vše je brahma. A proto se mi zdá všechno to, co je, dobré; zdá se mi smrt jako život, hřích jako svatost, moudrost jako bláznovství, všechno tak musí být, všechno potřebuje jen můj souhlas, mou dobrou vůli, mé laskavé porozumění, tak je to pro mne dobře a nemůže mi nikdy ublížit. Zakusil jsem na svém těle a na své duši, že jsem velmi potřeboval hřích, potřeboval jsem rozkoš, potřeboval jsem honbu za majetkem, marnivost, a potřeboval jsem nejbídnější zoufalství, abych se odnaučil odporovat, abych se naučil milovat svět, abych jej už nesrovnával se světem, jaký bych si přál či namlouval, s dokonalostí, kterou jsem si vymyslel, nýbrž abych jej nechal takový, jaký je, a miloval jej a rád k němu náležel. - Takové jsou, ó Góvindo, některé z myšlenek, které mi přišly na mysl." Siddhártha se sklonil, zvedl ze země kámen a potěžkával jej v ruce.

Rekl pohrávaje si s kamenem: "Toto je kámen a za nějakou dobu se možná stane zemí a ze země se stane rostlinou, nebo zvířetem, nebo člověkem. Dříve bych byl řekl: Tento kámen je jenom kámen, nemá cenu, a patří do světa Máji: protože však se možná v koloběhu proměn může stát člověkem a duchem, ponechám mu jeho platnost! Tak bych byl asi uvažoval dříve. Dnes si ale myslím: Tento kámen je kámen, je také zvíře, je také bůh, je také Buddha, ctím a miluji jej ne proto, že se mohl stát kdysi tím nebo oním, nýbrž protože vším dávno a stále je - a právě to, že kámen je, že se mi dnes a denně jako kámen jeví, právě proto jej miluji a vidím cenu a smysl v každé jeho žilce a jamce, ve žluti, v šedi, v tvrdosti, ve zvuku, který vydává, když na něj poklepu, v suchosti nebo vlhkosti jeho povrchu. Jsou kameny, které jsou na omak jako olej nebo jako mýdlo, a jiné jako listy, jiné jako písek, a každý je zvláštní, a modlí se svým způsobem óm, každý je brahma, zároveň je však a ve stejné míře kamenem, je olejovým a mýdelnatým, a právě to se mi líbí a zdá se mně úžasné a hodné nejvyšší úcty. - Ale dovol, abych už o tom dále nemluvil. Slova nedělají dobře skrytému smyslu, všechno je pokaždé trochu jiné, když se to vysloví, trochu zfalšované, trochu bláznivé - a to je také dobré a líbí se mi, a také tomu rozumím, že to, co je pro jednoho člověka poklad a moudrost, zní druhému jako bláznovství."

Góvinda mlčky naslouchal.

"Proč jsi mi o tom kameni vyprávěl?" ptal se po chvíli váhavě.

"Nebylo to bez závěru. Anebo jsem to možná mínil tak, že právě miluji kámen a řeku a všechny ty věci, které pozorujeme, a od nichž se můžeme učit. Kámen mohu milovat, Góvindo, a také strom nebo kousek kůry. To jsou věci, a věci je možno milovat. Ale slova milovat nemohu. Proto pro mne nauky nic neznamenají, nemají žádnou tvrdost, žádnou měkkost, žádné barvy, žádné hrany, žádný pach, žádnou chuť, nemají nic než slova. A to je možná to, co ti brání najít mír a pokoj. Je to možná mnoho slov. Neboť i vykoupení a ctnost, i

sansára a nirvána, jsou pouhá slova, Góvindo. Není žádná věc, která by byla nirvána; je jen slovo nirvána."

Pravil Góvinda: "Nirvána není jen slovo, příteli. Je to myšlenka."

Siddhártha pokračoval: "Myšlenka, může být. Musím se přiznat, můj milý: nerozlišuji příliš mezi myšlenkami a slovy. Otevřeně řečeno, na myšlenky moc nedám. Více si vážím věcí. Například tady na té pramici byl mým předchůdcem a učitelem jeden svatý muž, který mnoho let prostě věřil v řeku, jinak v nic. Všiml si, že hlas řeky k němu promlouvá, učil se od ní, ona ho vychovávala a učila, řeka se mu zdála být bohem, mnoho let nevěděl, že každý větřík, každý obláček, každý pták, každý brouk je právě tak božský a stejně tolik toho ví a může učit jako ona uctívaná řeka. Když ale odcházel ten světec do lesů, věděl všechno, věděl víc než ty a já, bez učitelů, bez knih, jenom proto, že věřil v řeku."

Góvinda řekl. "Ale je to, co nazýváš 'věcí', vůbec něco skutečného, něco jsoucího? Není to jen klam Máji, jen představa a zdání? Tvůj kámen, tvůj strom, tvoje řeka - jsou to skutečnosti?"

"Ani to mě moc netrápí," řekl Siddhártha. "Ať už jsou věci zdáním nebo ne, nakonec i já bych byl zdáním, a tak bychom si byli stále rovni. To je to, proč jsou mi tak milé a proč si jich vážím. Jsou stejné jako já, proto je mohu milovat. A to je teď nauka, které se zasměješ: ze všeho, co je, ó Góvindo, zdá se mi být hlavní věcí láska. Pronikat zraky svět, vysvětlovat ho, pohrdat jím, to ať zůstane věcí velkých myslitelů. Mně ale záleží jedině na tom, abych mohl svět milovat, nemusel jím pohrdat, nemusel jej a sama sebe nenávidět, abych mohl na svět a na sebe a na všechny bytosti hledět s láskou a obdivem a úctou."

"Tomu rozumím," řekl Góvinda. "Ale právě to odhalil Vznešený jako klam. Prikazuje dobrou vůli, ohleduplnost, soucit, trpělivost, ale nikoli lásku; zakazuje nám připoutávat naše srdce láskou k věcem pozemským."

"Vím to," řekl Siddhártha; jeho úsměv zlatě zářil.

"Vím to, Góvindo. A podívej se, tady jsme uprostřed houšti názorů, ve sporu o slova. Protože já nemohu popřít, že moje slova o lásce jsou v rozporu, ve zdánlivém rozporu se slovy Gautamovými. Právě proto nedůvěřuji slovům, protože vím, že tento rozpor je klamný. Vím, že jsem s Gautamou zajedno. Jakpak by také on neznal lásku. On, který poznal lidství v celé pomíjivosti, v jeho nicotnosti, a přece tak miloval lidi, že jeden celý, dlouhý, namáhavý život vynaložil jenom na to, aby jim pomohl, aby je poučil! Také na něm, také na tvém velkém učiteli, je mi věc milejší než slova, jeho jednání a život důležitější než jeho řeči, gesto jeho ruky důležitější než názory. Ne v řečech, ne v myšlení vidím jeho velikost, jen v jednání, v životě."

Dlouhou dobu oba staří mužové mlčeli. Pak řekl Góvinda, ukláněje se přitom na rozloučenou. "Děkuji ti, Siddhártho, že jsi mi řekl něco ze svých myšlenek, Jsou to zčásti zvláštní myšlenky, ne všem jsem hned porozuměl. Ať je to jak chce, děkuji ti, a přeju ti poklidné dny."

(Sám pro sebe si ale vskrytu myslel: Tenhle Siddhártha je podivný člověk. Říká zvláštní myšlenky, jeho učení zní bláznivě. To čisté učení Vznešeného zní jinak, je jasnější, čistší, srozumitelnější, neobsahuje nic zvláštního, bláznivého nebo směšného. Jinak než jeho myšlenky se mi jeví Siddhárthovy ruce a nohy, jeho oči, jeho čelo, jeho dýchání, jeho úsměvy, jeho pozdravy, jeho chůze. Ani jednou od té doby, kdy náš vznešený Gautama vstoupil do nirvány, nikdy již jsem se nesetkal s člověkem, u něhož bych cítil: toto je světec! Nalezl jsem jenom jednoho takového, Siddhárthu. Třeba jeho učení je zvláštní, třeba jeho slova znějí bláznivě, jeho pohled a jeho ruce, jeho kůže a jeho vlasy, všechno na něm vyzařuje čistotu, vyzařuje klid, vyzařuje veselí a mírnost ducha a svatost,

jaké jsem u žádného člověka od závěrečné smrti našeho vznešeného učitele nespatriil.)

Když tak Góvinda uvažoval a v jeho srdci byl svár, sklonil se ještě k Siddhárthovi, přitahován láskou. Hluboce se před klidně sedícím sklonil.

"Siddhártho," řekl, "stali se z nás starci. Sotva kdy ještě uvidíme jeden druhého v této podobě. Vidím, můj milý, že jsi našel mír a pokoj. Přiznávám, že já jsem ho nenašel. Pověz mi, ctihodný, ještě slůvko, dej mi s sebou něco, co bych mohl pochopit, čemu bych mohl rozumět. Dej mi s sebou něco na cestu. Je často obtížná ta moje cesta, často temná."

Siddhártha mlčel a hleděl na něho se stále stejným, mírným úsměvem. Strnule mu hleděl Góvinda do tváře, se strachem, s touhou. Utrpení a věčné hledání byly vepsány do jeho pohledu, věčné tápání.

Siddhártha to viděl a usmíval se.

"Nakloň se ke mně!" šeptal tiše Góvindovi do ucha. "Nakloň se sem ke mně! Tak, ještě blíž! Úplně blízko! Polib mě na čelo, Góvindo!"

Když Góvinda v údivu, a přece přitahován velkou láskou a tušením, poslechl jeho slov, blízko se k němu naklonil a dotkl se rty jeho čela, stalo se něco podivuhodného. Zatímco jeho myšlenky dlely ještě u podivných Siddhárthových slov, zatímco se ještě marně a s vnitřním odporem snažil odmyslet si čas, představit nirvánu a sansáru jako jedno jediné, zatímco se v něm dokonce přelo určité pohrdání přítelovými slovy s nesmírnou láskou a úctou, stalo se toto: neviděl už tvář přítele Siddhárthy; viděl místo toho jiné tváře, mnoho tváří, dlouhou řadu, plynoucí řeku tváří, sta, tisíce tváří, a ty všechny přicházely a mýjely, a přece se zdálo, že jsou zároveň všechny přítomné, že se všechny neustále proměňují a obdivují, a přece všechny jsou Siddhártha. Viděl tvář ryby, kapra, s ústy nekonečně bolestně otevřenými, tvář umírající ryby, ale s kalnými očima - viděl tvář novorozeného dítěte, rudou a plnou vrásek, staženou k pláči - viděl tvář vraha, viděl, jak vráží nůž do těla nějakého člověka - viděl v témž okamžiku, jak tento zločinec klečí spoutaný na kolenou a jak mu kat jediným úderem meče sráží hlavu - viděl těla mužů a žen, nahá v rozličných polohách a zápasech zběsilé lásky, viděl natažené mrtvoly, tiché, chladné, prázdné - viděl zvířecí hlavy, hlavy kanců, krokodýlů, slonů, býků, ptáků - viděl bohy, viděl Kršnu, Agniho - viděl všechny tyto postavy a tváře v tisíci vzájemných vztazích, jedna druhé pomáhající, milující, nenávidějící, ničící, znovu rodící, každá byla ztělesněnou touhou po smrti, vášnivě bolestným vyznáním pomíjivosti, a přesto žádná nezemřela, každá se jen proměňovala, každá se znovu rodila, dostala vždy novou tvář, aniž byl položen mezi jednu a druhou tvář čas, a všechny tyto postavy a tváře odpočívaly, plynuly, utvářely se, odplývaly a slévaly se spolu dohromady, a nade všemi bylo neustále cosi tenkého, nehmotného, přesto jsoucího, taženého jako tenké sklo nebo led, jako průhledná kůže, jako mísa nebo forma nebo maska z vody, a tato maska se usmívala, a tato maska byla Siddhárthovou usmívající se tváří, které se Góvinda v tomtéž okamžiku dotkl rty. A jak Góvinda viděl, tento úsměv masky, tento úsměv nad proudícími postavami, tento úsměv současnosti nad tisíci narozeními a úmrtími, tento úsměv Siddhárthův byl přesně tentýž, přesně stejný, mírný, jemný, neprůhledný, možná dobrotivý, možná výsměšný, moudrý, tisícerý úsměv Gautamy, Buddha, jak to sám stokrát s úctou pozoroval. Góvinda věděl: tak se usmívají dokonalí.

Nevěda již, zda je čas, zda toto vidění trvá vteřinu nebo sto let, nevěda, zda je nějaký Siddhártha, zda je já a ty, v hloubi zraněn jako nějakým božským šípem, jehož poranění sladce chutná, v hloubi očarován i vysvobozen, stál Góvinda ještě malou chvíli skloněn nad Siddhárthovou mírnou tváří, kterou

právě políbil, která byla právě jevištěm všech postav, všeho proměňování, všeho trvání. Tvář zůstala nezměněná, když se pod jejím povrchem hloubka tisícerych tvarů opět uzavřela, klidně se usmál, usmál se tiše a něžně, možná velmi dobrotivě, možná velmi výsměšně, přesně tak, jak se usmíval on, Vznešený.

Góvinda se hluboce poklonil, po jeho staré tváři tekly slzy, a on o nich nevěděl, v jeho srdci jako oheň plál cit vroucí lásky, pokorné úcty. Hluboce se poklonil až k zemi, před nehnutě sedícím, jehož úsměv připomínal vše, co kdy ve svém životě miloval, co mu kdy v životě bylo drahé a svaté.

Info o původní knížce:

Herman Hesse
SIDDHÁRTHA

Věnováno mé ženě Ninon

Z německého originálu Siddhartha vydaného nakladatelstvím Suhrkamp Verlag, 1967 přeložil dr. Miloš Černý. Grafickou úpravu titulu (a pravděpodobně i zde použitého nadpisu) navrhl Bob Rakušan.

Vydalo nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o. (Karlovo nám. 5, Praha 2) roku 1995 jako svou 49. publikaci. Vydání třetí (ve Vyšehradu druhé). Stran 136. Odpovědná redaktorka Blanka Koutská.

ISBN 80-7021-148-2

Vyšehrad na WWW: www.e-garamond.cz

Tento soubor byl stažen z GARAGE: <http://garage.spider.cz/>